

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΚΑΛΑΜΑΤΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ: ΧΡΗΜΑΤΟΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΘΕΜΑ: «ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ»**

ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ:

ΑΘΑΝΑΣΙΑ ΚΟΣΚΟΡΕΛΟΥ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Κ₀₅ ΔΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ

ΚΑΛΑΜΑΤΑ
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 2006

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	1
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι: ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΙΜΗ	6
1.1 Τα ερωτήματα	6
1.2 Πρώτες θεωρίες για την τιμή και την αξία (Σμιθ, Ρικάρντο)	6
1.3 Η Μαρξική θεώρηση της τιμής	10
1.4 Θεωρίες για την τιμή στις αρχές του 20 ^{ου} αιώνα (Φίσερ κ.λ.π.)	15
1.5 Το τέλος εποχής για τις θεωρίες τιμών	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΧΘΗΚΑΝ	19
2.1 Εισαγωγή	19
2.2 Γενικές μεταβολές στην πολιτική	20
2.3 Η πρώτη εμφάνιση του σύγχρονου πληθωρισμού	21
2.4 Μεταβολές στην οικονομία: Το Ολιγοπώλιο	23
2.5 Η κρίση του '29 – '30 και η κρίση της κλασσικής οικονομικής	30
2.6 Ο Κέννς	36
2.7 Η γιγάντωση των επιχειρήσεων	39
2.8 Μεταβολές στην οικονομία μετά τον πόλεμο και ο πληθωρισμός	42
2.9 Θεωρίες ερμηνείας του πληθωρισμού	45
2.10 Συγκεφαλαιώνοντας	53
2.11 Ο πληθωρισμός στην Ελλάδα	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ: ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ	58
3.1 Τα αίτια του πληθωρισμού ως την αυγή του καπιταλισμού	58
3.2 Τα αίτια της σταθερότητας των τιμών κατά την πρώτη καπιταλιστική περίοδο	61
3.3. Ο πληθωρισμός την περίοδο της οικονομικής ύφεσης της δεκαετίας του '30	64
3.4 Κοινωνικές – Πολιτικές μεταβολές και πληθωρισμός την περίοδο 1945-1970	65
3.5 Οικονομικές αλλαγές και ερμηνεία του πληθωρισμού από το 1980 έως σήμερα	67
3.6 Μια τεκμηρίωση των παραπάνω	71
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	74
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	76
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	77

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ. Μια λέξη που βρίσκεται καθημερινά στα στόματα όλων. Μια λέξη που καθημερινά θα την ακούσουμε στην τηλεόραση, στο ραδιόφωνο, που την διαβάζουμε στις εφημερίδες και τα περιοδικά, που θα την πούμε και θα την ακούσουμε στις συντροφιάς. Μια λέξη σχεδόν μαγική. Είναι από πού οι πολιτικοί συνεχώς το αντιπαλεύουν και ουδέποτε το νικούν. Μια λέξη κοινή λοιπόν, που βρίσκεται στα στόματα και τα αυτιά όλων.

Πόσοι όμως αντιλαμβάνονται τι ακριβώς λένουν και τι ακούν;

Πόσοι γνωρίζουν την ιστορία της, την έννοια της και περιεχόμενό της;

Ποια τα αίτια του Πληθωρισμού, πού τόση διχογνωμία έχει φέρει στους ειδικούς και πώς τα αντιλαμβάνεται ο μέσος πολίτης;

Στο παρακάτω μικρό μας πόνημα θα προσπαθήσουμε να δώσουμε κάποιες απαντήσεις στα παραπάνω ερωτήματα παρότι γνωρίζουμε την δυσκολία του θέματος και τη αποτυχία στην οποία έχουν οδηγηθεί ένα πλήθος διαπρεπών οικονομολόγων. Μια αποτυχία η οποία, κατά την γνώμη, δείχνει ένα αδιέξοδο το οποίο δεν οφείλεται στην δυσκολία του θέματος αυτού κάθε αυτού, αλλά στην απροθυμία των περισσότερων μελετητών να παραδεχτούν την βασική αιτία της ανόδου των τιμών.

Στην οικονομία όταν κάποιος χάνει κάποιος άλλος κερδίζει. Το ίδιο συμβαίνει και με την Πληθωρισμό. Κάποιοι χάνουν και κάποιοι κερδίζουν απ' αυτών. Ελπίζουμε στη συνέχεια χωρίς ιδεοληψίες να διαπραγματευτούμε το δύσκολο και επίμονο αυτό πρόβλημα χωρίς να διεκδικούμε οποιαδήποτε πρωτοτυπία και αυθεντία.

Στην προσπάθειά μας αυτή θα αναφερθούμε διεξοδικότερα στις θεωρητικές απόψεις του Άνταμς Σμιθ, του Κάρλ Μαξ και του Κέινς.

Πιστεύουμε ότι οι τρεις αυτοί διανοητές αντιπροσωπεύουν τις τρεις ουσιώδεις θεωρήσεις στο σύνολο της Οικονομικής Θεωρίας.

Ο μεν πρώτος έθεσε τα θεμέλια της Οικονομικής και έγινε ο θεμελιωτής του κλασικού μοντέλου.

Ο δεύτερος, στηριζόμενος στις έως τότε αναλύσεις κατέληξε σε μια ριζοσπαστική θεώρηση του κοινωνικοοικονομικού συστήματος και σε μία πρόταση ανατροπής του.

Ο τρίτος ζώντας τον 20^ο αιώνα και αντιμετωπίζοντας τα οικονομικά προβλήματα της ωριμότητας του καπιταλισμού καθώς και την μεγάλη ύφεση του 1929, προχωρεί σε τεχνικές και θεωρητικές προσεγγίσεις που ανατρέπουν ουσιαστικά το κλασικό μοντέλο σε μια προσπάθεια όμως διατήρησης του κοινωνικοοικονομικού κατεστημένου.

Οι απόψεις ελαστών οικονομολόγων θα αναφερθούν ενταγμένες στο ιστορικό και ιδεολογικό τους πλαίσιο αλλά σε μικρότερη έκταση.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πριν περάσουμε στην διαπραγμάτευση του προβλήματος του Πληθωρισμού είναι καλό να αποσαφηνίσουμε κάποια πράγματα.

Η έννοια του Πληθωρισμού φέρει ιδεολογικό φορτίο. Είναι μια έννοια με ισχυρές πολιτικές και ιδεολογικές προεκτάσεις. Όλα σχεδόν τα επιστημονικά θέματα υποκρύπτουν ένα φιλοσοφικό υπόβαθρο. Μπορούμε να πούμε ότι σχεδόν καμία επιστημονική θεωρία δεν υπάρχει καθαρά ως τέτοια και μόνο. Έννοιες και ερμηνείες κοινωνικοοικονομικών δεδομένων είναι ασφαλώς ευάλωτες στο φιλοσοφικό και ιδεολογικό υπόβαθρο του ερευνητή τους.

Είναι δύσκολο πολλές φορές να αποφανθούμε αν η ιδεολογία γεννά την οικονομική θεωρία ή το αντίθετο. Συνήθως όμως εκείνο που προκαθορίζει τις ερμηνείες επιμέρους κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων είναι η γενικότερη τοποθέτηση του μελετητή.

Ένας λοιπόν, από τους λόγους υπάρξεως της πληθώρας των ερμηνειών για τον Πληθωρισμό είναι και ο ανωτέρω.

Παρόλα αυτά μπορούμε να διακρίνουμε δύο μεγάλες ερμηνευτικές ομάδες.

Η μία προσπαθεί να ερμηνεύσει και να θεραπεύσει τον Πληθωρισμό μέσα στα πλαίσια του καπιταλιστικού συστήματος. Η δε άλλη ερμηνεύει το γεγονός ως εγγενή παθογένεια του καπιταλισμού και ως θεραπεία προτείνει την ανατροπή του.

Μέσα λοιπόν σ' αυτά τα πλαίσια κατ' ανάγκην θα κινηθούμε και εμείς χωρίς φυσικά να διεκδικούμε καμία πρωτοτυπία αλλά και καμία αμεροληψία.

Από τα παραπάνω καθίσταται φανερό ότι και η δική μας διαπραγμάτευση θα υπόκειται στους παραπάνω περιορισμούς. Παρόλα αυτά επειδή παραδεχόμαστε την αλήθεια των παραπάνω ελπίζουμε να έχουμε κάποια εχέγγυα αντικειμενικότητας και επιστημονικότητας.

Ας προσπαθήσουμε τώρα να ορίσουμε το φαινόμενο που θα αποτελέσει το θέμα αυτής μας τη διαπραγμάτευσης.

Ορίζουμε ως Πληθωρισμό την συνεχή και επί μακρό χρόνο αύξηση της τιμής των προϊόντων και των υπηρεσιών.

Η έκφραση Πληθωρισμός πρωτοχρησιμοποιήθηκε από Άγγλους μελετητές της Οικονομίας κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα με μεταφορά της λέξης από την Ιατρική στην Οικονομία.

Κατά την περίοδο της εισαγωγής της έννοιας του Πληθωρισμού, δηλαδή κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα δεν παρατηρήτο ουσιαστικά αύξηση τιμών. Μία σειρά από συγκυρίες είχαν ως αποτέλεσμα σταθερότητα ή και μείωση των τιμών. Οι συγκυρίες αυτές μπορούν να συγκεφαλαιωθούν στα παρακάτω:

α) Η κεφαλαιοκρατική οικονομία τελούσε υπό καθεστώς μεγάλου ανταγωνισμού.

β) Μία σειρά καινοτομιών τεχνολογικών και διοικητικών είχαν σαν αποτέλεσμα την μεγάλη αύξηση της παραγωγικότητας.

γ) Η ραγδαία ανάπτυξη των μεταφορών δηλαδή, του σιδηρόδρομου, της ατμοκίνητης ναυσιπλοΐας και της ανάπτυξης των ποτάμιων μεταφορών μέσω διωρυγών στην Βόρεια Ευρώπη είχαν σαν αποτέλεσμα την μείωση του κόστους μεταφοράς των πρώτων υλών αλλά και των προϊόντων.

δ) Η επένδυση μεγάλων κεφαλαίων στην παραγωγή είχε σαν αποτέλεσμα τη μείωση του κόστους ανά μονάδα προϊόντος.

Έτσι κατά την περίοδο αυτή, οι όποιες αυξήσεις τιμών οφείλονταν πράγματι στον Πληθωρισμό χρήματος. Το κράτος δηλαδή, προκειμένου να καλύψει τις αυξημένες του ανάγκες σε χρήμα διοχέτευε στα κανάλια του χρήματος αυξημένες ποσότητες του με αποτέλεσμα την πίεση επί των τιμών που συνεπαγόταν ή τη μικρή αύξηση τους ή την σταθερότητά τους ενώ θα μπορούσαν να μειωθούν.

«Όλα αυτά τα χρόνια οι τιμές και ιδιαίτερα οι τιμές των αγροτικών προϊόντων μειώνονται. Από το 162 που ήταν οι δείκτης το 1876 (1910-1914 ίσον με 100) μειώθηκε σε 128 το 1869 και σε μόλις 72 το 1879»¹.

Στενά συνδεδεμένο με τα παραπάνω είναι και η έννοια του Αντιπληθωρισμού. Ως τέτοια ορίζεται η μείωση των τιμών, των αγαθών και των υπηρεσιών (Δες πίνακες στο Παράρτημα).

Κοιτώντας την Ιστορία διαπιστώνουμε την ύπαρξη του φαινομένου του πληθωρισμού σε διάφορες ιστορικές περιόδους.

¹ Galbraith J.K. Μια σφαιρική άποψη για την Οικονομία. Παπαζήσης 2001. Αθήνα. σελ. 175.

Κατά το τέλος της Ρωμαϊκής περιόδου παρατηρείται μία αύξηση των τιμών, των προϊόντων οφειλόμενη σε νόθευση του νομίσματος που με την σειρά της ήταν αποτέλεσμα της πολιτικής εξασθένησης της αυτοκρατορίας λόγω των εσωτερικών της προβλημάτων αλλά και των βαρβαρικών επιδρομών. Η δημιουργία κατά τον 4^ο αιώνα του ανατολικού κράτους από τον Κωνσταντίνο αποκαθιστά μία ισχυρή πολιτική εξουσία και την έκδοση ενός νομίσματος που η αξία του έμεινε σταθερή για 700 περίπου χρόνια. Κατά τον 11^ο αιώνα και μετά, το νόμισμα αρχίζει να νοθεύεται και από τα 21 έως 23 καράτια που ήταν αρχικά η περιεκτικότητα σε χρυσό μειώνεται στα 18 αρχικά και στα 9 με 10 καράτια αργότερα. Η αποσάθρωση του Βυζαντινού κράτους είχε αρχίσει. Οι τιμές των προϊόντων αυξάνονταν.

Ένα αντίστοιχο φαινόμενο σημαντικής αύξησης των τιμών παρατηρείται κατά την διάρκεια του 16^{ου} αιώνα στη Δύση.

Κατά τον αιώνα αυτόν μεγάλες ποσότητες χρυσού συνέρεαν στην Ισπανία και την Πορτογαλία από τον Νέο Κόσμο. Ως αποτέλεσμα της διάχυσης της πληθώρας αυτής του χρυσού στην Ευρωπαϊκή Δύση οι τιμές των προϊόντων αυξάνονταν.

Γράφει ο J.K. Galbraith: «Ο αντίκτυπος που δημιουργήθηκε από τη μεγάλη εισροή μετάλλων ήταν μια γενική άνοδος των τιμών, μια πρώιμη εκδήλωση της Ποσοτικής θεωρίας του Χρήματος. Αυτό είναι το ιστορικό θεώρημα σύμφωνα με το οποίο οι τιμές, όταν είναι δεδομένος ο όγκος του εμπορίου, θα ποικίλλουν ανάλογα με την προσφορά χρήματος. Η αύξηση των τιμών σημειώθηκε πρώτα στην Ισπανία και στη συνέχεια κινήθηκε προς την υπόλοιπη Ευρώπη, ακολουθώντας το δρόμο του αργύρου και του χρυσού. Στο διάστημα 1500-1600 οι τιμές στην Ανδαλουσία πρέπει μάλλον να πενταπλασιάστηκαν. Στην Αγγλία, αν οι τιμές που ίσχυαν στο δεύτερο ήμισυ του 15^{ου} αιώνα, δηλαδή λίγο πριν από τον Κολόμβο, θεωρηθεί ότι κυμαίνονταν στο 100 έφτασαν στο 250 προς τα τέλη του 16^{ου} αιώνα και γύρω στο 350 κατά την δεκαετία 1673-1682».²

Από τα δύο παραπάνω ιστορικά παραδείγματα διαπιστώνουμε ότι η διατάραξη της ισοτιμίας του ανταλλακτικού μέσου έχει αυξητικές τάσεις για τις τιμές των προϊόντων. Τουλάχιστον αυτή είναι η κρατούσα ερμηνεία. (Δες Λάντες)

² J.K. Galbraith. Μια σφαιρική άποψη για την Οικονομία. Παπαζήσης 2001. Αθήνα. σελ. 52.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι

ΘΕΩΡΙΕΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΙΜΗ

1.1. Τα «ερωτήματα»

Το θέμα που μας απασχολεί είναι λοιπόν το θέμα των τιμών, των αγαθών και των υπηρεσιών. Τι είναι όμως τιμή ενός προϊόντος; Πως καθορίζεται και πως διαμορφώνεται αυτή; Τι είναι η αξία ενός προϊόντος; Τι την καθορίζει; Ποια η σχέση μεταξύ αξίας και τιμής ενός προϊόντος; Ποιος είναι ο ρόλος των σπανίων αγαθών; Γιατί ένα άχρηστο αγαθό π.χ. διαμάντι έχει μια υψηλότερη τιμή ενώ ένα αγαθό χρησιμότερο π.χ. νερό έχει χαμηλή τιμή;

Σε όλα τα παραπάνω ερωτήματα έχει δοθεί και δίνονται ακόμη ένα πλήθος ερμηνειών. Διάφορες θεωρίες τιμών αναπτύσσονται. Το γεγονός και μόνο της πληθώρας αυτών των θεωριών αποδεικνύει ότι καμία δεν είναι ικανοποιητική. Ένα πλήθος παραγόντων οικονομικών, φυσικών, κοινωνικών και πολιτισμικών υπεισέρχονται στον καθορισμό της τιμής.

Στις παρακάτω γραμμές θα αναπτύξουμε εν συντομία τις θεωρίες τιμών που έχουν διατυπωθεί και θα προσπαθήσουμε να βγάλουμε και κάποιο συμπέρασμα.

1.2. Πρώτες θεωρίες για την τιμή και την αξία (Σμιθ, Ρικάρντο)

Όταν άρχισε να αναπτύσσεται η Οικονομική σε επιστημονική βάση καμία υπόνοια καν δεν υπήρξε για το φαινόμενο του Πληθωρισμού.

Κατά την περίοδο του λεγόμενου εμπορικού καπιταλισμού από τα μέσα δηλαδή του 17^{ου} ως τα μέσα του 18^{ου} αιώνα κυρίαρχη οικονομική πρακτική ήταν ο Μερκαντιλισμός. Οι εμπορικές εταιρείες (Αγγλική Εταιρεία των Δυτικών Ινδιών, Ολλανδική Εταιρεία των Δυτικών Ινδιών κ.λπ.) προσπαθούσαν με τον έλεγχό τους επί του κράτους να επιτύχουν αυξημένες τιμές των εμπορευμάτων του. Ο τρόπος που το επιτύγχαναν ήταν με την

δημιουργία μονοπωλίου με προνόμια που τους παραχωρούσε το κράτος όπως με απαγορεύσεις εισαγωγών κ.λ.π.

Στο τέλος αυτής της περιόδου εμφανίζονται και οι πρώτες οικονομικές θεωρίες. Φορείς τους είναι οι Γάλλοι φυσιοκράτες που ονομάστηκαν και οικονομολόγοι. Η ενασχόλησή τους με το ζήτημα των τιμών ήταν στοιχειώδης και έτσι δεν θα μας απασχολήσουν εδώ. Αλλά αναφέρουμε ότι κατά την άποψή τους η μεταποίηση δεν προσθέτει τίποτα που να έχει αξία στα προϊόντα και οι τιμές απλά αντικατόπτριζαν το κόστος παραγωγής.

Μετά την δημοσίευση το 1876 του έργου του Άνταμ Σμιθ «Τα Αίτια και η Φύση του Πλούτου των Εθνών» αρχίζει η εποχή της πραγματικής μελέτης των Οικονομικών φαινομένων. Η ονομασία της Οικονομικής παίρνει τον εύγλωττο τίτλο «Πολιτική Οικονομία». Τόσο ο Σμιθ όσο και οι συνεχιστές Ρικάρντο, Μάλθους, Μιλς καμία αναφορά σε Πληθωριστικά φαινόμενα δεν κάνουν.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι η Βιομηχανική Επανάσταση και ο καπιταλισμός βρίσκονται εν τη γένεσή τους και οι Οικονομικές Θεωρίες των ανωτέρω έρχονται βοήθεια στον ανερχόμενο καπιταλισμό.

Το θεωρητικό τους λοιπόν οικοδόμημα έχει ως πρώτιστο σκοπό την καταξίωση των αρχών της λεγόμενης Ελεύθερης Οικονομίας και της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Σε αντιπαλότητα με τα παραδοσιακά οικονομικά σχήματα και παραδοσιακές κοινωνικές και πολιτικές δομές.

Ήδη όμως, από το έργο του Ρικάρντο διαφαίνονται οι αντιφάσεις του Οικονομικού μοντέλου όπως αυτό σκιαγραφήθηκε από τον Άνταμ Σμιθ.

Το φαινόμενο λοιπόν του Πληθωρισμού ούτε μπορούσε να ενταχθεί αλλά ούτε καν έπρεπε να υπάρχει σύμφωνα με την κλασική οικονομική θεώρηση. Κατά αυτό η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων σε καθεστώς απόλυτου και πλήρους ανταγωνισμού θα επέβαλλε μία τέτοια ισορροπία η οποία αδιατάραχτα θα οδηγούσε στο κατώτατο των τιμών.

Σύμφωνα με τον Σμιθ, η αξία των προϊόντων είναι ανάλογη προς την ποσότητα της εργασίας που απαιτήθηκε για την παραγωγή τους. «Η

εργασία είναι το πραγματικό μέτρο της ανταλλάξιμης αξίας όλων των εμπορευμάτων».¹

Και συνεχίζοντας: «Θα πρέπει να παρατηρήσουμε ότι η λέξη ΑΞΙΑ έχει δύο διαφορετικές σημασίες και μερικές φορές εκφράζει τη χρησιμότητα (utility) κάποιου συγκεκριμένου αντικειμένου και κάποιες άλλες τη δυνατότητα αγοράς άλλων αγαθών την οποία επιτρέπει η κατοχή αυτού του αντικειμένου. Η πρώτη θα μπορούσε να ονομαστεί «αξία χρήσης», η δεύτερη «αξία ανταλλαγής». Πράγματα που έχουν την μεγαλύτερη αξία χρήσης έχουν συχνά μικρή ή καμία αξία ανταλλαγής, και αντιθέτως, αυτά που έχουν τη μεγαλύτερη αξία ανταλλαγής έχουν συχνά μικρή ή καμία αξία χρήσης. Τίποτα δεν είναι πιο χρήσιμο απ' ό,τι το νερό αλλά μ' αυτό ελάχιστα πράγματα μπορούμε να αγοράσουμε, με ελάχιστα πράγματα μπορούμε να το ανταλλάξουμε».²

Γράφει πάλι: «Όποια όμως και αν είναι τα εμπόδια που δυσχεραίνουν τη σταθεροποίησή τους σ' αυτό το κέντρο ηρεμίας και συνέχειας, δεν παύουν να τείνουν συνεχώς προς αυτό».³

Μετά από αυτά όμως αρχίζουν οι αντιφάσεις. Στην προσπάθεια διερεύνησης της αξίας των προϊόντων έπρεπε να ενταχθεί το κέρδος. Αλλάζει έτσι τα προηγούμενα και αρχίζουν οι αντιφάσεις. Γράφει: «Η ποσότητα της εργασίας που απασχολείται συνήθως στην απόκτηση ή την παραγωγή ενός εμπορεύματος δεν αποτελεί τη μοναδική κατάσταση που μπορεί να ρυθμίζει την ποσότητα που αυτό μπορεί συνήθως να αγοράζει, να ελέγχει ή να ανταλλάσσει».⁴

Το όλο πρόβλημα έγκειτο λοιπόν στον ορισμό της αξία χρήσης και της αξίας ανταλλαγής και αυτό γιατί μέσα στην τιμή του προϊόντος έπρεπε να χωρέσει και το κέρδος του καπιταλιστή.

Το ζήτημα λοιπόν της τιμής έμεινε αναπάντητο από τον Σμιθ. Γράφει ο Galbraith: «Η ασάφεια μέσα στην οποία ο Σμιθ άφησε το ερώτημα του τι καθορίζει την τιμή προκάλεσε ατέρμονες συζητήσεις εκ μέρους των λογίων.

Ερχόμενος σε αυτό που καθορίζει τα μερίδια του εισοδήματος που προέρχονται από την πώληση του προϊόντος που πρέπει να καταλήξουν

¹ Smith A. Έρευνα για τη φύση και τις Αιτίες του Πλούτου των Εθνών. Ελληνικά Γράμματα IVI, σελ. 62.

² ο.π. I iv σελ. 13

³ ο.π. I vii σελ. 15

⁴ ο.π. I, vi, σελ. 7.

στους εργάτες στους γαιοκτήμονες και στους εργοδότες-καπιταλιστές, ο Σμιθ εντόπισε πάλι το ερώτημα που πρέπει να τεθεί, αλλά και πάλι έδωσε μια ασαφή απάντηση».⁵

Συμπερασματικά λοιπόν, ο Σμιθ προσπαθώντας να καθορίσει την αξία των αγαθών αρχικά αντιλαμβάνεται και σωστά ότι αξία σε κάθε προϊόν δίνει η εργασία η οποία έχει ενσωματωθεί σ' αυτό. Επειδή όμως κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να δικαιολογήσει το κέρδος του καπιταλιστή αρχίζει να παλινωδει. Εκείνο που τον εμποδίζει να αποδεχτεί την βασική αυτή αλήθεια είναι η ιδεολογική του ταύτιση με την ανερχόμενη αστική τάξη.

Την απόδοση του κεφαλαίου και την απόδοση προς τον καπιταλιστή – δεν έγινε σαφής διάκριση ανάμεσα στους τόκους και τα κέρδη- ο Σμιθ την εξασφάλισε, με κάποια δυσκολία, από την θεωρία αξία της εργασίας.

Την τιμή την καθορίζει η ποσότητα εργασίας και το κόστος που συνεπάγεται η διατήρησή της. Η απόδοση του κεφαλαίου, κατά συνέπεια πρέπει να είναι μια αξίωση εκ μέρους του καπιταλιστή από την δίκαιη απαίτηση του εργάτη, με του οποίου το μόχθο προσδιορίζεται η τιμή και προς τον οποίο προφανώς οφείλεται η απόδοση από την πώληση του προϊόντος. Ή είναι η είσπραξη μιας πλεονάζουσας αξίας που δημιουργεί ο εργάτης πέραν αυτού του ποσού που του δίδεται και επί του οποίου, πάλι, έχει μια φαινομενικά δίκαια απαίτηση. Και σε μεγαλύτερη βάθος με το θέμα, *insofar as his position is clear*. Αυτήν την με αθώο τρόπο υπονομευτική άποψη θα αναπτύξει και θα τελειοποιήσει τον επόμενο αιώνα ο Ρικάρντο. Και θα γίνει μια βασική αιτία για την επαναστατική αγανάκτηση και αναταραχή του Καρλ Μαρξ.

Μετά τον Σμιθ ο Ρικάρντο αποδέχεται ανεπιφύλακτα τη θέση ότι μόνο η εργασία προσθέτει αξία στα εμπορεύματα.

Το πρώτο πράγμα το οποίο καθορίζει την αξία ή την τιμή ενός προϊόντος είναι η χρησιμότητά του κατά τον Ρικάρντο. Γράφει: «Αν κάποιο εμπόρευμα δεν ήταν με κάποιο τρόπο χρήσιμο – με άλλα λόγια αν δεν μπορούσε με κανέναν τρόπο να συμβάλει στην ικανοποίησή μας- δεν θα είχε αξία ανταλλαγής». Και συνεχίζει: «Είναι φυσικό, αυτό που συνήθως είναι η παραγωγή από εργασία δύο ημερών ή δύο ωρών να αξίζει διπλά απ' ότι συνήθως αξίζει η παραγωγή από εργασία μίας ημέρας ή μίας ώρας».

⁵ Galbraith J.K. Μια σφαιρική Άποψη για την Οικονομία. Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2001. σελ. 87.

Δέχεται επίσης ότι ο καπιταλιστής εκείνο το μέρος της τιμής που παίρνει ως κέρδος είναι προϊόν της εργασίας των εργατών.

Κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο Καρλ Μαρξ ξεκινώντας με βάση τους Σμιθ, και Ρικάρντο αποδέχεται την άποψη της παραγωγής αξίας μόνο από την εργασία την εμπλουτίζει, την τεκμηριώνει και δημιουργεί μια νέα θεωρία για την αξία και την τιμή.

Παρακάτω θα δούμε αναλυτικά την θεώρηση του Μαρξ. Μία θεώρηση η οποία έμελλε να αλλάξει την ιστορία του 20^{ου} αιώνα.

Οι όποιες αντιφάσεις επισημαίνονταν από τον Ρικάρντο αφορούσαν την φύση του κέρδους. Καμία λογική και τεκμηριωμένη απάντηση δεν μπόρεσε να δοθεί στα πλαίσια του δεδομένου οικονομικού συστήματος.

Δεν πρέπει να μας διαφύγει μια μικρή αλλά θεμελιώδης επισήμανση του Σμιθ. Βασική προϋπόθεση για να λειτουργήσει το μοντέλο του ήταν η ανυπαρξία συνεννόησης μεταξύ των καπιταλιστών παραγωγών για τον έλεγχο της αγοράς και τιμών. Όπως παρακάτω θα δούμε η προϋπόθεση αυτή παίζει καίριο ρόλο στην μελέτη της οικονομίας του σύγχρονου κόσμου.

Το κλασικό λοιπόν, οικονομικό μοντέλο δεν μπορεί να ερμηνεύσει τα αίτια και την φύση του Πληθωρισμού.

Από τα μέσα λοιπόν του 18^{ου} έως και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα συντελείται η πρώτη Βιομηχανική Επανάσταση και το πέρασμα των κοινωνιών της Δυτικής Ευρώπης και της Βορείου Αμερικής στον σύγχρονο κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής. Η διαδικασία αυτή στο ίδιο διάστημα αγγίζει όλη την Ευρώπη και η ολοκλήρωσή της εκεί θα επιτευχθεί την επόμενη εκατονταετία. Παράλληλα με αυτές τις διαδικασίες στην Δυτική Ευρώπη πρωτίστως αναπτύσσονται και άλλες θεωρήσεις της κοινωνικοοικονομικής πραγματικότητας πέρα και έξω από αυτές του κλασικού μοντέλου.

1.3. Η Μαρξική Θεώρηση της τιμής

Πριν προχωρήσουμε στην αναφορά των θέσεων του Μαρξ για την αξία και την τιμή θεωρούμε χρήσιμο να αναφερθούμε στον Σε (Say) και τον νόμο του.

Ο νόμος αυτός έπαιξε ρόλο στην Οικονομική, των υπέρμαχων του ασιτισμού για πάνω από 100 χρόνια μέχρι που να αποδειχτεί από τη ζωή ότι ήταν λάθος.

Ο νόμος του Σε (Say) λέει ότι από την παραγωγή αγαθών προκύπτει μια αποτελεσματική (δηλαδή, μια πραγματικά δαπανώμενη) σωρευτική ζήτηση που επαρκεί για να αγοραστεί η συνολική προσφορά αγαθών. Τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο.

Ας περάσουμε όμως τώρα στην Μαρξική θεώρηση. Εκείνο στο οποίο θα αναφερθούμε εδώ είναι η θεώρηση του Μαρξ για την αξία και την τιμή όπως αυτή διατυπώνεται στην διάλεξη που έκανε ο Μαρξ το 1865 σε δύο συνεδριάσεις του γενικού συμβουλίου της διεθνούς ένωσης των εργατών και δημοσιεύτηκε το 1889 στο Λονδίνο.

Η αξία την οποία ο Μαρξ διερευνά είναι η ανταλλακτική και μόνο αξία διότι εκείνο που τον ενδιαφέρει είναι το εμπόρευμα. Μόνο ως εμπόρευμα ένα αγαθό εντάσσεται σε ένα οικονομικό σύστημα με εμπορευματική παραγωγή όπως ο καπιταλισμός.

Γράφει ο Μαρξ: «Επειδή όμως η «τιμή» είναι ανταλλακτική αξία –και όταν μιλώ για αξία εννοώ πάντα την ανταλλακτική αξία- δηλαδή ανταλλακτική αξία εκφρασμένη σε χρήμα»⁶.

Και συνεχίζει: «Το πρώτο ζήτημα, που πρέπει να θέσουμε, είναι: Τι είναι η αξία ενός εμπορεύματος; Πως καθορίζεται;

Με την πρώτη ματιά θα μπορούσε να φάνει, ότι η αξία ενός εμπορεύματος είναι κάτι πέρα για πέρα σχετικό και ότι δε μπορεί να καθοριστεί χωρίς να εξεταστεί το ένα εμπόρευμα στις σχέσεις του με όλα α άλλα εμπορεύματα. Πραγματικά όταν μιλάμε για την ανταλλακτική αξία ενός εμπορεύματος, εννοούμε τις ποσοτικές αναλογίες στις οποίες ανταλλάσσεται με όλα τα άλλα εμπορεύματα. Μα τότε γεννιέται το ερώτημα: Πως ρυθμίζονται οι αναλογίες που μεταξύ τους ανταλλάσσονται τα εμπορεύματα.

Από την πείρα ξέρουμε ότι αναλογίες αυτές είναι σε άπειρο βαθμό ποικίλες. Αν πάρουμε ένα ξεχωριστό εμπόρευμα, λ.χ. το στάρι, θα βρούμε ότι ένα κουόρτερ στάρι ανταλλάσσεται σε μια αμέτρητη σχεδόν ποικιλία από αναλογίες με τα πιο διαφορετικά εμπορεύματα. Ωστόσο, επειδή αξία

⁶ Μαρξ Κ. Μισθός Τιμή και Κέρδος. Εκδόσεις κλασσικά κείμενα χχ σελ. 32.

του παραμένει πάντα η ίδια, είτε είναι εκφρασμένη σε μετάξι, είτε σε χρυσό, είτε σε ένα οποιοδήποτε άλλο εμπόρευμα, πρέπει να είναι κάτι το διαφορετικό, το ανεξάρτητο από αυτές τις διαφορετικές αναλογίες ανταλλαγής με τα διάφορα είδη. Πρέπει να είναι δυνατό, αυτές οι ποικίλες εξισώσεις με ποικίλα εμπορεύματα να εκφράζονται με μια μορφή, που να διαφέρει πολύ από αυτές.

Αν παρακάτω πω, ότι ένα κουόρτερ στάρι ανταλλάσσεται σε ορισμένη αναλογία με σίδηρο, ή ότι η αξία ενός κουόρτερ σταριού εκφράζεται σε ένα ορισμένο ποσό από σίδηρο, τότε λέγω ότι η αξία του σταριού και το ισοδύναμό του σε σίδηρο είναι ίσα με κάτι τρίτο, που δεν είναι στάρι, ούτε σίδηρο, γιατί και τα δυο τα υποθέτω ότι εκφράζουν το ίδιο μέγεθος, με δύο διαφορετικές μορφές. Και τα δύο λοιπόν, το στάρι ή το σίδηρο, θα πρέπει ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, να μπορούν ν' αναχθούν σ' αυτό το τρίτο, που είναι το κοινό τους μέτρο.

Επειδή οι ανταλλακτικές αξίες των εμπορευμάτων είναι μονάχα κοινωνικές λειτουργίες αυτών των πραγμάτων και δεν έχουν καμία σχέση με τις φυσικές τους ιδιότητες, τότε μπλίνει πρώτα το ερώτημα: Ποια είναι η κοινή κοινωνική ουσία όλων των εμπορευμάτων; Είναι η εργασία. Για να παραχθεί ένα εμπόρευμα, πρέπει να ξοδευτεί γι' αυτό ή να δουλευτεί μέσα σ' αυτό ένα ορισμένο ποσό εργασίας. Μ' αυτό δεν εννοώ απλώς εργασία, αλλά κοινωνική εργασία. Όταν παράγει κανείς ένα είδος για τη δική του, την άμεση ατομική κατανάλωση, δημιουργεί βέβαια ένα προϊόν, όχι όμως ένα εμπόρευμα. Σαν παραγωγός, που παράγει για τον εαυτό του, δεν έχει καμία σχέση με την κοινωνία. Για να παράγει όμως ένα εμπόρευμα, πρέπει το προϊόν που παράγεται απ' αυτόν να μην ικανοποιεί μονάχα μια οποιαδήποτε κοινωνική ανάγκη, αλλά πρέπει η ίδια η εργασία του να αποτελεί ένα συστατικό μέρος και ένα κλάσμα του συνολικού ποσού εργασίας, που ξοδεύεται από την κοινωνία. Η εργασία του θα πρέπει να υπάγεται στον καταμερισμό της εργασίας μέσα στην κοινωνία. Δεν είναι τίποτα χωρίς τις άλλες μερικές εργασίες και είναι απαραίτητο αυτή με τη σειρά της να συμπληρώνει τις άλλες.

Όταν εξετάζουμε τα εμπορεύματα σαν αξίες, τότε τα εξετάζουμε αποκλειστικά από την μοναδική άποψη της αντικειμενοποιημένης, ενσάρκωμένης ή αν θέλετε αποκρυσταλλωμένη κοινωνικής εργασίας. Από

την άποψη αυτή μπορεί να διαφέρουν μεταξύ τους, μόνο γιατί αντιπροσωπεύουν μεγαλύτερα ή μικρότερα ποσά εργασίας, όπως λ.χ. για ένα μεταξωτό μαντήλι να έχει ξοδευτεί ένα μεγαλύτερο ποσό εργασίας απ' ότι έχει καταναλωθεί για ένα τούβλο. Πως μετριοούνται όμως τα ποσά της εργασίας; Με την διάρκεια του χρόνου εργασίας, μετρώντας την εργασία με ώρες, μέρες κ.λ.π. Φυσικά, για να εφαρμόσουμε αυτό το μέτρο, ανάγουμε όλα τα είδη της εργασίας σε μέση ή απλή εργασία που παίρνεται σαν μονάδα τους.

Έτσι καταλήγουμε στο παρακάτω συμπέρασμα: Το εμπόρευμα έχει αξία, γιατί είναι αποκρυστάλλωση κοινωνικής εργασίας. Το μέγεθος της αξίας του, της σχετικής του αξίας εξαρτιέται από το μεγαλύτερο ή μικρότερο ποσό αυτής της κοινωνικής ουσίας που περιέχεται σ' αυτό, δηλ. από την αναγκαία σχετική μάζα εργασίας που χρειάζεται για την παραγωγή του. Οι σχετικές αξίες των εμπορευμάτων καθορίζονται λοιπόν από τις αντίστοιχες ποσότητες ή τα αντίστοιχα ποσά εργασίας που έχουν ξοδευτεί, αντικειμενοποιηθεί ή ενσωματωθεί μέσα σ' αυτά.

Οι αντίστοιχες ποσότητες εμπορευμάτων που μπορούν να παραχθούν στον ίδιο χρόνο εργασίας είναι ίσες. Ή η αξία ενός εμπορεύματος αναλογεί προς την αξία ενός άλλου εμπορεύματος, όπως το ποσό της εργασίας που είναι ενσωματωμένο στο ένα αναλογεί προς το ποσό της εργασίας που είναι ενσωματωμένο στο άλλο.

Θα έχετε ωστόσο αντιληφθεί ότι η ανταμοιβή για την εργασία και το ποσό εργασίας είναι δύο ολότελα διαφορετικά πράγματα.

Ο καθορισμός των αξιών των εμπορευμάτων από τα σχετικά ποσά εργασίας που ενσωματώνονται μέσα σ' αυτά αποτελεί γι' αυτό και το τελείως διαφορετικό από τον ταυτολογικό τρόπο του καθορισμού των αξιών των εμπορευμάτων από την αξία της εργασίας ή από το μισθό της εργασίας.

Όταν υπολογίζουμε την ανταλλακτική αξία ενός εμπορεύματος πρέπει στο ποσό της εργασίας που ξοδεύτηκε τελευταία σ' αυτό, να προστεθεί και το ποσό της εργασίας που είχε καταναλωθεί προηγούμενα στην πρώτη ύλη του εμπορεύματος, καθώς και η εργασία που είχε χρησιμοποιηθεί στα όργανα, στα εργαλεία, στις μηχανές και στα κτίρια, που παίρνουν μέρος στην εργασία αυτή.

Όταν λέμε ότι η αξία ενός εμπορεύματος καθορίζεται από το ποσό της εργασίας που έχει δουλευτεί η αποκρυσταλλωθεί μέσα σ' αυτό, εννοούμε το ποσό της εργασίας, που είναι αναγκαίο για την παραγωγή του, μέσα σε μια δοσμένη κοινωνική κατάσταση, κάτω από ορισμένους μέσους κοινωνικούς όρους παραγωγής, με μια δοσμένη μέση κοινωνική εντατικότητα και με μια μέση επιδεξιότητα της εργασίας που χρησιμοποιήθηκε.

Μπορούμε λοιπόν να καθορίσουμε σαν γενικό νόμο ότι:

Οι αξίες των εμπορευμάτων είναι κατευθείαν ανάλογες προς τον εργάσιμο χρόνο που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή τους και αντίστροφα ανάλογες προς την παραγωγική δύναμη της εργασίας που χρησιμοποιήθηκε»⁷.

Ας δούμε τώρα πως καθορίζεται και τι αντιπροσωπεύει για τον Μαρξ η τιμή ενός εμπορεύματος. Μία ανάλυση που βρίσκεται στην καρδιά της παρούσης διαπραγμάτευσης.

Γράφει ο Μαρξ Καρλ: «Η τιμή αυτή καθαυτή δεν είναι παρά η χρηματική έκφραση της αξίας»⁸.

«Ποια σχέση υπάρχει λοιπόν ανάμεσα στην αξία και στις τιμές της αγοράς η ή ανάμεσα στις φυσικές τιμές και στις τιμές της αγοράς; Η τιμή της αγοράς εκφράζει μονάχα το μέσο ποσό της κοινωνικής εργασίας που είναι αναγκαίο με τις μέσες συνθήκες παραγωγής που υπάρχουν για τον εφοδιασμό της αγοράς με μια ορισμένη μάζα ενός ορισμένου είδους. Υπολογίζεται με βάση το σύνολο των εμπορευμάτων ενός ορισμένου είδους»⁹.

«Τότε η τιμή της αγοράς ενός εμπορεύματος συμπίπτει με την αξία του. Από την άλλη, οι διακυμάνσεις των τιμών της αγοράς, πότε πάνω πότε κάτω από την αξία η φυσική τιμή, εξαρτώνται από τις διακυμάνσεις της προσφοράς και της ζήτησης»¹⁰.

«Φτάνει να πούμε ότι αν η προσφορά και η ζήτηση ισοζυγίζονται, οι τιμές της αγοράς των εμπορευμάτων θα αντιστοιχούν στις φυσικές τιμές τους, δηλαδή στις αξίες τους, όπως καθορίζονται από τις αντίστοιχες ποσότητες εργασίας που χρειάζονται για την παραγωγή τους. Η προσφορά

⁷ Μαρξ Κ. Μισθός Τιμή και Κέρδος. Κλασσικά κείμενα χχ σελ. 34-42.

⁸ ο.π. σελ. 42.

⁹ ο.π. σελ. 43

¹⁰ ο.π. σελ. 43

και η ζήτηση όμως πρέπει διαρκώς να προσπαθούν να ισοφαρίζονται, αν και αυτό το κάνουν μονάχα με το συμψηφισμό της μιας διακύμανσης με την άλλη, μιας αύξησης με μια μείωση και αντίστροφα. Αν τώρα, αντί να βλέπετε μονάχα τις καθημερινές διακυμάνσεις, αναλύσετε την κίνηση των τιμών της αγοράς για μεγαλύτερες χρονικές περιόδους, όπως π.χ. ο κ. Τουκ στο έργο του η «Ιστορία των τιμών», θα βρείτε ότι οι διακυμάνσεις των τιμών της αγοράς, οι παρεκκλίσεις τους από τις αξίες, οι κινήσεις τους προς τα πάνω και προς τα κάτω, αλληλεξουδετερώνονται και εξισώνονται, έτσι που, αν παραβλέψουμε την επίδραση των μονοπωλίων και μερικές άλλες τροποποιήσεις που είναι τώρα υποχρεωμένος να τις προσπεράσω, όλα τα είδη εμπορευμάτων πουλιούνται κατά μέσο όρο στις αντίστοιχες αξίες ή φυσικές τιμές τους. Η μέση διάρκεια της χρονικής περιόδου, που στο διάστημά της εξισώνονται οι διακυμάνσεις των τιμών της αγοράς, είναι διαφορετική για τα διάφορα είδη εμπορευμάτων, γιατί με το ένα είδος είναι ευκολότερο να προσαρμοστεί η προσφορά προς τη ζήτηση απ' ότι γίνεται με το άλλο»¹¹.

1.4 Θεωρίες για την τιμή στις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Φίσερ κ.λ.π.)

Ας αναφερθούμε τώρα σε κάποιες άλλες προσεγγίσεις στην θεωρία των τιμών όπως αυτές διαμορφώθηκαν έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Είδα ότι ο Ρικάρντο συνέδεσε την τιμή ή την αξία ενός προϊόντος με το κόστος παραγωγής του. Μία άποψη που σε κάποιο βαθμό αποδέχεται και ο Μαρξ. Εκείνο το οποίο εξοικονομήθηκε με διαφορετικό τρόπο από τους δύο παραπάνω ήταν το κέρδος ή η υπεραξία την οποία καρπώνεται ο καπιταλιστής.

Ένα από τα ζητήματα που είχε τεθεί από τον Σμιθ ήταν το θέμα της αξίας χρήσης και της αξίας ανταλλαγής. Το 1871 ο Γουίλιαμ Τζέβονς (William Stanley Jevons 1835-1882) στην Αγγλία και ο Καρλ Μένγκερ (Karl Menger 1840-1921) στην Αυστρία, εισήγαγαν την έννοια της οριακής χρησιμότητας. Κατά αυτήν δεν είναι η συνολική ικανοποίηση από την

¹¹ Μαρξ Κ. Μισθός Τιμή και Κέρδος. Κλασσικά κείμενα χχ σελ. 44.

κατοχή και την χρήση ενός προϊόντος που του δίνει αξία αλλά η ικανοποίηση από την τελευταία και την λιγότερο διαθέσιμη ποσότητα στην κατανάλωση κάποιου ατόμου. Η τελευταία σταγόνα νερού στην έρημο έχει τεράστια αξία ενώ στις καθημερινές συνθήκες πολύ μικρή. Δηλαδή η χρησιμότητα οποιουδήποτε αγαθού ή υπηρεσίας αυξάνεται όσο μειώνεται η διαθεσιμότητα.

Εκείνο λοιπόν που καθορίζει την αξία ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας είναι η χρησιμότητα της τελευταίας και της μικρότερης από την επιθυμητή ποσότητα, δηλαδή η χρησιμότητα της οριακής μονάδας.

Σε τελική ανάλυση η οριακή χρησιμότητα μας οδηγεί στον νόμο του καθορισμού της τιμής από την προσφορά και την ζήτηση.

Γράφει ο Galbraith: «Η έννοια της οριακής χρησιμότητας είχε κάτι το ξεκάθαρο και λογικό κατά έναν θαυμάσιο τρόπο. Για ένα διάστημα έδινε την εντύπωση ότι θα έλυνε ολόκληρο το πρόβλημα της αξίας ή της τιμής. Η τιμή ήταν αυτό που θα πλήρωνε ο κόσμος για την τελευταία ή τη λιγότερο επιθυμητή αύξηση. Οι τιμές θα σταθεροποιούνταν σ' αυτό το επίπεδο». Και συνεχίζει: «Ειδικότερα, από τη φθίνουσα οριακή χρησιμότητα για τους αγοραστές προέρχεται η καμπύλη ζήτησης με την αδιάκοπο καθοδική κλίση, δηλαδή χρειάζονται όλο και χαμηλότερες τιμές για να απορροφήσουν τις όλο και μεγαλύτερες προσφορές από την αγορά. Και από το αυξανόμενο οριακό κόστος των παραγωγών και το υψηλότερο κόστος των λιγότερο αποτελεσματικών παραγωγών προκύπτει το αυξανόμενο κόστος των πρόσθετων προσφορών. Όσο περισσότερο είναι αυτό που ζητείται τόσο ακριβότερα πρέπει να πληρώνεται. Έτσι προέκυψε η καμπύλη προσφοράς με την ανοδική κλίση δηλαδή χρειάζονται όλο και υψηλότερες τιμές για να καλυφθεί το οριακό κόστος και να προσελκύσει αυξημένες προσφορές στην αγορά. Και στο σημείο τομής των δύο καμπυλών βρίσκεται το υπέρτατο επίτευγμα: η τιμή»¹².

Παρατηρούμε ότι πλησιάζοντας στον 20^ο αιώνα καταβάλλεται μία προσπάθεια να περάσουν κάποιοι οικονομολόγοι από τις ποιοτικές αναλύσεις και περιγραφές των οικονομικών πραγματικοτήτων, όπως η τιμή, σε ποσοτικές θεωρήσεις. Καταβάλλεται δηλαδή μία προσπάθεια να

¹² Galbraith J.K. Μια Σφαιρική Άποψη για την Οικονομία. Εκδόσεις Παπαζήσης. Αθήνα 2001, σελ. 133.

εκφραστεί με μαθηματικό τρόπο η αξία ή τιμή των προϊόντων μέσα από τις μεταβλητές που την επηρεάζουν.

Το 1911 δημοσιεύεται το βιβλίο με τίτλο «The Purchasing Power of Money (Η αγοραστική δύναμη του Χρήματος)». Σύμφωνα με τον Φίσερ η τιμή των αγαθών δίνεται από την σχέση:

$$P = \frac{MV + M'V'}{T}$$

όπου P είναι οι τιμές, M είναι η ποσότητα του συνηθισμένου χρήματος που κυκλοφορεί από χέρι σε χέρι, V είναι η ταχύτητα κυκλοφορίας αυτού του χρήματος, M' είναι τα αποθέματα των τραπεζών, V' είναι ο ρυθμός κυκλοφορίας των ελεγχόμενων καταθέσεων και T είναι το πλήθος συναλλαγών δηλαδή το επίπεδο της οικονομικής δραστηριότητας.

Ο τύπος αυτός έγινε διάσημος δημιουργώντας την ψευδαίσθηση ότι με κατάλληλο χειρισμό του χρήματος που κυκλοφορεί μπορούν να ελεγχθούν οι τιμές. Ήταν δηλαδή ουσιαστικά μια ποσοτική διατύπωση του ήδη διατυπώμενου νόμου της θεωρίας του χρήματος.

1.5 Το τέλος εποχής για τις θεωρίες τιμών

Με τον Φίσερ τελειώνει ουσιαστικά μια εποχή της μελέτης της Οικονομίας. Από την δεκαετία του '20 και μετά, φαινόμενα και οικονομικές πραγματικότητες όπως η τιμή, πέρασαν στο περιθώριο της μελέτης των οικονομικών επιστημόνων. Τα θέματα, όπως το θέμα της τιμής ονομάστηκαν Μικροοικονομική με μια απαξιωτική σχεδόν χροιά.

Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι μέχρι τώρα έκθεσή μας για το θέμα για τη διαμόρφωση της τιμής αποτελεί και το σύνολο των θεωρητικών προσεγγίσεων.

Ανακεφαλαιώνοντας λοιπόν λέμε ότι δύο βασικές ερμηνείες προτείνονται για να ερμηνεύσουν το πώς διαμορφώνεται η τιμή ενός αγαθού.

Η πρώτη, εκφραζόμενη από τον νόμο του Γκρέσαμ και του Φίσερ διατυπώνει τη θέση ότι τιμή ενός προϊόντος καθορίζεται από την ποσότητα του κυκλοφορούντος χρήματος. Θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο ότι η προσπάθεια που έγινε κατά την μεγάλη οικονομική κρίση του 1930 να εφαρμοστεί στην πράξη αυτό το θεωρητικό σχήμα απέτυχε παταγωδώς.

Η δεύτερη θεωρητική προσέγγιση είναι αυτή που ξεκινώντας από τον Σμιθ καταλήγει στον Μαρξ περνώντας από τον Ρικάρντο. Η πρότασή τους συνίσταται στον καθορισμό της τιμής ενός προϊόντος από το ολικό κόστος παραγωγής και ουσιαστικά από το κόστος της ενσωματωμένης σ' αυτό κοινωνικής εργασίας.

Όσο και αν αρχικά ξενίζει η συνύπαρξη του Μαρξ με τον Σμιθ οι απόψεις τους για το πώς διαμορφώνεται η τιμή ενός εμπορεύματος σχεδόν συμπίπτουν. Ενώ η συνύπαρξη του Μαρξ με τον Ρικάρντο είναι σχεδόν φυσιολογική. Εκεί που οι δρόμοι τους χωρίζουν αποφασιστικά είναι στον διαφορετικό τρόπο με τον οποίο ο καθένας εξοικονομεί το κέρδος του καπιταλιστή. Κάτι όμως που ξεφεύγει από τα πλαίσια της παρούσης εργασίας και δεν θα μας απασχολήσει.

Ο λόγος για τον οποίο υπήρξε στο κείμενό μας τόσο μεγάλη αναφορά στον Μαρξ είναι γιατί αυτός εξέφρασε με αρκετή σαφήνεια και πληρότητα για το θέμα του καθορισμού της τιμής μία ολόκληρη σχολή, που στο συγκεκριμένο θέμα συμπεριλαμβάνει και τον Ρικάρντο.

Μία τρίτη εκδοχή βεβαίως είναι η προσπάθεια να συνδεθεί η τιμή με την προσφορά και την ζήτηση. Ενώ η σύνδεση αυτή υπάρχει και μπορεί να αποδειχτεί για βραχέα χρονικά διαστήματα είναι σαφώς αδύνατη για μακρόχρονα διαστήματα. Οι νόμοι της αγοράς θα λειτουργούσαν ισχυρά εξομαλύνοντας και εξισορροπώντας τις διακυμάνσεις αυτές. Εκτός του ανωτέρω ανεξήγητο και μυστηριώδες παραμένει το πώς διαμορφώνεται αυτό που λέμε ζήτηση.

Όλες οι παραπάνω προσεγγίσεις αναφέρονται σε μια χρονική περίοδο έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα μια περίοδο δηλαδή που στην Οικονομία των ανεπτυγμένων χωρών επικρατούσε, σε αρκετό βαθμό ανταγωνισμός.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ

ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20^ο ΑΙΩΝΑ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΟΥ ΑΝΑΠΤΥΧΘΗΚΑΝ.

2.1 Εισαγωγή

Κατά την 19^ο αιώνα και τις αρχές του 20^{ου} αιώνα είχε αναπτυχθεί το σύνολο των θεωριών για τις τιμές, όπως αυτές αναφέρθηκαν στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Από το 1920 περίπου και μετά οι Οικονομικές Επιστήμες περισσότερο ενδιαφέρονται για αυτά που απεκλήθησαν μακροοικονομικά μεγέθη.

Κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα κάποια από τα βασικά χαρακτηριστικά του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής άλλαξαν. Η βασικότερη ίσως μεταβολή, όπως αναλυτικότερα θα δούμε παρακάτω είναι η συγκέντρωση του κεφαλαίου των μέσων παραγωγής και της εξουσίας σε όλο και λιγότερα χέρια. Είναι δηλαδή η κατάσταση της κυριαρχίας των ολιγοπωλίων και των μονοπωλίων.

Στον αιώνα αυτό εμφανίστηκαν οξύτερες κρίσεις του καπιταλισμού όπως αυτή του '29-'30. Παράλληλα με αυτά παρουσιάστηκαν πληθωριστικά φαινόμενα που σε ορισμένες περιόδους είχαν τρομακτική οξύτητα. Όπως στην δεκαετία του '20 στην Γερμανία, της Γερμανικής κατοχής στην Ελλάδα κ.λ.π.

Από τα μέσα του 1970 και μετά ο Πληθωρισμός έγινε μόνιμο χαρακτηριστικό των καπιταλιστικών κοινωνιών. Σαν να μην έφτανε αυτό ο Πληθωρισμός αυτός συνοδευόταν και από άλλα φαινόμενα όπως στασιμότητα, ύφεση, ανεργία. Ο συνδυασμός αυτών των φαινομένων βρισκόταν σε απόλυτη αντίφαση με προηγούμενα θεωρητικά οικοδομήματα που ουσιαστικά προέβλεπαν πληθωριστικές τάσεις μόνο σε περιόδους πλήρους απασχόλησης και ισχυρής οικονομικής ανόδου.

Δεν πρέπει επίσης να μας διαφεύγει ότι κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα πέρα από τις καπιταλιστικές χώρες υπήρχε και ένα άλλο σύνολο χωρών, οι αποκαλούμενες σοσιαλιστικές που και αυτές θα μας απασχολήσουν.

Στο παρόν κεφάλαιο θα μας απασχολήσουν πρώτα οι μεταβολές στο κοινωνικοοικονομικό σύστημα, τα πληθωριστικά φαινόμενα όπως αυτά εμφανίστηκαν ιστορικά καθώς και οι θεωρίες που επιχειρήσαν να τα ερμηνεύσουν.

2.2 Γενικές μεταβολές στην πολιτική και την οικονομία

Ο 20^{ος} αιώνας σηματοδεύτηκε από κοινωνικά και οικονομικά γεγονότα σημαντικότερα και παγκόσμιας εμβέλειας. Σαν τέτοια μπορούμε να αναφέρουμε τους δύο παγκόσμιους πολέμους, την άνοδο στις αρχές του αιώνα και της πτώσης στο τέλος των σοσιαλιστικών καθεστώτων σε ένα σημαντικό αριθμό χωρών.

Το τέλος της αποικιοκρατίας έως τα μέσα του αιώνα και η αμερικάνικη ηγεμονία στο τέλος του είναι δύο επίσης σημαντικά χαρακτηριστικά του αιώνα.

Σύμφυτες με αυτές τις πολιτικές αλλαγές και τα πολιτικά γεγονότα είναι και οι οικονομικές αλλαγές που συντελέστηκαν. Σαν τέτοιες μπορούμε να αναφέρουμε επιγραμματικά:

- α) την μεγάλη οικονομική κρίση του '29-'30.
- β) την κυριαρχία στην οικονομική ζωή των μονοπωλίων και των ολιγοπωλίων.
- γ) την αλλαγή στο εσωτερικό των επιχειρήσεων από επιχειρήσεις του ιδιοκτήτη σε επιχειρήσεις τεχνοκρατών και διευθυντών.
- δ) το οξύ φαινόμενο του Πληθωρισμού στη Γερμανία του Μεσοπολέμου.
- ε) την πετρελαϊκή κρίση των μέσων της δεκαετίας του '70 και των αρχών της δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα.
- στ) την μόνιμη κρίση από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 η οποία συνοδεύεται από υψηλή ανεργία και πληθωρισμό.

ζ) την ανάδειξη στις λεγόμενες σοσιαλιστικές χώρες ενός άλλου κοινωνικοοικονομικού τρόπου παραγωγής και διανομής.

Τα παραπάνω γεγονότα φανέρωσαν την απόλυτη αδυναμία ερμηνείας του λεγόμενου κλασσικού οικονομικού μοντέλου. Έγινε φανερή η αναγκαιότητα μιας άλλης ερμηνευτικής προσέγγισης των οικονομικών δεδομένων τόσο από τους οπαδούς του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής όσο και από τους αντιπάλους του.

2.3 Η πρώτη εμφάνιση του σύγχρονου Πληθωρισμού

Μπαίνοντας λοιπόν στον 20^ο αιώνα το μεγάλο γεγονός που σημαδεύει τις απαρχές του είναι ο μεγάλος πόλεμος. Δηλαδή, ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Μελετώντας το φαινόμενο που μας απασχολεί στην παρούσα εργασία, το φαινόμενο δηλαδή των τιμών και του Πληθωρισμού μπορούμε να πούμε τα εξής για την περίοδο μέχρι το 1920 μέχρι δηλαδή το τέλος του πολέμου.

Η πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα βρήκε τις τιμές των αγαθών και των υπηρεσιών να διατηρούνται σε σταθερά γενικά επίπεδα πέρα από τις φυσιολογικές αυξομειώσεις τους. Κατά την διάρκεια του πολέμου οι τιμές, σε μια σειρά χώρες ελέγχονταν κεντρικά. Το τέλος του πολέμου έφερε μαζί του και τον Πληθωρισμό στην σύγχρονη του μορφή και μάλιστα με μεγάλη οξύτητα. Η χώρα στην οποία πρωτοεμφανίστηκε το φαινόμενο ήταν η ηττημένη Γερμανία.

Σύμφωνα με τον J.K. Galbraith: «Τα έσοδα (του Γερμανικού κράτους) όμως, δεν μπορούσαν να συμβαδίσουν με τις απαιτήσεις, συμπεριλαμβανομένων και των συναλλαγματικά σταθεροποιημένων μάρκων με τα οποία έπρεπε να γίνουν οι πληρωμές των αποζημιώσεων. Δεν υπήρχε άλλη εναλλακτική λύση από το δανεισμό, και με την πάροδο του χρόνου αυτός κατέληξε να αποτελεί ένα ολοένα μεγαλύτερο μέρος των δαπανών της κυβέρνησης. Σαν συνέπεια, οι τιμές ανέβηκαν και τα άτομα εγκατέλειψαν τους τραπεζικούς λογαριασμούς και τις αποταμιεύσεις προς

χάρη του γρήγορου ξοδέματος των χρημάτων τους που τους προστάτευε από την απώλεια της αγοραστικής δύναμής τους»¹.

«Ο Πληθωρισμός στην Γερμανία είναι ο πρώτος κλασικός Πληθωρισμός της σύγχρονης εποχής και ανέβαινε καλπάζοντας μέρα με τη μέρα. Κατά το 1923 τα μισά περίπου τυπογραφία της Γερμανίας τύπωναν χαρτονομίσματα. Η νομισματική κυκλοφορία της Ράιχσμπανκ το Δεκέμβριο του 1921 ήταν 113, 6 δις. Μάρκα και έφτασαν το Δεκέμβριο του 1923 στα 469.507.424.800 δις μάρκα.

Οι κάτοχοι ημερομισθίων και μισθών λιμοκτονούσαν. Οι κάτοχοι σταθερών ή περίπου σταθερών χρεογράφων καταστράφηκαν. Αντίθετα οι κάτοχοι ακίνητης περιουσίας και βιομηχανικής ιδιοκτησίας πλούτισαν πολύ»². Ο Πληθωρισμός λοιπόν δεν έπληττε τους πάντες.

Δεν ήταν όμως μόνο η Γερμανία που επλήττετο από τον Πληθωρισμό. Παρόμοια φαινόμενα εμφανίστηκαν και σε μια σειρά άλλες χώρες με κύρια παραδείγματα την Αυστρία που ο Πληθωρισμός κορυφώθηκε το 1922, η Ρωσία και άλλες.

Ο οξύς αυτός Πληθωρισμός τερματίστηκε στο τέλος του 1923. Η κυκλοφορία ενός νέου νομίσματος το οποίο υποστηρίχθηκε η ισοτιμία του σθεναρά και το οποίο δεν ήταν ουσιαστικά ανταλλάξιμο έπαιξε κάποιο ρόλο στην σταθεροποίηση των τιμών και τον έλεγχο του Πληθωρισμού.

Ο οξύς αυτός υπερπληθυσμός μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν η πρώτη εκδήλωση αυτού του φαινομένου σε συνθήκες καπιταλισμού.

Η ιστορική και κοινωνική πραγματικότητα κάτω από τις οποίες εμφανίστηκε δεν επέτρεψαν να φανούν τα πραγματικά του χαρακτηριστικά και τα αίτιά του. Η ιδιαιτερότητα των συνθηκών εμφάνισής του απέκρυψαν τα ουσιώδη αίτια του αλλά και το σύνολο των αποτελεσμάτων του.

Η άποψη που επικράτησε ήταν πως το αίτιο γένεσής του βρισκόταν στην ιδιαιτερότητα των συνθηκών. Η σκέψη ότι το φαινόμενο του Πληθωρισμού θα γινόταν μόνιμο χαρακτηριστικό του συστήματος ήταν πέρα και έξω από τις θεωρητικές αναζητήσεις των οικονομολόγων της κλασικής ορθοδοξίας.

¹ J.K. Galbraith. Ταξίδι στο χρόνο της Οικονομίας. Εκδόσεις Κάκτος. Αθήνα 1998. σελ. 65-66.

² Όπως αναφέρεται από τον Paul Johnson στο Modern Times: The world from the Twenties to the Eighties (New York Harper and Row, 1983, σελ 134 -135.

Το φαινόμενο που εκδηλώθηκε στο μεσοπόλεμο· ήταν αδύνατο να έχει αιτιακή σχέση με τον καπιταλισμό υπό τις προϋποθέσεις που είχαν τεθεί από τους δημιουργούς του κλασικού μοντέλου και τους επίγονούς τους. Επίσης δεν μπορούσε να ερμηνευτεί ούτε με την κλασική Μαρξική άποψη, γιατί σύμφωνα με αυτή οι τιμές των προϊόντων διαμορφώνονταν από το κόστος και το κέρδος προέκυπτε μόνο από την ειδικότητα του υπερπροϊόντος.

Τι είχε λοιπόν συμβεί;

Παράλληλα με τα παραπάνω γεγονότα η επιστήμη της οικονομικής άρχισε κυρίως να ασχολείται με αυτό που ονομάστηκε Μακροοικονομική και θεωρούσε ότι το ζήτημα των τιμών δεν την πολυαφορά στον βαθμό που αυτές καθορίζονται από μακροοικονομικά μεγέθη. Η επίδραση της προσωπικότητας και του έργου του John Meinar Keynes προς αυτή την κατεύθυνση ήταν καθοριστική.

Η ουσία της άποψης του Keins ήταν ότι η παρέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή είναι απολύτως επιβεβλημένη διότι διαφορετικά μπορεί κάλλιστα να δημιουργηθεί ισορροπία με υποαπασχόληση πράγμα το οποίο θα έχει μεγάλες κοινωνικές επιπτώσεις. Η θεώρηση του Keynes ερχόταν φυσικά σε απόλυτη αντίθεση με την κλασική αστική οικονομική σκέψη. Παρότι η Keύνσιακή θεωρία δεν αφορά άμεσα το θέμα της παρούσης εργασίας θα μας απασχολήσει όταν εξετάσουμε τη μεγάλη ύφεση του '29, '30 αλλά πρώτα ας δούμε τις μεταβολές που είχαν συντελεστεί στο επίπεδο της Οικονομίας και της πολιτικής από τις αρχές ήδη του 20^{ου} αιώνα ή και λίγο νωρίτερα.

2.4 Μεταβολές στην Οικονομία: Το Ολιγοπώλιο.

Από τους οικονομολόγους της δεύτερης δεκαετίας του 20^{ου} αιώνα δύο μπορούμε να πούμε ότι κυριαρχούσαν στο θεωρητικό στερέωμα της αστικής οικονομικής σκέψης. Ο Άλφρεντ Μάρσαλ και ο Γιόζεφ Σουμπέτερ.

Σύμφωνα με τον Μάρσαλ οι τιμές προσαρμόστηκαν προς το οριακό κόστος. Το κόστος, όπως και εκείνο της εργασίας, προσαρμόστηκε προς τα κάτω όσο έπρεπε για να διασφαλιστεί η απασχόληση του διαθέσιμου

εργοστασίου, των υλικών και, πάνω απ' όλα, των εργατών. Ίσχυε ο νόμος του Σε (Say). Η ζήτηση διατηρείτο σε επαρκή επίπεδα με αυτά που καταβάλλονταν υπό μορφή ημερομισθίων, τόκων και κερδών. Οι τιμές κινούνταν για να αντιμετωπίσουν κάθε διακοπή στη ροή επιστροφής της αγοραστικής δύναμης.

Ο Σουμπέτερ πρόσθεσε μία σημαντική διάσταση στην ισορροπία κατά Μάρσαλ. Αυτή προερχόταν από το κεντρικό πρόσωπο στο σύστημα του Σουμπέτερ, τον επιχειρηματία, ο οποίος, βοηθούμενος από τις τραπεζικές πιστώσεις προκαλεί την επιτευχθείσα ισορροπία με ένα νέο προϊόν, μία νέα διαδικασία ή έναν καινούργιο τύπο παραγωγικού οργανισμού. Στη συνέχεια, η τάση είναι να εξευρεθεί μία νέα ισορροπία, μία νέα στασιμότητα, την οποία ο Σουμπέτερ είδε σαν κυκλική ροή, με την παραγωγή να κινείται προς τη μία κατεύθυνση και το χρήμα προς την άλλη. Η νέα αυτή ισορροπία αναπόφευκτα θα διαταραχθεί και θα ανατραπεί από τον επόμενο καινοτόμο, την επόμενη μεταβολή στην παραγωγική διαδικασία. Και έτσι η οικονομική ζωή θα συνεχιστεί και θα διευρυνθεί. Αυτός είναι ο χαρακτήρας της οικονομικής ανάπτυξης.

Παρατηρούμε ότι οι δύο αυτοί σημαντικοί οικονομολόγοι απολύτως τίποτα δεν προσέφεραν στην ανάλυση των οικονομικών φαινομένων. Αναμάσησαν την κλασική θεωρία σε μια προσπάθεια να προσφέρουν στήριγμα στο συγκεκριμένο τρόπο παραγωγής που υπεράσπιζαν. Σε συντομότατο χρονικό διάστημα η ίδια η ζωή μέσα από την κρίση του '29, '30 πέταξε στο περιθώριο αυτή την θεωρητική κατασκευή.

Ας περάσουμε όμως τώρα στην εξέταση των καινούριων φαινομένων που είχαν εγκατασταθεί στην πραγματική οικονομική ζωή.

Από τον Άνταμς Σμιθ ήδη ένα φάντασμα πλανιόταν πάνω από την κλασική οικονομική θεωρία. Το φάντασμα του μονοπωλίου. Απ' ότι αναφέρουμε στο προηγούμενο κεφάλαιο μία βασική προϋπόθεση που ετίθετο ad hoc ήταν η ανυπαρξία μονοπωλίου για να μπορέσει να λειτουργήσει υγιώς το σύστημα του καπιταλισμού τόσο από τον Άνταμς Σμιθ όσο και από τους συνεχιστές του. Η ύπαρξη ανταγωνισμού ήταν ο απόλυτα αναγκαίος όρος γι' αυτό. Μία συνθήκη βέβαια η οποία ουδέποτε πληρούντο καθολικά. Κατά την διάρκεια του 19^{ου} αιώνα ο ανταγωνισμός

λειτούργησε αρκετά ικανοποιητικά και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, όπως δείξαμε, την σταθερότητα ή και την μείωση των τιμών.

Η μόνη διαφορετική φωνή προς το τέλος του αιώνα ήταν αυτή του Μαρξ ο οποίος προέβλεπε την παραπέρα συγκέντρωση και συγκεντρωποίηση του κεφαλαίου αλλά με έναν τρόπο όχι απολύτως συγκεκριμένο. Λίγο μετά ο ΒΙ Λένιν προβλέπει την κυριαρχία στην οικονομική ζωή των μονοπωλίων και την σύμφυση τους με το κράτος. Είναι αυτό που ονομάστηκε κρατικομονοπωλιακός καπιταλισμός. Αυτά βέβαια ανεξάρτητα από την αλλαγή του κοινωνικοοικονομικού συστήματος που ευαγγελίζονταν οι δύο τελευταίοι έπρεπε να απορριφθούν ή να επιβεβαιωθούν από την ίδια την ζωή.

Για να μπορέσουμε να απαντήσουμε στα παραπάνω ερωτήματα θα στραφούμε προς την Οικονομία της χώρας που έμελλε να γίνει κυρίαρχη καπιταλιστική δύναμη των Η.Π.Α. Στην χώρα αυτή δεν είχε εισχωρήσει καν η Μαρξιστική οικονομική αντίληψη και οι μοναδικές νόμιμες οικονομικές θεωρήσεις ήταν αυτές που πήγαζαν από τον Άνταμ Σμιθ και τους επιγόνους του. Για το λόγο αυτό ακριβώς η Αμερικάνικη οικονομική σκέψη αλλά και η πολιτική πρακτική εξόρκιζε το μονοπώλιο και την καθ' οιονδήποτε τρόπο εναρμονισμένη συμπεριφορά για τον καθορισμό των τιμών. Μια σειρά νόμων επέβαλαν περιορισμούς στη δημιουργία μονοπωλιακών καταστάσεων δηλαδή, κατά την Αμερικάνικη ορολογία, κατά των Τραστ.

Στα μετά τον εμφύλιο πόλεμο χρόνια παρατηρήθηκε μια θεαματική εμφάνιση σχεδίων για τον έλεγχο του ανταγωνισμού, πράγμα που αντιμετώπιζαν κατ' αρχήν με θέρμη, αλλά συχνά μετάνιωσαν βαθύτατα κατά την εφαρμογή στην πράξη. Στα τραστ συμπεριλαμβάνονταν ανεπίσημοι συνδυασμοί. Ήταν συνεργασίες στις οποίες διάφοροι παραγωγοί εγκατέλειπαν τον έλεγχο επί της παραγωγής και των τιμών και στη συνέχεια μοιράζονταν τα κέρδη. Ήταν τραστ στα οποία οι μέτοχοι ή οι ιδιοκτήτες των μέχρι τώρα ανταγωνιζόμενων εταιριών παρέδιδαν τις μετοχές τους και τον έλεγχο. Τέλος, ήταν εταιρείες με μεγάλο ρυθμό μετοχών –μία εξέλιξη που προέκυψε αργότερα- με τις οποίες κάποιες άλλες εταιρίες που παλαιότερα ανταγωνίζονταν η μία την άλλη τώρα κάθονταν κάτω από την ίδια ομπρέλα μιας ανώτερης εταιρείας, η οποία διέθετε την

πλειονότητα των μετοχών ή έναν επαρκή αριθμό μετοχών που της εξασφάλιζε τον έλεγχο.

Αυτές οι συντημήσεις του ανταγωνισμού δεν μπορούσαν να συμβιβαστούν με κανέναν εύλογο τρόπο με την κλασική θεωρία, η οποία όπως είδαμε έκρινε ότι το μονοπώλιο ήταν μια σοβαρή ατέλεια, ενώ ταυτοχρόνως το θεωρούσε κάτι που ξεχωρίζει. Με το μονοπώλιο οι καταναλωτές ήταν αναγκασμένοι να πληρώσουν όχι την άριστη τιμή στην οποία το οριακό κόστος ίσα-ίσα που καλυπτόταν, αλλά το υψηλότερο τίμημα της λιγότερο από άριστης παραγωγής που μεγιστοποιούσε τα μονοπωλιακά κέρδη. Τόσο μεγάλη ήταν κατά τις δεκαετίες του 1870 και το 1880 στις Ηνωμένες Πολιτείες η προσοχή που δόθηκε στη συνδυασμένη κίνηση, όπως αποκαλείτο, που δινόταν η εντύπωση ότι το μονοπώλιο και όχι ο ανταγωνισμός ήταν η νόρμα (ο κανόνας). Η θεαματική περίπτωση ήταν αυτή της Standard Oil. Η συγκεκριμένη εταιρεία όχι μόνο έφερε μία σημαντική ενοποίηση των προηγούμενων ανταγωνιστών το 1879, αλλά δεν δίστασε να μειώσει τις τιμές της κυροζίνης ώστε οι τοπικές ζημιές να εξαλείψουν τις τοπικές επιχειρήσεις που δεν συνεργάζονταν μεταξύ τους. Μόλις έφυγαν αυτές από το προσκήνιο, η εταιρεία αύξησε τις τιμές της για να καλύψει τις παλαιότερες ζημιές της. Επίσης, διαπραγματεύτηκε όρους μεταφοράς ιδιαίτερα ευνοϊκούς για την ίδια. Ένας από αυτούς ήταν οι μειώσεις όχι μόνο στους ναύλους που χρέωνε για λογαριασμό της αλλά και στα πετρέλαια που μετέφερε για τους ανταγωνιστές της.

Αυτές οι επιθέσεις εναντίον του κοινού και των υποψηφίων ανταγωνιστών οδήγησαν στην ψήφιση του νόμου του Διαπολιτειακού Εμπορίου του 1887, που επιδίωκε να απαγορεύσει τις πλέον οδυνηρές εκδηλώσεις συνδυασμού και προκύπτοντος καθορισμού τιμής όπως εφαρμοζόταν από τους σιδηρόδρομους και τρία χρόνια μετά στον θάνατο Νόμο Σέρμαν (Sherman Act), που επιβεβαίωνε νομοθετικά την αποδοκιμασία του μονοπωλίου και όριζε ότι «κάθε συμβόλαιο, συνδυασμός με τη μορφή τραστ ή άλλη, ή συνωμοσία, που εμποδίζει το εμπόριο ανάμεσα στις διάφορες Πολιτείες ή με ξένες χώρες, θεωρούνται δια του παρόντος παράνομα». Αργότερα, ήρθαν οι πιο συγκεκριμένες ρυθμίσεις περί σιδηροδρόμων, και επί προεδρίας Γούντροου Γουίλσον περαιτέρω και πιο συγκεκριμένη ενίσχυση των αντιμονοπωλιακών νόμων με το νόμο κατά των

τραστ του Κλείτον (Clayton Antitrust) και τους νόμους της Ομοσπονδιακής Επιτροπής Εμπορίου.

Ο Νόμος Σέρμαν και τα παραρτήματά του κέρδισαν το ενδιαφέρον και τη φαντασία των Αμερικανών οικονομολόγων όπως δεν συνέβη με κανέναν άλλο νόμο, και το ενδιαφέρον αυτό κρατήθηκε αμείωτο για περίπου έναν αιώνα. Κανείς δεν πρέπει να αμφιβάλλει για τους λόγους για τους οποίους συνέβη αυτό: η υποστήριξη του κλασικού συστήματος είχε συνδυαστεί με μία φαινομενικά ισχυρή προσήλωση προς το δημόσιο συμφέρον. Παράλληλα, είχαν προταθεί μεταρρυθμίσεις των οποίων τη σχέση κανένας φίλος του κλασικού συστήματος δεν μπορούσε να αρνηθεί, ενώ ούτε οι συντηρητικοί δεν μπορούσαν να προβάλουν εύκολα αντιρρήσεις για την ανάγκη ύπαρξης μεταρρυθμίσεων.

Η νομοθεσία κατά των τραστ προσέλκυσε, επίσης, την υποστήριξη των καταναλωτών και ακόμη περισσότερο των μικρότερων επιχειρηματιών και αγροτών, εκείνων δηλαδή που χρησιμοποιούσαν τους σιδηρόδρομους ή που υπέφεραν από τις επιθέσεις των μεγάλων κοινοπραξιών. Ο συνήγορος του αντιμονοπωλιακού νόμου μπορούσε να δει τον εαυτό του ως προστάτη όχι μόνον του δημοσίου συμφέροντος αλλά και κάποιας σημαντικής μερίδας των επιχειρηματικών συμφερόντων. Όμως, πάνω απ' όλα, μπορούσε να δει τον εαυτό του ως υπερασπιστή της κλασικής ορθοδοξίας.

Οι αντιμονοπωλιακοί νόμοι αντιμετώπιζαν τη μόνη παραδεδεγμένη ατέλεια σε ένα κατά τα άλλα τέλειο σύστημα. Οι φίλοι και οι υποστηρικτές των μεγάλων επιχειρήσεων μπορεί να προτιμούσαν τη σιωπή, αλλά λόγω των «πιστεύω» τους δεν μπορούσαν να παραπονιούνται. Σπανίως ο οικονομικός ακριβισμός είχε μία τόσο ασφαλή και αξιοσέβαστη βάση.

Αυτά όμως όλα βρίσκονταν στο επίπεδο των θεωρητικών προσεγγίσεων ή στην καλύτερη των περιπτώσεων στο επίπεδο των προθέσεων. Τι γινόταν όμως στο πραγματικό επίπεδο της οικονομίας; Σ' αυτό είχε ήδη εγκαθιδρυθεί μια κατάσταση μονοπωλιακή σε τομείς παραγωγής που ήταν ιδιαίτερα σύγχρονοι όπως πετρελαιοειδή, αυτοκινητοβιομηχανία, ηλεκτρισμός, ελάχιστες παραγωγικές μονάδες ήλεγχαν τον κάθε κλάδο. Δεν υπήρχε αναγκαιότητα να υπάρχει μία μόνο επιχείρηση σε κάποιον κλάδο για να ασκεί έλεγχο στις τιμές. Η ύπαρξη λίγων επιχειρήσεων ανά κλάδο επέτρεπε την συμφωνία μεταξύ τους για τον

καθορισμό των τιμών. Είναι αυτό το οποίο η Τσάμπερλιν και Ρόμπινσον ονόμασαν ολιγοπώλιο. Κατέδειξαν ότι από την δεκαετία του 1920 πολλοί κλάδοι της οικονομικής ζωής στις ΗΠΑ εκυριαρχούνται από μονοπώλια ή ολιγοπώλια. Το ίδιο φυσικά συνέβαινε και στην Ευρώπη.

Η βασική, λοιπόν, προϋπόθεση που έθετε η κλασική ορθοδοξία για την υγιή λειτουργία του καπιταλισμού ήταν ήδη παρελθόν.

Η Ευρώπη είχε συμβιβαστεί με την οικονομική αυτή μεταβολή ενώ οι Η.Π.Α. αρνούνταν να το δεχτούν ενώ ήταν γεγονός αδιαφιλονίκητο. Η διαδικασία της παραπέρα ενίσχυσης των μονοπωλίων και των ολιγοπωλίων στις οικονομίες των προηγμένων καπιταλιστικών χωρών θα εντεινόταν ακόμη περισσότερο με το πέρασμα του χρόνου. Η ελεύθερη αγορά ήταν πλέον κενή περιεχομένου. Έμενε μόνο το όνομα για να χρησιμοποιείται για λόγους προπαγάνδας. Οι τιμές των προϊόντων και των υπηρεσιών καθορίζονταν εκτός καθεστώτος ελεύθερου ανταγωνισμού υπό συνθήκες ολιγοπωλιακού ή μονοπωλιακού ελέγχου της αγοράς.

Στις αρχές λοιπόν του 20^{ου} αιώνα συντελέστηκε μια μεγάλη μεταβολή στην οικονομία του καπιταλισμού. Μια μεταβολή καθοριστική για την διερεύνηση του θέματος που μας απασχολεί.

Επειδή δεν θα ασχοληθούμε πάλι με το θέμα των μονοπωλίων και των ολιγοπωλίων θα αναφέρουμε εδώ κάποια στοιχεία που τεκμηριώνουν την παραπάνω εκφραστείσα άποψη. Τα στοιχεία αφορούν τις αρχές της δεκαετίας του 1970 οπότε η διαδικασία μονοπόλησης είχε προχωρήσει σημαντικά.

«Σε μια έκθεση που συνετάγη από την Υποεπιτροπή της Αμερικάνικης Γερουσίας για τα θέματα των τραστ και μονοπωλίων, πριν δέκα σχεδόν χρόνια, υπολογίστηκε το μερίδιο που απολαμβάνουν οι τέσσερις μεγαλύτερες επιχειρήσεις κάθε κλάδου στο σύνολο της παραγωγής του. Από τους εκατόν τόσους κλάδους που ερευνήθηκαν, διαλέγουμε εδώ μερικούς μόνο που παράγουν τα πιο γνωστά και διαδεδομένα προϊόντα, και συνθέτουμε τον παρακάτω πίνακα που δίνει μια χαρακτηριστική εικόνα του βαθμού συγκεντρώσεως του ελέγχου της παραγωγής στον οποίο έχει φτάσει, η αμερικάνικη βιομηχανία. Οι τέσσερις μεγαλύτερες επιχειρήσεις καθ' ενός από τους παρατιθέμενους κλάδους παράγει το ποσοστό του

συνόλου της παραγωγής του αντίστοιχου κλάδου που σημειώνεται στα αριστερά του πίνακα:

- 100%** επιβατηγά βαγόνια για τους σιδηρόδρομους
- 99%** Ακατέργαστο αλουμίνιο
- 98%** Υαλοπίνακες και γενικά επίπεδες επιφάνειες από γυαλί
- 98%** Αυτοκίνητα
- 96%** Φωτογραφικά φιλμ
- 95%** Εξωλέμβιες μηχανές θαλάσσης
- 94%** Προϊόντα χαλκού
- 93%** Ηλεκτρικοί λαμπτήρες
- 83%** Αλάτι
- 82%** Τσιγάρα
- 81%** Τενεκεδένια κουτιά συσκευασίας
- 80%** Πετσέτες και μπουρνούζια

Η πιο πρόσφατη επίσημη έκθεση που έχω στη διάθεση μου για τον βαθμό συγκεντροποίησης της βιομηχανίας στη Γαλλία, δημοσιευμένη τον Ιανουάριο του 1970, δείχνει ότι το 20% του συνολικού αριθμού των γαλλικών βιομηχανιών καλύπτει το 90% του συνολικού κύκλου εργασιών της γαλλικής βιομηχανίας. Το 64% περίπου των μικρότερων κατά σειρά επιχειρήσεων, επί συνόλου 200.000 που περιέλαβε η σχετική έρευνα, κάλυπταν μόλις το 53% του συνολικού κύκλου εργασιών σε εθνική κλίμακα. Στην κορυφή της πυραμίδας βρίσκονται 800 επιχειρήσεις, που αντιπροσωπεύουν το 0,4% του συνολικού αριθμού και των οποίων ο ετήσιος κύκλος εργασιών είναι από 20 εκατ. δολάρια και πάνω οι επιχειρήσεις αυτές καλύπτουν το 37% της συνολικής εθνικής παραγωγής. Στην Ολλανδία, εξ' άλλου οι έξι πρώτες επιχειρήσεις της χώρας κυριαρχούν πλήρως πάνω στην εσωτερική οικονομία και το εξωτερικό εμπόριο. Το ίδιο συμβαίνει και στην Ιταλία με την Φιάτ, την Μοντέτισον, την Ολιβέτι και τον κρατικό οργανισμό I.R.I. Στο Βέλγιο, τέλος, η Σοσιετέ Ζενεράλ, η Σολβαϋ, η Πετροφίνα και μερικές άλλες επιχειρήσεις που μετρώνται στα

δάκτυλα των δύο χεριών, ελέγχουν με την δραστηριότητα τους τον κύριο όγκο της βιομηχανικής δραστηριότητας της χώρας»³.

Γύρω στις 1000 επιχειρήσεις κάλυπταν το 70% και πάνω της συνολικής βιομηχανικής παραγωγής των καπιταλιστικών χωρών. Στην Αμερικάνικη βιομηχανία 200 επιχειρήσεις σε ένα σύνολο 200.000 διακινούν μεταξύ τους το 60% του συνολικού κεφαλαίου της χώρας. Στη Βρετανία οι 50 μεγαλύτερες επιχειρήσεις καλύπτουν το 75% των εξαγωγών της. Στην Ιαπωνία οι 6 μεγαλύτερες επιχειρήσεις παράγουν το 50% του ακαθόριστου εθνικού προϊόντος της χώρας.

Τα παραπάνω στοιχεία τεκμηριώνουν κατά την γνώμη μας απολύτως τη θέση για έναν ολιγομονοπωλιακό έλεγχο στην αγορά προϊόντων και υπηρεσιών.

Η παραπάνω διαπίστωση δεν οδηγεί υποχρεωτικά στο συμπέρασμα της έλλειψης καθολικά ανταγωνισμού μεταξύ των ολιγοπωλείων.

Ο ανταγωνισμό όμως αυτός δεν αφορά το καθεστώς των τιμών αλλά άλλους τομείς της οικονομικής δραστηριότητας όπως συγχωνεύσεις, εξαγορές κ.τ.λ.

Η διαδικασία αυτή εντάθηκε ακόμη παραπέρα προς το τέλος του 20^{ου} αιώνα. Παράλληλα μ' αυτή υπήρξε μία τεράστια γιγάντωση των παραγωγικών και εμπορικών επιχειρήσεων σε βαθμό απίστευτο για κάθε προηγούμενη περίοδο. Το θέμα όμως αυτό θα το θίξουμε σε επόμενη παράγραφο. Ας περάσουμε τώρα να δούμε την κρίση του '29, '30 και τις επιπτώσεις τους στην οικονομία και στην θεωρία της οικονομίας.

2.5 Η κρίση του '29-'30 και η κρίση της κλασικής οικονομικής

Κατά την δεκαετία του 1920 εκδηλώθηκε στις Η.Π.Α. πρώτα ένα φαινόμενο το οποίο έμελλε να αποδειχτεί καθοριστικό τόσο στο επίπεδο της εξέλιξης των βιομηχανικών οικονομιών από εκεί και έπειτα όσο και στο επίπεδο της θεωρίας. Ήταν το κραχ στο Χρηματιστήριο της Νέας Υορκής. Η απαρχή της εκδήλωσής τους έμεινε στην ιστορία ως η μαύρη Τρίτη του '29.

³ Τα στοιχεία από Charles Levinson. Κεφάλαιο και Πολυεθνικές Εταιρίες. Εκδόσεις Παπαζήση. Αθήνα. σελ. 39.

Το γεγονός αυτό αποτελούσε και αποτελεί ένα σημείο τρόμου για όσους ασχολούνται με τον καθορισμό της Δημόσιας Οικονομικής.

Πριν από το Χρηματιστηριακό κραχ είχε προηγηθεί μια τρελή κούρσα κερδοσκοπίας στη γη. Στην Καλιφόρνια, ιδιαίτερα, οι τιμές της γης έφτασαν σε ύψη δισθεόρητα χωρίς κανέναν αντικειμενικό λόγο. Η κερδοσκοπία αυτή στη γη, από ότι φάνηκε στη συνέχεια δεν ήταν ένα μεμονωμένο περιστατικό. Από τα μέσα του 1920 η κερδοσκοπία είχε πλέον περάσει στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης παίρνοντας πολύ μεγάλες και ανεξέλεγκτες διαστάσεις. Εταιρείες δημιουργήθηκαν οι οποίες αγόραζαν και πουλούσαν μετοχές ανεβάζοντας συνεχώς την τιμή τους. Τα χρήματα αντλούσαν από το τραπεζικό σύστημα. Η φούσκα όλο και μεγάλωνε. Όπως όλες οι φούσκες έσκασε το Σεπτέμβρη του 1929. Η κρίση η οποία προκάλεσε διήρκησε πάνω από μία δεκαετία με δραματικές συνέπειες για το σύνολο των εργατών, των αγροτών, των επαγγελματιών και των μικρότερων καπιταλιστών.

Μέσα στα συντρίμια που άφησε πίσω της περιέχονταν και μια σειρά από θεωρίες και νόμους. Ένας από τους κυρίους μελετητές της κρίσης της δεκαετίας του '30 ο J.K. Galbraith γράφει: «Στις εβδομάδες που ακολούθησαν τον Οκτώβριο του 1929, υπήρξε μία έντονη καθίζηση στις πωλήσεις καταναλωτικών αγαθών μακράς διάρκειας, με κυριότερο παράδειγμα τα ραδιόφωνα και τα αυτοκίνητα. Αυτό ήταν το φυσικό αποτέλεσμα της αναστροφής πιθανόν αγοραστών με ανθρώπους που, έχοντας σχέση με την αγορά, διαισθάνονταν ότι κάτι δεν πήγαινε καλά. Ο δείκτης βιομηχανικής παραγωγής (1928=100) που, με ελαρχιακές προσαρμογές, βρισκόταν στο 111 τον Οκτώβριο, έπεσε στο 106 το Νοέμβριο και στο 101 τον Δεκέμβριο, η ταχύτερη πτώση από το 1920. Ο κυριότερος ιστορικός της μεγάλης οικονομικής κρίσης Τσάρλς Κίντλμπέργκερ αντιτίθεται, αν και επιφυλακτικά, στην άποψη των οικονομολόγων της εποχής: «Υπό το φως της ξαφνικής κατάρρευσης των εργασιών, των τιμών των αγαθών και των εισαγωγών στο τέλος του 1929, είναι δύσκολο να υποστηρίξει κανείς ότι το χρηματιστήριο ήταν ένα επιφανειακό φαινόμενο,

ένα σήμα ή ένα έναυσμα, αντί για μέρος του αντιπληθωριστικού μηχανισμού»⁴.

Οι τιμές των προϊόντων κατέρρεαν. Χιλιάδες επιχειρήσεις έκλειναν. Η ανεργία ξεπερνούσε το 20%. Η τρελή κατηφόρα στις τιμές, ιδιαίτερα των αγροτικών προϊόντων, έφερε τους αγρότες σε κατάσταση απελπισίας. Η τραγικότητα του φαινομένου περιγράφεται με τρόπο δραματικό από τον Τζων Σταϊμπλεκ στα σταφύλια της οργής. Καραβάνια εξαθλιωμένων ανέργων διέτρεχαν την Αμερική στην προσπάθειά τους να βρουν ένα μεροκάματο.

Η οικονομική κρίση εξαπλώθηκε από τις Η.Π.Α. στις βιομηχανικές χώρες όλου του κόσμου. Στη Βρετανία, επιδείνωσε τις ήδη υπάρχουσες συνθήκες ύφεσης που είχαν ακολουθήσει την υπερτίμηση της στερλίνας. Στη Γερμανία αύξησε την πίεση στην πολιτική δομή της Δημοκρατίας της Βαλτιμόρης, που εξακολουθούσε να είναι ευάλωτη.

Η αρχική πίστη ότι η ύφεση θα διαρκούσε λίγο, σύντομα αποδείχτηκε ως ελπίδα φρούδα. Η βαθιά αυτή κρίση που διήρκησε μία δεκαετία και ξεπεράστηκε με έναν μεγάλο πόλεμο αποκάλυψε της εγγενής αδυναμίες του τρόπου παραγωγής και διανομής. Παράλληλα αποκαλύφθηκε η αδυναμία των κλασικών οικονομικών θεωριών να ερμηνεύσουν και να θεραπεύσουν την κατάσταση.

Ας δούμε πάλι τι λέει ο J.K. Galbraith: «Συνέπεια όλων των ανωτέρω, όταν εμφανίστηκε η Μεγάλη Ύφεση μετά το χρηματιστηριακό κραχ του Οκτωβρίου του 1929, ήταν οι οικονομολόγοι της κλασικής παράδοσης, που σημαίνει όλοι σχεδόν οι οικονομολόγοι, να μείνουν στην άκρη απαθείς. Αυτό που συνέβη ήταν κάτι το αναμενόμενο. Δύο κορυφαίες φυσιογνωμίες της εποχής, ο Γιόζεφ Σουμπέτερ, ο οποίος στο μεταξύ εργαζόταν στο Χάρβαρντ και ο Λάιονελ Ρόμπινς (Lionel Robbins) από την Οικονομική Σχολή του Λονδίνου, είπαν χαρακτηριστικά ότι δεν έπρεπε να γίνει τίποτε. Η ύφεση έπρεπε να αφεθεί να διαγράψει την πορεία της. Αυτό και μόνον ήταν αρκετό για να θεραπευθεί η κατάσταση. Η αιτία ήταν η συσσώρευση κάποιου «σαρακιού» μέσα στο σύστημα. Το κακό που εμφανίστηκε ήταν αυτό που θα απέβαλε το σαράκι και θα επανέφερε την οικονομία και πάλι στο δρόμο που θα την οδηγούσε στην εξυγίανση. Η ανάκαμψη, υποστήριζε ο Γιόζεφ Σουμπέτερ, ήταν κάτι που πάντα ερχόταν μόνο του. Και πρόσθεσε:

⁴ J.K. Galbraith. Ταξίδι στο χρόνο της οικονομίας. Εκδόσεις Κάκτος. Αθήνα 1998. σελ. 116-117.

«Το πράγμα δεν τελειώνει εδώ. Η ανάλυσή τους μας κάνει να πιστέψουμε ότι η ανάκαμψη είναι υγιής μόνο όταν επέλθει μόνη της»⁵.

Φυσικά η πίστη των παραπάνω στην κλασική οικονομική θεώρηση αποδείχτηκε παντελώς εσφαλμένη και ιδεοληπτική. Όσο τα πράγματα αφήνονταν ως είχαν απλά χειροτέρευαν. Καμία αυτοδιορθωτική διαδικασία δεν γεννήθηκε στο σύστημα. Η κλασική οικονομική θεωρία φανέρωσε την ερμηνευτική της ανεπάρκεια. Όταν κατέστη φανερή η αναγκαιότητα έξωθεν κεντρικών παρεμβάσεων χρησιμοποιήθηκαν τα μέσα τα οποία ήταν γνωστά από την κυρίαρχη οικονομική θεώρηση.

Έως το Μάρτιο του 1933 η οικονομική πολιτική των Η.Π.Α. ακολούθησε το κλασικό σχέδιο. Η ανάκαμψη όλο προβλεπόταν αλλά ποτέ δεν ερχόταν. Η ισορροπία πλήρους απασχόλησης ήταν ένας μύθος. Ήταν ολοφάνερο ότι έπρεπε να απομακρυνθούν από την κλασική ορθοδοξία. Τρία ήταν τα πλέον ορατά χαρακτηριστικά της ύφεσης:

- 1) αμείλιχτος αντιπληθωρισμός
- 2) εξαιρετικά υψηλή ανεργία
- 3) τρομερή κακουχία για τις ευπαθής ομάδες

Έως τη στιγμή που ο Ρούσβελτ ανέλαβε πρόεδρος το 1933 οι τιμές των βιομηχανικών αλλά ιδιαίτερα των αγροτικών προϊόντων παρουσίαζαν καταστροφική πτώση η οποία διαρκούσε τρία χρόνια. Η πρώτη αντίδραση ήταν νομισματικής φύσεως.

Συνεχίζει ο J.K. Galbraith: «Ο σύγχρονος σπυδαστής θα ρωτήσει, αυθόρμητα, γιατί η πολιτική αυτή είχε εστιαστεί στην τιμή του χρυσού.

Γιατί δεν εφαρμόστηκε μία έντονα φιλελεύθερη πολιτική, που να ξεκινάει από το σύστημα του Federal Reserve, από τη στιγμή που σταμάτησαν οι πληρωμές σε χρυσό για εγχώρια χρήση; Γιατί δεν άφησαν το επιτόκιο δανεισμού –το επιτόκιο αναπροεξόφλησης και μετέπειτα προεξοφλητικό επιτόκιο- στο Federal Reserve να είναι χαμηλό; Γιατί δεν άφησαν τις τράπεζες του Federal Reserve να αγοράσουν κυβερνητικά αξιόγραφα και να αυξήσουν τα αποθεματικά των εμπορικών τραπεζών; Γιατί δεν άφησαν τις εμπορικές τράπεζες να χορηγούν ελεύθερα δάνεια, και μέσω τη επακόλουθης επέκτασης των καταθέσεων να αυξήσουν την προσφορά χρήματος;

⁵ J.K. Galbraith. Μια Σφαιρική Άποψη για την Οικονομία. Εκδόσεις Παπαζήσης. Αθήνα 2001. σελ. 223.

Όμως, όλα αυτά είχαν γίνει»⁶. Τα αποτελέσματα όμως ήταν μηδενικά. Η πρώτη λοιπόν προσπάθεια παρέμβασης στηριζόταν στην λεγόμενη θεωρία του χρήματος. Η θεωρία αυτή ήταν πλέον διαδεδομένη και ταυτόχρονα δεν αντέφασκε με το κλασικό οικονομικό μοντέλο. Η εφαρμογή της στην πράξη αποδείχτηκε τελειώς ατελέσφορη. Όπως έχουμε προαναφέρει κατ' αυτήν οι τιμές των προϊόντων δίνονται από την σχέση:

$$P = \frac{MV + M'V'}{T}$$

όπου Μ είναι το κυκλοφορούν χρήμα. Έτσι κατά τον Φίσερ αυξάνοντας το Μ και κρατώντας σταθερούς τους άλλους όρους οι τιμές των προϊόντων θα ανέβουν.

Η πράξη έδειξε ότι η εφαρμογή στην πράξη της θεωρίας κανένα πρακτικό αποτέλεσμα δεν έφερε. Ούτως ή άλλως η εξίσωση δεν είναι παρά ταυτοτική.

Γράφει ο J.A. Trevithick: «Σύμφωνα με τους επικριτές της, η εξίσωση του Fisher είναι μια απλή ταυτολογία αφού εκφράζει την κοινότυπη αλήθεια ότι το ποσό που δαπανάται για σιτάρι από τους καταναλωτές σιταριού είναι πάντοτε, χωρίς εξαίρεση, ίσο προς το χρηματικό εισόδημα των παραγωγών του σιταριού αυτού. Διατυπώνει δηλαδή απλά τη δυαδική φύση όλων των συναλλαγών, με άλλα λόγια ότι το ποσό χρημάτων στο οποίο αγοράζεται ένα εμπόρευμα ισούται πάντοτε, εξ' ορισμού, με το ποσό στο οποίο πουλιέται»⁷.

Θα ασχοληθούμε λίγο περισσότερο με την παραπάνω θεωρία διότι το 1980 και μετά επανέκαμψε έχοντας ξεχάσει την παταγώδη αποτυχία της στην δεκαετία του '30.

Στη θέση του χρήματος τι μπορούμε να θέσουμε σήμερα; Τα χαρτονομίσματα; Το πλαστικό χρήμα; Τις επιταγές; Τις συναλλαγματικές; Πώς θα ελεγχούν αυτά στο σύνολό τους; Είναι πρακτικά αδύνατο. Συνεχίζοντας μπορούμε να θέσουμε το ερώτημα πώς μπορεί να ελεγχθεί η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος; Θεωρούμε πιο πρόσφορο να λύσουμε τον τύπο ως προς Μ και τότε θα μας δώσει το συνολικά κυκλοφορούν

⁶ J.K. Galbraith. Μια Σφαιρική Άποψη για την Οικονομία. Εκδόσεις Παπαζήσης. Αθήνα 2001. σελ. 232.

⁷ J.A. Trevithick. Πληθωρισμός. Ένας οδηγός για την κρίση της οικονομικής επιστήμης. Εκδόσεις Σταμούλης. Πειραιάς 1982. σελ. 43.

χρήμα. Δηλαδή, οι τιμές των προϊόντων είναι η ανεξάρτητη μεταβλητή ενώ το M η εξαρτημένη. Με λίγα λόγια ο τύπος του Φίσερ αντιστρέφει την πραγματικότητα. Δεν είναι η ποσότητα του κυκλοφορούντος χρήματος που καθορίζει τις τιμές αλλά οι τιμές καθορίζουν την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί.

Όταν η προσπάθεια αυτή οδηγήθηκε στο κενό ήταν φανερό ότι τα μέτρα που έπρεπε να παρθούν έπρεπε να είναι σε αντίθεση με τις κρατούσες οικονομικές αντιλήψεις. Ας μας πει πάλι ο Galbraith τη συνέχεια: «Η άμεση ενέργεια για αύξηση των τιμών, κυρίως των βιομηχανικών, έγινε μέσω του νόμου περί εθνική ανάκαμψης που συνοδεύτηκε με τον ιδιαίτερα συμβολικό Μπλε Αετό. Οι πωλητές συνεννοήθηκαν και συμφώνησαν για τις ελάχιστες τιμές. Επίσης, ετέθη ως όρος να αφήσουν τους εργάτες να ακολουθήσουν την ίδια τακτική, να κάνουν συλλογικές διαπραγματεύσεις και μάλιστα μέσα σε πνεύμα καλοπιστίας. Υπήρχε κάτι σαφώς εύλογο σχετικά με αυτήν την προσπάθεια. Είχε επιτευχθεί σημαντική βιομηχανική συγκέντρωση, όπως είχε δείξει ο Μπέρλε και ο Μινς, και ως εκ τούτου υπήρχε ένας επαρκής αριθμός επιχειρήσεων στους περισσότερους κλάδους για να συσχεφτούν και να συμφωνήσουν. Το ολιγοπώλιο και όχι ο ανταγωνισμός ήταν τώρα ο κανόνας, η νόρμα, στο χώρο της βιομηχανίας. Λόγω αυτής της θέσης της, κάθε επιχείρηση μπορούσε να επηρεάσει σημαντικά τις τιμές της»⁸.

Στην παραπάνω παραπομπή υπάρχουν δύο θεμελιώδεις παραδοχές από έναν από τους κορυφαίους οικονομολόγους του 20^{ου} αιώνα. Η πρώτη είναι παραδοχή της απόλυτης κυριαρχίας των ολιγοπωλίων στην οικονομική ζωή και η δυνατότητα καθαρισμού των τιμών από αυτά. Η δεύτερη παραδοχή, η οποία προκύπτει έμμεσα ως συνεπαγωγή της πρώτης, είναι η αποτυχία του κλασικού μοντέλου στην περιγραφή, την ερμηνεία αλλά και την δυνατότητα παρέμβασης στον κεφαλαιοκρατικό τρόπο παραγωγής.

Όλες λοιπόν οι προσπάθειες οι οποίες έγιναν για το ξεπέραςμα της οικονομικής κρίσης στάθηκαν όσο βασιζόνταν στην παραδοχή της ορθότητας της κλασικής θεωρητικής σκέψης. Ήταν φανερό ότι οτιδήποτε

⁸ J.K. Galbraith. Μια Σφαιρική Άποψη για την Οικονομία. Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 2001. σελ. 2003.

και αν ήταν αυτό που θα έφερνε την λύτρωση θα ήταν έξω από την κυρίαρχη άποψη.

Ένας άλλος νόμος σχεδόν 100 ετών και ο οποίος θα αποτελούσε δόγμα ήταν ο νόμος του Σε (Say). Επαναλαμβάνουμε ότι σύμφωνα με αυτόν τα χρήματα τα οποία δαπανώνται στην αγορά αγαθών ξαναεπιστρέφουν στην παραγωγή. Ο νόμος αυτός κατέστη θεμελιώδης για την κλασική οικονομική θεωρία αλλά ήταν απλά λάθος. Άλλος ένας μύθος κατέπεσε στο καμίνι της μεγάλης ύφεσης. Τα χρήματα δεν είναι καθόλου αναγκαίο, και δεν υπήρξε ποτέ, να επενδύονται πάλι στην παραγωγή αγαθών. Μπορούν κάλλιστα να αποθυσασυριστούν ή να επενδυθούν σε μη παραγωγικούς τομείς. Η διαδικασία αυτή σήμερα έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις. Στα τέλη του 20^{ου} αιώνα ένα ασύλληπτα μεγάλο κεφάλαιο γυρίζει κερδοσκοπώντας από Χρηματιστήριο σε Χρηματιστήριο και από Χρηματοαγορά σε Χρηματοαγορά χωρίς να επενδύεται σε καμία παραγωγική δραστηριότητα. Είναι ένα χρήμα το οποίο αυξάνεται με αλματώδης ρυθμούς και έχει ως μόνο σκοπό την κερδοσκοπία.

2.6 Ο Κέυνς

Στις αρχές της δεκαετίας του '30 ένας Άγγλος οικονομολόγος ταραίζει τα νερά στον τομέα των οικονομικών θεωριών, το όνομά του είναι John Maynard Keynes. Χωρίς να αρνείται το καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής κατανοεί ότι το σύστημα έχει μεγάλα προβλήματα. Η ορθόδοξη οικονομική σκέψη όχι μόνο δεν μπορεί να τα ερμηνεύσει αλλά ακόμη αρνείται και να τα δει. Ο Keynes αντιλαμβάνεται ότι ο ρόλος του κράτους είναι καθοριστικός για την οικονομία ως όλον. Αντιλαμβάνεται δηλαδή ότι η ώρα του κρατικομονοπωλιακού καπιταλισμού, όπως θα έλεγαν οι Μαρξιστές είχε έρθει για τα καλά. Φυσικά έβλεπε τα πράγματα μέσα από την δική του ιδεολογική γωνία. Η προσπάθεια του έγκειτο στην αποβολή από το θεωρητικό οικοδόμημα των μύθων της αυτοδιόρθωσης του οικονομικού συστήματος και της μη παρέμβασης του κράτους. Αντιλαμβανόταν την οικονομική κατάσταση όπως είχε, γνώριζε και εκτιμούσε ιδιαίτερα τη σκέψη και το έργο του Άνταμ Σμιθ και του Καρλ Μαρξ.

Το 1930 εκδίδει το δίτομο έργο του με τίτλο «A Treatise on Money» και συνεχίζει με το «The General Theory of Employment Interest and Money». Ένα βιβλίο πολύπλοκο, δύστροπο και πλημμελώς διαθρωμένο.

Το πρώτο και βασικό σημείο του βιβλίου ήταν ότι η ύφεση, από την φύση της, δεν ήταν κάτι το παροδικό ούτε μία αυτοδιορθούμενη εκδήλωση των διακυμάνσεων της οικονομίας. Ούτε ήταν μία σύντομη παρέκβαση από τη φυσιολογική ισορροπία με πλήρη απασχόληση. Ο Κέινς υποστήριξε ότι – όπως η συνεχιζόμενη ύφεση καθιστούσε θλιβερά αληθοφανές- η οικονομία μπορούσε να βρει την ισορροπία της με υποαπασχόληση και υποαξιοποίηση της παραγωγικής ικανότητας βιομηχανικών μονάδων. Ένα μέρος του εισοδήματος, που θα επέστρεφε από τις αμοιβές, τους τόκους, τα ενοίκια και τα κέρδη που αποτελούν την τιμή πώλησης ενός προϊόντος, θα μπορούσε να μην ξοδεύεται ούτε να επενδύεται.

Στο πλαίσιο μιας ύφεσης θα μπορούσε να υπάρξει, σύμφωνα με τα λόγια του Κέινς, προτίμηση για ρευστότητα –ισχυρή επιθυμία να κρατάει κανείς τα μετρητά όπως έρχονται ή να βάζει το αξόδευτο, αδάνειστο αντίστοιχό τους στην τράπεζα. Η παραγωγή τότε θα ακολουθούσε καθοδική πορεία και θα έμενε στο επίπεδο όπου η ανάγκη υποχρέωνε την απαιτούμενη καταναλωτική (και επενδυτική) δαπάνη.

Η περικοπή των αμοιβών –ο παραδοσιακός τρόπος διατήρησης της απασχόλησης- θα μπορούσε τώρα, αντίθετα, να αυξήσει την ανεργία. Στον κλασικό σχεδιασμό θεωρούνταν επικερδές να προσθέτει κανείς εργάτες καθώς οι αμοιβές έπεφταν· η παραγωγή θα ήταν μεγαλύτερη, και περισσότεροι μπορούσαν να πουληθούν σε χαμηλότερο κόστος και τιμή. Τώρα, το εύλογο αποτέλεσμα της μείωσης των αμοιβών ήταν να μειωθεί το εισόδημα και οι δαπάνες του εργάτη και να υπάρχει μειωμένη ζήτηση, μικρότερες πωλήσεις, περισσότερη ανεργία. Έπρεπε να δοθεί προσοχή σ' αυτό που συνάμα θα γινόταν κοινό πρόβλημα: η επίδραση οποιασδήποτε οικονομικής ανάπτυξης ή δημόσιας δράσης στην ευρύτερη ροή της αγοραστικής δύναμης –ή, όπως θα ονομαζόταν, συνολικής ζήτησης. Τα οικονομικά είχαν ασχοληθεί πάντα μετά μικροοικονομικά της αγοράς, την προσαρμογή των αμοιβών και των εξόδων στις τιμές, και το αντίστοιχο. Εδώ έμπαιναν τα μακροοικονομικά, η γενική ροή της αγοραστικής δύναμης στο σύστημα ως όλον.

Η δεύτερη συμβολή του Κέινς απέρρεε σταθερά από την πρώτη: για να σπάσεις την ισορροπία με υποαπασχόληση και να αυξήσεις την παραγωγή και την απασχόληση, πρέπει να συμπληρώσεις συνολική ζήτηση ή αγοραστική δύναμη. Ο μόνος σίγουρος τρόπος για να γίνει αυτό είναι να δανειστεί η κυβέρνηση τα κεφάλαια που δεν έχουν δαπανηθεί ή, ακριβέστερα, το αντίστοιχό τους, και ξοδεύοντάς τα να αυξήσει τη συνολική ζήτηση και την απασχόληση. Αυτή ήταν η καταπληκτική δικαίωση εκείνου που οι σκληρές συνθήκες είχαν ήδη, σε κάποιο βαθμό, απαιτήσει.

Η κυρίαρχη λοιπόν συνιστώσα της οικονομικής θεώρησης του Κέινς αφορούσε τον τομέα της παραγωγής μόνο που δεν ασχολείτο καθόλου με το θέμα της διανομής και των τιμών. Παρόλα αυτά η Κεινσιανή θεώρηση θα χρησιμοποιηθεί αργότερα και ως πλαίσιο για την ερμηνεία του πληθωρισμού.

Μετά την παρέμβαση του Κέινς ήταν φανερό ότι ήταν αδύνατη η αυτοδιόρθωση του συστήματος και μόνο με κυβερνητικές παρεμβάσεις θα ανέκαμπτε η οικονομία. Η ισορροπία με υποαπασχόληση ήταν εγγενής στο σύστημα και μία από τις καταστάσεις στην οποία θα μπορούσε να βρίσκεται. Όλες οι παραδεκτές προσπάθειες για λύσεις είχαν δοκιμαστεί και είχαν αποτύχει. Δεν απέμεινε παρά να δοκιμαστεί και η τελευταία λύση. Η δημιουργία ενός σκόπιμου ελλείμματος που θα αύξανε τις δαπάνες και θα οδηγούσε την οικονομία σε ανάκαμψη. Όντως η συνταγή πέτυχε. Η οικονομία άρχισε να ανακάμπτει.

Τι απόμεινε όμως από το κλασικό οικονομικό μοντέλο μετά την κρίση; Τίποτα. Ένα κέλυφος κενό περιεχομένου. Ο νόμος του Σε είχε καταπέσει. Η ελεύθερη αγορά και ο ανταγωνισμός δεν ήταν παρά ένα μικρό διάλειμμα μεταξύ του μερκαντιλισμού και της κυριαρχίας των μονοπωλίων και των ολιγοπωλίων. Αυτό που τόσο εξορκιζόταν ήταν πλέον η κυρίαρχη πραγματικότητα. Το κράτος που η παρέμβασή του ήταν εξωβελιστέα εκαλείτο τώρα να σώσει το σύστημα. Όλα εκείνα δηλαδή που αποτελούσαν τα άγια των αγίων της κλασικής οικονομικής θεωρίας είχαν περιπέσει πλέον στον κάλαθο των αχρήστων. Ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής μπορούσε να επιζήσει μόνο με την απόλυτη σύμπλευση και σύμφιση κράτους και μονοπωλίων.

2.7 Η γιγάντωση των επιχειρήσεων

Το 1940 αρχίζει ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος. Κατά την διάρκεια του πολέμου στις χώρες που δεν ήταν υπό Γερμανική κατοχή, δηλαδή μιλάμε κυρίως για την Αγγλία και τις Η.Π.Α., οι τιμές των αγαθών καθορίζονταν μέσα από κεντρική παρέμβαση. Μετά το τέλος του πολέμου οι οικονομίες των Δυτικών λεγόμενων χωρών βρέθηκαν σε μια κατάσταση επούλωσης των πληγών του πολέμου, ξαναχτισήματος των υποδομών τους και της ανάπτυξης της παραγωγικής τους δραστηριότητας. Επί μία λοιπόν εικοσιπενταετία οι οικονομίες αυτών των χωρών βρίσκονταν σε μία ιδιαίτερη κατάσταση ισχυρής ανάπτυξης. Οι Η.Π.Α. δεν είχαν δεχτεί κανένα πλήγμα από τον πόλεμο στις υποδομές της. Ότι ίσχυε πολύ για τις νικήτριες χώρες ίσχυε περισσότερο για τις ηττημένες. Η Γερμανία, η Ιταλία και η Ιαπωνία δέχτηκαν μία τεράστια εισροή κεφαλαίου ιδίως από τις Η.Π.Α.

Στην ιδιαίτερη λοιπόν αυτή κατάσταση οι οικονομίες βρέθηκαν σε περίοδο ανάπτυξης και ισχυρής απασχόλησης. Κάποιες χώρες, κυρίως η Γερμανία, βρέθηκαν στην ανάγκη εισαγωγής μεγάλου αριθμού εργατών. Σε όλο αυτό το χρονικό διάστημα ο Πληθωρισμός εκινήτο σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Ήταν ο λεγόμενος έρπων Πληθωρισμός. Παρόλη αυτή την ανάπτυξη δεν υπήρχε Πληθωρισμός τιμών. Τα κέρδη των εταιριών ήταν μεγάλα, οφειλόμενα στην διόγκωση της παραγωγικής δραστηριότητας, στην εισαγωγή νέων τεχνολογιών, στην εξαγωγή κεφαλαίων και στην επ' ανεισαγωγή των κερδών. Το τέλος αυτής της περιόδου βρήκε μία σειρά από επιχειρήσεις γιγαντωμένες σε απίθανο βαθμό και την συγκέντρωση του κεφαλαίου επίσης γιγαντωμένη. Για να μπορέσουμε να αντιληφθούμε το μέγεθος αυτών των επιχειρήσεων θα δώσουμε έναν πίνακα για το ύψος του ακαθάριστου προϊόντος χωρών και εταιριών κατά το 1969.

Στον πίνακα αυτόν φαίνεται καθαρά ότι το οικονομικό μέγεθος μεγάλων εταιριών, ιδιαίτερα πολυεθνικών, ήταν μεγαλύτερο από την συνολική οικονομική δραστηριότητα μιας σειράς χωρών και μάλιστα σημαντικών.

σε δισ.
δολάρια

1.- Η.Π.Α.	931,4
2.- Ιαπωνία	164,8
3.- Δυτική Γερμανία	153,7
4.- Γαλλία	137,8
5.- Βρετανία	108,6
6.- Ιταλία	82,3
7.- Καναδάς	73,4
8.- Ινδία	39,6
9.- Βραζιλία	39,4
10.- Αυστραλία	29,9
11.- Μεξικό	29,4
12.- Ισπανία	28,7
13.- Σουηδία	28,4
14.- Ολλανδία	28,4
15.- General Motors	24,3
16.- Βέλγιο-Λουξεμβούργο	22,9
17.- Αργεντινή	19,9
18.- Ελβετία	18,8
19.- Ν. Αφρική	15,8
20.- Standard Oil N.J.	15,0
21.- Ford Motors	14,8
22.- Πακιστάν	14,5
23.- Δανία	14,0
24.- Τουρκία	12,8
25.- Αυστρία	12,5
26.- Royal Dutch/Shell	9,7
27.- Νορβηγία	9,7
28.- Βενεζουέλα	9,7
29.- Φιλανδία	9,1
30.- Ιράν	9,0
31.- Ελλάδα	8,5
32.- General Electric	8,4

33.- Φιλιππίνες	8,1
34.- I.B.M.	7,2
35.- Chrysler	7,0
36. Νότιος Κορέα	7,0
37. Mobil Oil	6,6
38. Ταϊλάνδη	6,3
39. Κολομβία	6,1
40. Ινδονησία	6,0
41. Unilever	6,0
42. Texaco	5,9

9

Αν συνεχίζουμε τον κατάλογο ως την εκατοστή θέση θα βλέπαμε ότι περιέχονται μόνο 14 κράτη ενώ οι υπόλοιπες είναι επιχειρήσεις.

Παράλληλα με τη παραπάνω γιγάντωση μια σειρά από μεταβολές συντελέστηκαν στο επίπεδο των επιχειρήσεων.

1) Οι εταιρίες έγιναν πολυεθνικές έχοντας συμφέροντα και δραστηριότητες όχι σε μία χώρα αλλά σε μία σειρά χωρών. Ας δούμε ένα παράδειγμα.

**Αμερικάνικες θυγατρικές
επιχειρήσεις στη Γαλλία. 1969**

Simca – Chrysler France	22.318
DBA – Bendix – Lockheed	18.524
IBM – France	14.105
Kodac – Pathe	8.500
Ideal – Standard	7.000
International Harvester – France	5.898
Le Materiel Telephonique	5.625

⁹ C. Levinson. Πληθωρισμός, Κεφάλαιο και Πολυεθνικές Εταιρείες. Παπαζήσης, Αθήνα. σελ. 124-125.

Esso – Standard	5.469
Ascinter – Otis	4.817
Sovirel	3.796
Honeywell – Bull	3.500
Mobil Oil Francaise	2.800
Caterpillar – France	1.797
John Deere	1.134
Esso – Chimie	692

10

2) Στο εσωτερικό των επιχειρήσεων δεν υπήρχε πλέον ιδιοκτήτης ή και αν υπήρχε δεν ασκούσε την διοίκηση. Η διοίκηση των επιχειρήσεων ασκείται πλέον από διοικητικά συμβούλια τεχνοκρατών και οι μόνος γνώμων στις αποφάσεις είναι η μεγιστοποίηση των κερδών.

Με αυτές τις καθοριστικές μεταβολές μπαίνουμε πια στη δεκαετία του '70 οπότε έχει επέλθει πλέον η εκτατική αυτή οικονομική δραστηριότητα και οι δυνατότητες επέκτασης περιορίζονται.

2.8 Μεταβολές στην οικονομία μετά τον πόλεμο και ο πληθωρισμός

Όπως είπαμε από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και ως τις αρχές της δεκαετίας του 1970 υπήρχε ένας ήπιος πληθωρισμός που σύμφωνα με την Κεϋνσιανή θεωρία ήταν το τίμημα της ανάπτυξης και της πλήρους σχεδόν απασχόλησης. Η εισοδος στην δεκαετία του 1970 βρίσκει της οικονομίες των καπιταλιστικών χωρών στην κατάσταση που προηγουμένως περιγράψαμε.

Παράλληλα με τις παραπάνω μεταβολές μια εξαιρετική μεταβολή αρχίζει να συντελείται στο τραπεζοπιστωτικό σύστημα. Αρχίζει γιγάντωση αυτού, η χρέωση των νοικοκυριών στις τράπεζες και ένας ασφυκτικός έλεγχος να ασκείται από τις τράπεζες στις παραγωγικές δραστηριότητες και στις υπηρεσίες.

¹⁰ C. Levinson. Πληθωρισμός. Κεφάλαιο και Πολυεθνικές Εταιρείες. Εκδόσεις Παπαζήσης. Αθήνα, σελ. 100.

Καθώς ο αιώνας βαδίζει προς το τέλος του ήδη οι εργασίες συγκέντρωσης και συγκεντρωποίησης του κεφαλαίου στο τραπεζικό σύστημα διογκώνονται με τρόπο αποφασιστικό για την σύνολη οικονομία.

Οι τράπεζες με συνεχείς συγχωνεύσεις και εξαγορές αυξάνουν συνεχώς το μέγεθος τους, τον πολυεθνικό τους χαρακτήρα και τον έλεγχο τους όχι μόνο στην οικονομία αλλά και στην πολιτική.

Η ίδια η παραγωγική διαδικασία αλλάζει εντελώς μορφή και χαρακτήρα στις ηγέτιδες ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες. Η βιομηχανική παραγωγή αγαθών, ιδιαίτερα αυτές που ήταν εργασιοβόρες, μεταφέρεται σε χώρες με φθινό εργατικό δυναμικό. Χώρες υποδοχής των παραγωγικών αυτών δραστηριοτήτων είναι αυτές της νοτιοανατολικής Ασίας και μετά το 1995 η Κίνα.

Το 1951 συντελέστηκε πρώτα στις Η.Π.Α. μια μεταβολή στην νομισματική πολιτική. Μετά από δεκαετή και πλέον κυριαρχία του Κένυς η νομισματική πολιτική βγαίνει και πάλι στην επιφάνεια.

Το τραπεζικό σύστημα απαλλάχτηκε από την υποχρέωση να στηρίζει τις τιμές των κρατικών ομολογιών. Μπορούσε λοιπόν να διαμορφώνει τα τραπεζικά επιτόκια. Η πίεση για την απελευθέρωση ήρθε από την μεριά των τραπεζών βεβαίως. Στις τράπεζες αρέσουν τα υψηλά επιτόκια εντός βεβαίως κάποιων ορίων. Κατά τον J.K. Galbraith: «Στους τραπεζίτες αρέσουν επίσης οι μεγαλύτερες τιμές, τουλάχιστον ως κάποιο σημείο, και η τιμή που καταβάλλουν για αυτό είναι το επιτόκιο. Η αχρηστία της νομισματικής πολιτικής στην προηγούμενη δεκαετία είχε αφήσει τα επιτόκια πολύ χαμηλά»¹¹.

Έτσι ως τις αρχές του 1970 είχαν ολοκληρωθεί στις χώρες του καπιταλισμού η γιγάντωση των επιχειρήσεων, η μονοπώληση της αγοράς σε βασικούς κλάδους και αρχίζει μια νέα περίοδος για το τραπεζικό σύστημα. Παράλληλα με αυτές τις διεργασίες η ολοκλήρωση των διαδικασιών ανάκαμψης και επέκτασης των οικονομιών μετά τον πόλεμο είχε ολοκληρωθεί. Το τι ακριβώς έγινε στον τραπεζικό τομέα αργότερα θα μας απασχολήσει σε επόμενο κεφάλαιο.

Την δεκαετία του '70 η εποχή Κένυς τελειώνει. Τα πρώτα ανησυχητικά σημάδια στον τομέα του πληθωρισμού είχαν φανεί. Από την

¹¹ J.K. Galbraith. Το Χρήμα. Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1976. σελ. 271.

βάση 100 το 1967, ο δείκτης χοντρικών τιμών είχε φτάσει τα 102,5 το 1968. Ανέβηκε στα 106,5 το 1969. Ενώ στην εικοσαετία 1948-1968 ο δείκτης είχε ανέβει κατά 17 μονάδες μόνο. Η επιτάχυνση των ρυθμών του Πληθωρισμού ήταν πασιφανής.

**Μέσοι ρυθμοί πληθωρισμού σε πέντε χώρες:
1953-66 και 1967-74**

	Η.Π.Α.	Βρετανία	Γερμανία	Γαλλία	Ιαπωνία
1953-66	1,48	3,4	2,23	3,94	3,86
1967-74	5,36	7,5	4,27	6,48	7,51

Με λίγες εξαιρέσεις, οι ρυθμοί πληθωρισμού του μη-κομμουνιστικού κόσμου έφτασαν σε πολύ ανησυχητικά ύψη, όπως για παράδειγμα ο ετήσιος ρυθμός πληθωρισμού ύψους 23% στην Ιαπωνία, το 1974 και περίπου 24% στη Βρετανία στις αρχές του 1975»¹².

Ας δούμε έναν πίνακα με τους δείκτες καταναλωτικών τιμών μερικών χωρών από το 1973 ως 1983.

Χώρα	Μέσος όρος											
	1962-1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Η.Π.Α.	3,3	6,2	11,0	9,1	5,8	6,5	7,7	11,3	13,5	10,9	6,1	3,2
Ιαπωνία	5,7	11,7	24,4	11,8	9,3	8,1	3,8	3,6	8,0	4,9	2,7	1,9
Ο.Δ.Γ.	3,2	6,9	7,0	6,0	4,5	3,9	2,7	4,1	5,5	5,9	5,3	3,0
Γαλλία	4,4	7,3	13,6	11,7	9,6	9,5	9,1	10,8	13,3	13,1	11,8	9,6
Αγγλία	4,9	9,2	16,0	24,2	16,5	15,8	8,3	13,4	18,0	11,9	8,6	4,6
Ιταλία	4,3	10,8	19,1	17,0	16,8	18,4	12,1	14,8	21,2	19,5	16,6	14,6
ΕΛΛΑΔΑ	2,7	15,5	26,9	13,4	13,3	12,1	12,6	19,0	24,9	24,5	21,0	20,5
Ισλανδία	11,9	20,6	42,9	49,1	33,0	29,9	44,9	44,1	57,5	51,6	49,1	86,7

¹² J.A. Trevithick. Πληθωρισμός. Ένας οδηγός για την κρίση της οικονομικής επιστήμης. Εκδόσεις Σταμούλης. Πειραιάς 1982. σελ. 31.

Ιρλανδία	5,8	11,4	17,0	20,9	18,0	13,6	7,6	13,3	18,2	20,4	17,1	10,5
Ισπανία	7,1	11,4	15,6	16,9	17,6	24,5	19,8	15,7	15,4	14,6	14,4	12,1
Αυστραλία	3,4	9,5	15,1	15,1	13,5	12,3	7,9	9,1	10,2	9,7	11,2	10,0
Σύνολο ΟΟΣΑ	3,9	7,9	13,3	11,4	8,6	8,9	7,9	9,8	12,9	10,6	8,0	5,3
Χώρες ΕΟΚ	4,2	8,3	12,6	12,9	10,3	10,0	7,0	8,9	12,1	11,4	9,9	7,3

13

Ήταν φανερό ότι η κατάσταση έτεινε να γίνει ανεξέλεγκτη. Ο καλπάζων αυτός πληθωρισμός μείωνε ραγδαία το εισόδημα των πτωχότερων κοινωνικών στρωμάτων με αποτέλεσμα να ελοχεύουν σημαντικοί συνολικοί κίνδυνοι για το σύστημα. Κίνδυνοι οικονομικοί αλλά και πολιτικοί. Ήταν φανερό ότι έπρεπε να παρθούν μέτρα για την αντιμετώπιση του φαινομένου. Η μέθοδος του Κέινς ενώ ήταν αποτελεσματική στην περίοδο του αντιπληθωρισμού δεν μπορούσε να προσφέρει τίποτα στην αντιμετώπιση του πληθωρισμού.

Άλλες προσεγγίσεις έπρεπε να διερευνηθούν πάντα βέβαια μέσα στα πλαίσια μιας προσπάθειας διαφύλαξης του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής.

Ας παρακολουθήσουμε τώρα τις προσπάθειες που έγιναν προς την κατεύθυνση αυτή και τα θεωρητικά σχήματα που τις στήριξαν.

2.9 Θεωρίες ερμηνείας του πληθωρισμού

Το πρόβλημα της ανάλυσης των πηγών των πληθωριστικών πιέσεων αποτελεί τη μεγαλύτερη πρόκληση που έχει να αντιμετωπίσει η οικονομική επιστήμη στη δεκαετία του '80. Όπως ακριβώς το πρόβλημα της μαζικής ανεργίας έθεσε σε έντονη αμφισβήτηση το καθιερωμένο οικονομικό δόγμα της δεκαετίας του '30 και οδήγησε τελικά στην Κευνσιανή Επανάσταση.

Έτσι και η πολύ ανησυχητική επιτάχυνση του πληθωρισμού που παρατηρείται σ' ολόκληρο το δυτικό κόσμο από τα τέλη του δεκαετίας του '60 ανάγκασε τους οικονομολόγους να επαναξετάσουν και να ξεκαθαρίσουν

¹³ Ν. Κυρίτση, Ο Πληθωρισμός στην Σύγχρονη Εποχή, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1985. σελ. 98

τις απόψεις τους πάνω στις δυνάμεις που προκαλούν μεγάλες διακυμάνσεις στο επίπεδο των τιμών»¹⁴.

Η προσέγγιση του Κέυνς στα οικονομικά φαινόμενα δεν μπορούσε πλέον να φανεί χρήσιμη. Η Κεϋνσιανή θεωρία ασχολείτο με μακροοικονομικά μεγέθη αφήνοντας το θέμα των τιμών να αντιμετωπίζεται στα πλαίσια της κλασικής ορθοδοξίας. Παρόλα αυτά υπάρχει μια ρήση του σημαντική. Κατ' αυτόν ο πληθωρισμός είναι ή πληθωρισμός κερδών ή πληθωρισμός κόστους.

Στα πλαίσια λοιπόν της κρατούσης καταστάσεως δεν απέμεναν παρά μόνο δύο θεωρίες για την ερμηνεία του πληθωρισμού. Η ποσοτική θεωρία του χρήματος, η λεγόμενη και Μονεταριστική σχολή και η σχολή του κόστους που σιγά-σιγά διαμόρφωσε την άποψη του σπιράλ μισθών-τιμών.

Η πρώτη στολή συνέχιζε την μακρά παράδοση της ερμηνείας του πληθωρισμού ως αποτέλεσμα της υπερπροσφοράς χρήματος. Τη γενική της θεώρηση την έχουμε παρακολουθήσει στο Α' κεφάλαιο. Όταν το φαινόμενο του πληθωρισμού εμφανίστηκε στην δεκαετία του '70 οι Μονεταριστικές θεωρίες ξαναβγήκαν στο προσκήνιο. Η εξίσωση του Φίσερ αλλά και διάφορες παραλλαγές της όπως εξίσωση του Κέϊμπριτζ (Cambridge) ξανά επιχείρησαν να ερμηνεύσουν το φαινόμενο. Αρχηγέτης πλέον των Μονεταριστών ήταν ο Φρίντμαν.

«Η δεκαετία του 1970 κυλούσε, αλλά ο πληθωρισμός επέμενε. Οι υψηλότεροι φόροι, οι λιγότερες δημόσιες δαπάνες, η άμεση παρέμβαση σε ημερομίσθια και τιμές αποκλείστηκαν όλα από τον κατάλογο των πιθανών μέτρων. Όπως παρατήρησαν πολλοί, το μόνο που απέμενε ήταν η νομισματική πολιτική. Γι' αυτό και στην τελευταία φάση της δεκαετίας εφαρμόστηκαν αυστηρά νομισματικά μέτρα από τη φαινομενικά φιλελεύθερη κυβέρνηση του Προέδρου Τζίμι Κάρτερ στις Η.Π.Α. και την ομολογουμένως συντηρητική κυβέρνηση της Βρετανίδας Πρωθυπουργού Μάργκαρετ Θάτσερ. Η Κεϋνσιανή επανάσταση έσβησε. Στην Ιστορία της Οικονομικής η εποχή του Τζον Μείναρντ Κέινς έδωσε τη σκυτάλη στην εποχή του Μίλτον Φρίντμαν»¹⁵.

¹⁴ J.A. Trevithick. Πληθωρισμός. Ένας οδηγός για την κρίση της οικονομικής επιστήμης. Εκδόσεις Σταμούλης. Πειραιάς 1982. σελ. 31-32.

¹⁵ J.K. Galbraith. Μια σφαιρική Άποψη για την Οικονομία. Εκδόσεις Παπαζήσης. Αθήνα 2001, σελ. 309.

Ο Μίλτον Φρίντμαν παρακολούθησε και επέβλεπε ο ίδιος την εφαρμογή της νομισματικής πολιτικής που είχε προτείνει. Μετέβη μάλιστα και στην Αγγλία για να παρακολουθήσει από κοντά την εφαρμογή της εκεί. Τα αποτελέσματα της εφαρμογής των Μονεταριστικών θεωριών για την τιθάσευση του πληθωρισμού ήταν ασήμαντα. Ο Φρίντμαν τελικά κατηγόρησε για ανικανότητα της κυβερνήσεως. Η ουσία βέβαια της αποτυχίας βρισκόταν στο λάθος του Μονεταρισμού. Η βασική αιτία του πληθωρισμού στην σύγχρονη εποχή, δεν βρίσκεται κυρίως στην υπερβάλλουσα κυκλοφορία χρήματος. Πέρα από τους θεωρητικούς λόγους που αναπτύχθηκαν στο Α' Κεφάλαιο η προσπάθεια εφαρμογής του Μονεταρισμού στην πράξη στέφτηκαν από αποτυχία.

Ας δούμε επιπλέον κάποια στατιστικά στοιχεία:

Χώρα	Ρυθμοί αύξησης τιμών	Ρυθμοί αύξησης της μάζας του χρήματος							
		1961-1970	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969
Η.Π.Α.	2,8	3,0	3,7	4,1	4,6	4,2	7,5	5,2	3,6
Αγγλία	4,1	5,9	5,4	3,1	3,1	3,9	4,5	-0,5	7,1
Γαλλία	4,0	16,7	10,3	8,9	9,0	6,2	5,5	6,4	1,5
Ιαπωνία	5,8	30,8	38,2	16,9	16,9	13,4	14,6	18,4	18,3
Ιταλία	3,9	16,9	8,3	13,4	14,5	13,6	13,4	14,9	21,8
Ο.Δ.Γ.	2,7	6,8	8,6	9,5	4,4	3,3	7,9	10,0	6,4

16

Παρατηρούμε λοιπόν ότι δεν υπάρχει μία άμεση εξάρτηση μεταξύ του πληθωρισμού και του κυκλοφορούντος χρήματος. Μια σχετική εξάρτηση μπορεί να παρατηρηθεί αλλά όχι σχέση αιτίου-αιτιατού. Αν μάλιστα στον παραπάνω πίνακα ελαμβάνετο υπόψιν και η ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος θα παρατηρούσαμε μία ακόμη μικρότερη εξάρτηση των τιμών από την εξίσωση του Φίσερ.

Η δεύτερη βασική θεωρία ερμηνείας του πληθωρισμού είναι η λεγόμενη θεωρία σπινάλ μισθών-τιμών. Κατ' αυτήν στις σύγχρονες κοινωνίες το συνδικαλιστικό κίνημα αποτελεί μονοπώλιο με αποτέλεσμα να επιβάλλει αύξηση των ημερομισθίων. Αποτέλεσμα αυτού είναι η αύξηση του κόστους και επομένως η αύξηση της τιμής των προϊόντων. Αυτό με την

¹⁶ Ν. Κυρίτση, Ο Πληθωρισμός στη Σύγχρονη Ελλάδα. Εκδόσεις «Σύγχρονη Εποχή». Αθήνα 1985, σελ. 92.

σειρά του θα επιφέρει νέες απαιτήσεις για αύξηση των ημερομισθίων που και πάλι θα επιφέρουν αύξηση του κόστους κοκ.

Η θεωρία αυτή είναι απλή, λάθος και αρκετά ύποπτη. Οι λόγοι είναι οι εξής:

1) Σε κάθε κοινωνία ταξικά διαστρωματωμένη, η πολιτική εξουσία, δηλαδή το κράτος βρίσκεται στα χέρια της οικονομικά κυρίαρχης τάξης στη σημερινή δηλαδή κατάσταση στα χέρια των καπιταλιστών. Η κανονιστική διαδικασία της πολιτικής εξουσίας διαμορφώθηκε προς όφελος της κυρίαρχης τάξης. Οποιαδήποτε κοινωνιολογική προσέγγιση της πολιτικής εξουσίας οδηγεί στον ένα ή τον άλλο βαθμό στη θεμελιώδη αυτή αλήθεια. Επομένως οι όποιες κανονιστικές κρατικές παρεμβάσεις στο επίπεδο των υποδομών είναι τέτοιες που αφενός επιβάλλουν τα συμφέροντα της κυρίαρχης τάξης και αφετέρου δεν επιτρέπουν, στο βαθμό που μπορούν, τη δημιουργία και επικράτηση αντίπαλων πολιτικών. Η δημιουργία λοιπόν μονοπωλίου από την μεριά των άμεσων παραγωγών είναι απλά αδύνατη στην παρούσα κοινωνικοοικονομική κατάσταση και έτσι αυτοί θα προσεγγίζουν πάντα το παραγόμενο προϊόν από θέση μειονεξίας.

Τις παραπάνω θεωρητικές προσεγγίσεις μπορούμε να τις τεκμηριώσουμε και εμπειρικά. Οι αυξήσεις των τιμών των αγαθών προηγούνται χρονικά της όποιας αύξησης των μισθών. Αν και όταν υπάρχουν αυξήσεις των μισθών αυτές έρχονται ύστερες και εξαιρετικά περιορισμένες. Όταν έγινε η πρώτη προσπάθεια εφαρμογής στην πράξη της θεωρίας μισθών-τιμών για τον έλεγχο του πληθωρισμού στις Η.Π.Α. ουσιαστικά επιβλήθηκε από την πολιτική εξουσία στα συνδικάτα να μην ζητήσουν αύξηση μισθών. Ας δούμε λίγο τη συνέχεια όπως την περιγράφει σε ένα χαρακτηριστικό περιστατικό ο J.K. Galbraith: «Τις πρώτες ημέρες της προεδρίας Κένεντι, όμως, υπήρχε αποδοχή της πεποίθησης ότι το σπείρωμα αμοιβών-τιμών έπρεπε να κρατηθεί υπό έλεγχο. Το πρώτο Συμβούλιο σχετικά με την οικονομική πολιτική έγινε στην αίθουσα του Υπουργικού Συμβουλίου λίγο μετά την ανάληψη της προεδρίας από τον Κένεντι· ήμουν παρών σ' αυτό το συμβούλιο και σε κάποιο βαθμό άσκησα πίεση ως προς τη δράση. Στους μήνες που ακολούθησαν, ζητήθηκε από τα μεγαλύτερα εργατικά σωματεία, ιδίως εκείνα που σχετιζόνταν με την αυτοκινητοβιομηχανία και τη χαλυβουργία, να μετριάσουν τις απαιτήσεις

τους –να διατηρήσουν τις διεκδικήσεις των αμοιβών τους στα επίπεδα που επέτρεπαν οι υπάρχουσες τιμές. Επιδεικνύοντας πνεύμα συνεργασίας, το σωματείο Ηνωμένων Εργατών Χαλυβουργίας, τον Απρίλιο του 1962, περιόρισε σημαντικά τις αξιώσεις αμοιβών στις διαπραγματεύσεις που γίνονταν τότε. Αυτό αποτέλεσε παράδειγμα και για άλλα σωματεία. Αμέσως μετά όμως, ο επικεφαλής της εταιρείας χάλυβα των Η.Π.Α., ο Ρότζερ Μπλουχ, σε μία από τις πιο ανόητες ενέργειες της εποχής, ανακοίνωσε σημαντική αύξηση στις τιμές του χάλυβα και όλο αβρότητα, επισκέφθηκε τον πρόεδρο για να του πει τι είχε κάνει»¹⁷.

2) Η βιομηχανική οικονομία ενσωματώνοντας συνεχώς νέες τεχνικές και τεχνολογίες τόσο στην παραγωγή όσο και στην διοίκηση αυξάνει συνεχώς την παραγωγικότητα. Τεχνολογικές ανακαλύψεις, επιστημονικές ανακαλύψεις και νεωτερισμοί εισάγονται συνεχώς στην παραγωγική διαδικασία. Το αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών είναι η αύξηση της παραγωγικότητας και η μείωση του κόστους ανά παραγόμενο προϊόν. Αυξήσεις της παραγωγικότητας κατά 3% ή 4% ετησίως δεν είναι κάτι το ασύνηθες. Παρόλα αυτά η μείωση αυτή του κόστους παραγωγής δεν περνά στα προϊόντα. Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι η δημιουργία των νέων τεχνολογιών και υλικών, στην συντριπτική πλειονότητα των περιπτώσεων είναι κοινωνική παραγωγή η οποία γίνεται σε δημόσια πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα. Ενώ λοιπόν η παραγωγή αυτών των τεχνολογιών είναι κοινωνική τα οικονομικά αποτελέσματά τους ιδιοποιούνται από τους οικονομικά ισχυρούς. Η αύξηση λοιπόν και μόνο της παραγωγικότητας υπερκαλύπτει στο πολλαπλάσιο τις όποιες αυξήσεις μισθών.

Ας δούμε τώρα και δύο πίνακες για την αύξηση της παραγωγικότητας. Ο πρώτος πίνακας περιέχει τους ρυθμούς αύξησης της παραγωγικότητας στη Δυτική Ευρώπη και ο δεύτερος περιέχει τους ρυθμούς αύξησης αυτής στην Ελλάδα από το 1964 έως 1975.

Με την βοήθεια των πινάκων θα μπορέσουμε να συγκρίνουμε την αύξηση της παραγωγικότητας τόσο με την αύξηση των μισθών και των ημερομισθίων όσο και με το δείκτη τιμών. Μια απλή σύγκριση μπορεί να επιβεβαιώσει ότι οι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας είναι τέτοιοι που

¹⁷ J.K. Galbraith. Ταξίδι στο χρόνο της οικονομίας. Εκδόσεις Κάκτος. Αθήνα 1998. σελ. 255.

από μόνοι τους υπερκαλύπτουν τις όποιες αυξήσεις του κόστους της εργασίας.

Οι ρυθμοί αυξήσεως της μεταποιητικής παραγωγής και της παραγωγικότητας της εργασίας στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. (% ετησίως. Υπολογισμός κατά τη μέθοδο των ελαχίστων τετραγώνων)

Κλάδοι, κατά σειρά ρυθμού αυξήσεως της παραγωγής τους	Τυπική τιμή				Τιμή κεντρικής συχνότητας	
	Παραγωγή		Παραγωγικότητα		Παραγωγή	Παραγωγικότητα
	%	Τάξη	%	Τάξη	%	%
Πετρελαίου	12,7	1	7,5	1	8,7-16,4	6,2-9,0
Χημικών προϊόντων	10,5	2,5	6,3	2	8,7-14,0	5,5-7,9
Διάφοροι	10,5	2,5	5,8	3	8,7-13,0	4,9-6,8
Ηλεκτρικών μηχανών	9,1	4	4,5	9	6,3-12,8	2,7-6,0
Χάρτου	8,2	5	4,4	10	5,9-9,6	3,4-5,1
Βασικών μετάλλων	8,1	6	4,7	7	4,9-9,6	3,4-5,4
Μεταφορικών μέσων	7,8	7	3,7	14	5,1-10,9	2,6-6,0
Μη ηλεκτρικών μηχανών	7,5	8	3,5	16	6,3-8,2	1,8-4,9
Μη μεταλλικών ορυκτών	7,4	9	4,6	8	5,6-8,6	3,6-5,9
Ελαστικού	6,9	10,5	3,6	15	4,7-12,0	2,0-5,5
Μεταλλικών προϊόντων	6,9	10,5	3,8	12,5	5,9-8,4	3,2-4,9
Επιπλώσεων	6,4	12	5,6	4	4,4-8,1	3,7-6,7
Ποτών	6,0	13	2,6	19	4,4-8,0	1,9-3,1
Εκτοπώσεων	5,7	14	2,5	20	4,4-9,2	1,9-3,1
Τροφίμων	5,1	15	3,0	17	3,6-7,2	2,1-4,2
Ενδύσεως	5,0	16	4,0	11	3,9-7,2	3,4-4,7
Ξύλου	4,7	17	5,5	5	4,0-5,3	4,5-6,7
Κλωστοϋφαντουργικής	4,5	18	4,8	6	2,8-6,4	3,9-5,3
Καπνού	3,0	19	3,8	12,5	1,2-5,0	1,7-6,4
Δέρματος	2,3	20	2,8	18	0,6-5,2	1,3-4,0
ΣΥΝΟΛΟ ΜΕΤΑΤΟΠΟΙΗΣΕΩΣ	6,6		4,4		5,0-18,0	3,7-5,5

¹⁸ C. Levinson. Πληθωρισμός, Κεφάλαιο και Πολυεθνικές Εταιρείες. Εκδόσεις Παπαζήσης. Αθήνα. 1973. σελ. 36

Ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας και των πραγματικών
μισθών στην Ελλάδα 1964-1975

Χρόνος	ΔΕΙΚΤΕΣ		Χρόνος	ΔΕΙΚΤΕΣ	
	Παραγωγικότητας	Πραγματικών μισθών		Παραγωγικότητας	Πραγματικών μισθών
1964	100	100	1970	174,8	148,2
1965	114,4	106,4	1971	195,7	169,2
1966	120,1	114,0	1972	226,2	178,0
1967	126,9	125,4	1973	256,0	209,2
1968	141,8	134,0	1974	269,8	229,0
1969	169,2	144,0	1975	281,4	245,1

19

Ας παρακολουθήσουμε τώρα και το τελευταίο επιχείρημα που αφορά στη συμμετοχή των αμοιβών της εργασίας στο κόστος ενός προϊόντος.

3) Μπορούμε να πούμε ότι κατά μέσο όρο στις ανεπτυγμένες χώρες το 20% του συνολικού κόστους ενός προϊόντος είναι το κόστος εργασίας. Αν λοιπόν υποθέσουμε μία αύξηση των ημερομισθίων κατά 4% αυτό θα επιβάρυνε το κόστος ενός προϊόντος κατά 0,8%. Με δεδομένο ότι ο πληθωρισμός σήμερα κυμαίνεται στο 3% με 4%, η τεράστια διαφορά μεταξύ 0,8 και 3 που οφείλεται; Δηλαδή ακόμη και αν αφαιρέσουμε τους υπόλοιπους παράγοντες π.χ. αύξηση της παραγωγικότητας είναι αδύνατο να συμπεράνουμε ότι αίτιο του πληθωρισμού είναι η αύξηση των ημερομισθίων. Οι όποιες αυξήσεις των ημερομισθίων έρχονται πάντα εκ των υστέρων και προσπαθούν να αναπληρώσουν ένα μικρό μέρος της χαμένης αγοραστικής ικανότητας των εργαζομένων. Ιδιαίτερα σήμερα που στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικά χώρες η οικονομία είναι οικονομία εντάσεως κεφαλαίου και όχι εντάσεως εργασίας η επίπτωση της αύξησης των ημερομισθίων στο πληθωρισμό είναι σχεδόν ασήμαντη.

¹⁹ Ν. Κυρίτση, Ο Πληθωρισμός στην Σύγχρονη Ελλάδα. Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα 1985. σελ. 224.

Η διάρθρωση του κόστους λειτουργίας μιας χαλυβουργικής μονάδας, εναλλακτικά με βάση το οξυγόνο και με τη μέθοδο Τόμας (Στοιχεία του 1965 % επί του συνολικού κόστους).

Κονδύλι	Με βάση το οξυγόνο		Κατά τη μέθοδο Τόμας	
Δαπάνες εργασίας		17		25
Ενέργεια		10		9
Αέρια	1		3	
Ηλεκτρισμός	8		5	
Νερό	-		1	
Λοιπές πηγές	1		0	
Δαπάνες κεφαλαίου		26		16
Αποσβέσεις	18		10	
Τόκοι	8		6	
Συντήρηση και επισκευές		12		11
Εγκατάσταση και λοιπός εξοπλισμός		18		16
Καύσιμα		4		7
Λοιπές δαπάνες		13		16
ΣΥΝΟΛΙΚΟ ΚΟΣΤΟΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ		100		100

20

Αν η θεωρία του σπιδάλ μισθών-τιμών προσδιόριζε σωστά τη σχέση αιτιού-αιτιατού θα μπορούσε πολύ εύκολα να αποδειχτεί η ορθότητά της μέσα από αναλυτικούς πίνακες αριθμητικών δεδομένων. Τέτοιοι πίνακες ποτέ δεν παρέχονται. Η θεωρία λοιπόν αυτή που προσδιορίζει ως κύρια αιτία του πληθωρισμού τις αυξήσεις των μισθών δεν είναι απλά λάθος, είναι πρωτίστως ύποπτη.

²⁰ C. Levinson. Πληθωρισμός. Κεφάλαιο και Πολυεθνικές Εταιρείες. Εκδόσεις Παπαζήσης 1973. Αθήνα. σελ. 154.

2.10 Συγκεφαλαιώνοντας

Παράλληλα με τις παραπάνω δύο κυρίαρχες θεωρήσεις για την ερμηνεία του πληθωρισμού μία τρίτη θεωρία, η μαρξιστική, καθώς και κάποιοι συνδυασμοί αυτών είχαν αναπτυχθεί. Η Μαρξιστική θεώρηση έβλεπε ως βασική αιτία του πληθωρισμού τα μονοπωλιακά κέρδη. Χωρίς να προχωρά σε εμπειριστατωμένες και πλήρης αναλύσεις των σύγχρονων μορφών του καπιταλισμού αλλά και του κράτους ήταν δύσκολο να καταλήξει σε μία πλήρη θεωρία του πληθωρισμού. Η αναλυτική ικανότητα των Μαρξιστών οικονομολόγων και κοινωνιολόγων περιοριζόταν σημαντικά από την ιδεολογική επικυριαρχία των θεωρήσεων που αναπτύσσονταν στην Σοβιετική Ένωση και της πρόσληψης της Μαρξικής ανάλυσης ως θεσφάτου. Αυτό περιοριζε αισθητά την ικανότητα θεωρητικής διεμβόλησης των νέων κοινωνικοοικονομικών δεδομένων.

Ένα εμπειρικό δεδομένο το οποίο κατά την γνώμη τους αρκούσε για την μη πλήρη θεωρητική μελέτη του φαινομένου ήταν η ανυπαρξία πληθωρισμού στις χώρες του λεγόμενου υπαρκτού σοσιαλισμού. Πράγματι στις χώρες αυτές ο πληθωρισμός ήταν φαινόμενο ασήμαντο και όπου εμφανιζόταν οφειλόταν στην εισαγωγή αγαθών ή στην χρηματική διασύνδεση. Ήταν λοιπόν φανερό ότι όντως ο πληθωρισμός είχε βαθιά αιτιακή σχέση με την λεγόμενη οικονομία της ιδιωτικής πρωτοβουλίας ενώ δεν υπήρχε ως τέτοιο εκεί όπου υπήρχε κεντρικός οικονομικός σχεδιασμός.

Στο τελευταίο κεφάλαιο αυτής μας της εργασίας θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε το φαινόμενο του πληθωρισμού έχοντας ως μεθοδολογικό εργαλείο της Μαρξική μεθοδολογία ανάλυσης και κατανόησης των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών δεδομένων ως όλων. Λαμβάνοντας υπόψιν μας και τις τελευταίες κοινωνιολογικές προσεγγίσεις για το κράτος, την κοινωνία και την αλληλοσύνδεση της με την οικονομία.

Συγκεφαλαιώνοντας και πριν περάσουμε στο επόμενο κεφάλαιο ας δούμε επιγραμματικά της πληθώρα των θεωριών για τον πληθωρισμό όπως αυτές αναπτύχθηκαν κατά την τελευταία κυρίως τριακονταετία.

Οι παλιές αναλύσεις

Η κεϋνσιανή σχολή	
Από τη ζήτηση	Από το κράτος
<ul style="list-style-type: none">➤ Έλλειμμα προϋπολογισμού➤ Κατανάλωση➤ Υπερεπένδυση➤ Αύξηση των εισοδημάτων➤ Τραπεζική πίστη	<ul style="list-style-type: none">➤ Ημερομίσθια➤ Ρόλος συνδικάτων➤ Ρόλος παραγωγικότητας➤ Κοινωνικές επιβαρύνσεις➤ Κέρδη➤ Άλλα έξοδα:<ul style="list-style-type: none">Πρώτες ύλεςΔημόσιες τιμέςΤιμές υπηρεσιώνΑγροτικές τιμέςφορολογικά βάρη

Η μονεταριστική σχολή
Ποσότητα χρήματος <ul style="list-style-type: none">• Ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος• Επιτάχυνση της νομισματικής κυκλοφορίας

Οι πρόσφατες αναλύσεις

Οικονομικές δομές

- Ολιγοπωλιακή δομή των αγορών και ρόλος αυτοχρηματοδότησης
- Ρόλος της επένδυσης
- «Νομισματική εξουσία» των τραπεζών
- Δομή του παραγωγικού συστήματος:
- Βάρος του τριτογενούς τομέα
- Διακλαδικές διαφορές στην παραγωγικότητα
- Τεχνική πρόοδος και ατομική κατανάλωση
- Επίδραση αγροτικού τομέα
- Κρατικός προστατευτισμός και κρατικός παρεμβατισμός
- Αναγκαιότητες της καπιταλιστικής συσσώρευσης
- Διεθνής συγκυρία
- Εξωτερική ζήτηση
- Διεθνείς τιμές
- Ευρωδολάρια και νομισματικές διαταραχές
- Συναλλαγματικές ισοτιμίες

Κοινωνικοπολιτικές δομές

- Κατανάλωση και «κοινωνική επίδειξη»
- Δυσaréσκεια από τις κοινωνικές ανισότητες
- Αντίθεση των κοινωνικών ομάδων και τάξεων για τη διανομή του «πλεονάσματος»
- Πληθωριστικές προβλέψεις των οικονομικών φορέων
- Υπεράσπιση των εισοδημάτων και των περιουσιακών στοιχείων

Τα κύρια λοιπόν χαρακτηριστικά της οικονομικής κατάστασης της δεκαετίας του '70 αλλά και μετά ήταν:

α) Διυήφιος πληθωρισμός όπως αυτός τεκμηριώθηκε παραπάνω.

β) Στασιμότητα στην οικονομική ανάπτυξη, εξ' αυτού και ο όρος στασιμοληθωρισμός.

γ) Υψηλή ανεργία όπως αυτή εμφανίζεται στον παρακάτω πίνακα.

	ΑΕΠ % μεταβολή (σε σταθ. τιμές)			Τιμές καταναλωτισμού % μεταβολή			Ανεργία % του ενεργού πληθυσμού		
	1981	1982	1983	1981	1982	1983	1981	1982	1983
Βέλγιο	-1,7	-0,7	-0,4	1,1	8,8	7,4	11,7	13,9	15,4
Δανία	0,1	2,3	0,9	12,1	9,9	8,0	8,4	9,1	10,0
Γερμανία	0,1	-1,0	-0,2	6,0	5,3	3,7	4,7	6,8	8,9
Γαλλία	0,3	1,4	0,8	12,5	11,2	8,9	7,3	8,3	8,9
Ιρλανδία	1,1	1,4	1,5	19,6	17,5	20,0	10,5	12,1	14,7
Ιταλία	-0,2	-0,2	-0,3	19,0	16,5	14,0	8,8	10,4	11,3
Λουξεμβούργο	-1,8	-1,6	-1,1	7,7	10,0	9,0	1,0	1,2	1,8
Ολλανδία	-1,1	-1,5	0,1	6,5	5,5	3,0	7,5	10,5	13,3
Βρετανία	-2,0	1,2	1,5	10,9	8,5	7,0	9,7	11,4	12,2
Ε.Ο.Κ.	-0,4	0,2	0,4	11,8	10,5	8,6	7,9	9,6	10,6

21

2.11 Ο Πληθωρισμός στην Ελλάδα

Ας δούμε τώρα τέλος, πως επηρεάστηκε η Ελλάδα από τα παραπάνω φαινόμενα μέσω κάποιων πινάκων.

Χρόνος	1972	1973	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Ρυθμός αύξησης τιμών κατ/τη %	4,3%	15,5%	26,9%	13,4%	13,3%	12,1%	12,6%	19,0%	24,9%	24,5%	21,0%	20,5%

22

²¹ Ν. Κυρίτση, Ο Πληθωρισμός στη σύγχρονη Ελλάδα. Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα 1985. σελ. 106.

²² Κ. Κυρίτση, Ο Πληθωρισμός στη Σύγχρονη Ελλάδα. Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα 1985, σελ. 106.

**Τιμές και αυξήσεις αυτών σε βασικά είδη διατροφής στην Ελλάδα
από το 1974- 1981**

Είδος διατροφής	Τιμές σε δρχ. 1974	Τιμές σε δρχ. 1981	Ποσοστό αύξησης
			1981 1974
Κρέας Αρνιού	90	490	544%
Πατάτες	4	21	525%
Κρέας Μοσχαριού	78	400	513%
Γάλα Εβαπορέ	7	33	471%
Τυρί φέτα	42	196	466%
Μακαρόνια	8,70	36,80	423%
Κασέρι	70	275	393%
Ρύζι	9,10	33	362%
Ψωμί	7,80	28	360%
Κοτόπουλο	35	116	331%
Φρέσκο βούτυρο	85	272	320%
Κρασί εμφ.	6,80	21	309%
Αλεύρι	10,70	33	308%
Λάδι	56	153	273%
Ζάχαρη	16	42	262%

23

²³ Ν. Κυρίτση. Ο Πληθωρισμός στη σύγχρονη Ελλάδα. Εκδόσεις Σύγχρονη Εποχή. Αθήνα 1985, σελ. 106.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ

3.1 Τα αίτια του πληθωρισμού ως την αυγή του καπιταλισμού

Στα προηγούμενα κεφάλαια προσπαθήσαμε να πραγματευτούμε, με περιληπτικό βέβαια τρόπο, ένα σύνολο παραγόντων που κατά τη γνώμη μας θα μας βοηθήσουν να αντιληφθούμε τα αίτια του πληθωρισμού τόσο στη γενικότητά τους όσο και στις σημερινές συνθήκες. Ξεκινώντας αυτό το κεφάλαιο της εξαγωγής συμπερασμάτων θέλουμε να κάνουμε κάποιες πρώτες διευκρινίσεις. Το φαινόμενο του πληθωρισμού είναι ένα σύνθετο φαινόμενο δύσκολο στην μελέτη των λεπτομερειών του. Είναι ένα φαινόμενο που δεν σχετίζεται μόνο με καθαρά οικονομικούς παράγοντες αλλά και με ανθρωπολογικούς, κοινωνικούς και αλληλοεξαρτάται με την θέσπιση του κράτους.

Η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιήσουμε είναι πρωτίστως παραγωγική και ελάχιστες φορές αναγωγική.

Το πρώτο χαρακτηριστικό το οποίο με εντυπωσιακό τρόπο κάνει την εμφάνισή του είναι ότι το φαινόμενο του πληθωρισμού διαπερνά διϊστορικά όλες τις εποχές και όλα τα απαλλοτριωτικά κοινωνικά συστήματα.

Υπάρχει ένα κράτος στο οποίο μπορούμε να παρακολουθήσουμε, με σχετική ασφάλεια, το δείκτη τιμών, από το 1100 μ.Χ. έως σήμερα. Το κράτος αυτό είναι η Αγγλία. «Εκεί το 1160 μ.Χ. ο δείκτης τιμών ήταν 30, το 1260 μ.Χ. ήταν 90, το 1360 μ.Χ. ήταν 143, το 1460 μ.Χ. ήταν 98, το 1560 μ.Χ. ήταν 279 και το 1660 μ.Χ. ήταν 630»¹.

Στον πλήρη πίνακα του δείκτη τιμών στην Αγγλία μπορούμε να παρακολουθήσουμε αυξομειώσεις του, όπως και την ραγδαία αύξηση του, κατά τον 17^ο αιώνα αλλά υπάρχει ένα καθοριστικό δεδομένο διαχρονικά ο δείκτης τιμών αυξάνεται με ποικίλους κατά εποχή ρυθμούς. Μέσα στα 600 χρόνια ο δείκτης τιμών στην Αγγλία εικοσιαπλασιάστηκε. Ενώ τα στοιχεία

¹ M. Mann. Κράτη, Πόλεμος και Καπιταλισμός. Εκδόσεις Κριτική. Αθήνα 2006, σελ.150-151.

που έχουμε για άλλες χώρες και για άλλες ιστορικές περιόδους είναι ελλιπέστατα, αποσπασματικά και περιγραφικά περισσότερο μπορούμε με σχετική ασφάλεια να συμπεράνουμε ότι ο δείκτης τιμών παρουσιάζει μόνιμες αυξητικές τάσεις, σε μακροϊστορικές περιόδους.

Θα προσπαθήσουμε να εντοπίσουμε τις συνθήκες που λειτουργούν αιτιακά στο φαινόμενο. Παρόλη την προσπάθεια μας δεν εντοπίσαμε συνθήκη που να είναι ταυτοχρόνως ικανή και αναγκαία. Ένας συνδυασμός όμως συνθηκών, διαφορετικών πολλές φορές σε κάθε εποχή εκ των οποίων άλλες ήταν ικανές και άλλες αναγκαίες μπορούν να σκιαγραφηθούν και μέσω αυτών να επιχειρηθεί μία εμβρυακή θεωρία για τον πληθωρισμό.

Ως πρώτο αίτιο μπορούμε να προσδιορίσουμε την φυσική ανθρώπινη τάση να ανταλλάσσει ή να πουλάει τα όποια αγαθά του περισσεύουν ή την όποια ικανότητά του με το μέγιστο δυνατό αντάλλαγμα. Αυτή είναι μια συνθήκη αναγκαία αλλά όχι ικανή. Για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος χρειάζεται να πληρούνται και άλλες προϋποθέσεις. Η ανθρώπινη αυτή τάση της απόκτησης υλικών αγαθών στο μέγιστο δυνατό βαθμό διαπερνά το σύνολο των ανθρώπινων κοινωνιών και ελέγχεται σε κάποιο βαθμό από κοινωνικούς και πολιτιστικούς παράγοντες.

Στο μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης ιστορίας ο άμεσος παραγωγός ήταν ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής της εργατικής του δύναμης και του παραχθέντος προϊόντος. Έως και τα μέσα του 19^{ου} αιώνα η συντριπτική πλειονότητα των νοικοκυριών ήταν σχεδόν αυτάρκη.

Ας δούμε λίγο πιο λεπτομερώς την κατάσταση των κοινωνιών έως τα μέσα του 19^{ου} αιώνα.

Στο κοινωνικό στάδιο του κυνηγού τροφουσλέκτη εκείνο που καθόριζε την σχέση ανταλλαγής ήταν η προσφορά και η ζήτηση. Στα επόμενα κοινωνικά στάδια η ανάπτυξη σύνθετων κοινωνιών εκφραζομένων από κράτη επέφερε μια περαιτέρω ενίσχυση και διεύρυνση του καταμερισμού εργασίας και την ανάπτυξη αστικών κέντρων. Αποτέλεσμα αυτών των μεταβολών ήταν η ανάπτυξη εμπορευματικής παραγωγής και κατ' επέκταση εμπορίου. Από την περίοδο αυτή και μετά η ροπή προς την αύξηση των τιμών των εμπορευμάτων ήταν σχεδόν μόνιμη. Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων διαβιούσε με αυτάρκεια μέσα στα πλαίσια των οίκων και των κοινοτήτων. Το θέμα λοιπόν της τιμής των

εμπορευμάτων αφορούσε πρωτίστως τους κατοίκους των πόλεων και την άρχουσα τάξη. Ένα ποσοστό δηλαδή του πληθυσμού που μετά βίας άγγιζε το 10%. Τα αγαθά που εμπορεύονταν ήταν κυρίως είδη πολυτελείας με τιμή καθοριζόμενη από την προσφορά και την ζήτηση. Τα μόνα αγαθά που η τιμή τους έπαιζε καθοριστικό ρόλο για την μεγάλη πλειονότητα των πολιτών ήταν το σιτάρι, το κρασί, το λάδι και δευτερεύοντος κάποια ακόμη προϊόντα της αγροτικής οικονομίας π.χ. σύκα στην Αθήνα και της βιοτεχνίας π.χ. κεραμικά.

Επειδή ήταν δεδομένη η τάση των εμπορών για αύξηση της τιμής των εμπορευμάτων αυτών μια σειρά περιορισμοί έμπαιναν από τη μεριά του κράτους. Για παράδειγμα την περίοδο της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ετίθεντο περιορισμοί οι οποίοι καθόριζαν την ανώτατη τιμή πώλησης βασικών αγαθών. Επίσης μέλη της αριστοκρατίας υποχρεώνονταν στη μεταφορά σίτου, ιδίως από την Αίγυπτο με τιμές που δεν κάλυπταν ούτε το κόστος.

Οι όποιες τάσεις ανόδου των τιμών, των βασικών αγαθών οφειλόταν σε αύξηση των δασμών, σε νομισματικούς παράγοντες, σε παραγωγικές κρίσεις αλλά και σε παρασκηνιακές παρεμβάσεις εμπορών που αποσκοπούσαν στην μεγιστοποίηση του κέρδους τους.

Η διαδικασία αυτή συνεχίστηκε έως και το τέλος της δυτικής Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Κατά την διάρκεια της επόμενης χρονικής περιόδου έως και την ανάδυση του καπιταλισμού ως κυρίαρχης παραγωγικής διαδικασίας η αυτάρκεια εξακολουθούσε να είναι το κυρίαρχο χαρακτηριστικό των πλατιών λαϊκών στρωμάτων. Κατά την περίοδο αυτή το εμπόριο ήταν ελεύθερο από κάθε περιορισμό. Η αύξηση του πλούτου καθ' όλη αυτή την περίοδο ιδιαίτερα δε από τον 11^ο έως και τον 18^ο αιώνα σε συνδυασμό με την ανάπτυξη αστικών κέντρων και το βάθεμα του καταμερισμού της εργασίας είχαν σαν αποτέλεσμα τη συνεχή αύξηση του όγκου των διακινούμενων εμπορευμάτων. Την περίοδο λοιπόν αυτή παρατηρούνται πληθωριστικές τάσεις ισχυρές κατά περιόδους οφειλόμενες στους παρακάτω λόγους:

1) Αύξηση του πλούτου επομένως και μεθοδεύσεις για το ποιος θα τον καρπωθεί.

2) Μονοπώληση του εμπορίου, ιδιαίτερα προς το τέλος της περιόδου από εταιρείες με την βοήθεια του κράτους (εταιρείες Ινδιών, Αγγλίας, Ολλανδίας).

3) Συνεχής αυξήσεις των δασμών και των φόρων ενταγμένων στη διαδικασία ισχυροποίησης των κρατών, που τελικά επιβάρυναν τα εμπορεύματα.

4) Η μεγάλη εισαγωγή πολύτιμων μετάλλων στην Ευρώπη, μέσω της Ισπανίας από την Αμερική.

Κατά την γνώμη μας ένας συνδυασμός των παραπάνω παραγόντων μπορούν να ερμηνεύσουν το φαινόμενο του πληθωρισμού κατά την διάρκεια του ύστερου μεσαίωνα έως και την αυγή της σύγχρονης εποχής.

Από τους παραπάνω λόγους οι αναγκαίες συνθήκες για την εμφάνιση του φαινομένου είναι η ανθρώπινη τάση για την πρόσκτηση κέρδους και η ύπαρξη πλούτου πάνω από το όριο διαβίωσης. Ενώ οι ικανές συνθήκες είναι τα 2), 3), 4).

Θεωρούμε χρήσιμο να διευκρινίσουμε ότι λέγοντας φυσική τάση για πρόσκτηση αγαθών δεν μιλάμε υποχρεωτικά για μια γονιδιακά προσδιοριζόμενη ιδιότητα. Εννοούμε για την πιθανή στρέβλωση μέσα από κοινωνικές διαδικασίες κάποιων βασικών, φυσικών, ανθρώπινων χαρακτηριστικών και μέσω αυτών των στρεβλώσεων η απόκτηση αγαθών και οικονομικής και όχι μόνο εξουσίας λειτουργεί ως υποκατάστατο των όποιων ευνοχισμένων ενστίκτων. Το θέμα όμως αυτό δεν θα μας απασχολήσει εδώ και αναφέρουμε απλά το μόνιμο χαρακτηριστικό της επιθυμίας αυτής ως ιστορικά αποδείξιμη.

3.2 Τα αίτια της σταθερότητας των τιμών κατά την πρώτη καπιταλιστική περίοδο

Έως τον 18^ο αιώνα η αύξηση του πλούτου, ιδιαίτερα από την γεωργία σε περιοχές της βορειοδυτικής Ευρώπης και στην Αγγλία είχε αυξηθεί σημαντικά. Ως αποτέλεσμα αυτού είχε αυξηθεί και η ζήτηση αγαθών ιδίως υφασμάτων, μεταλλουργικών προϊόντων αλλά και ειδών εισαγωγής. Ένα σημαντικό μέρος αυτού του πλούτου πέρασε στα χέρια των εμπόρων και

μέσω των υψηλότερων ρυθμών πληθωρισμού που σημαδεύουν την περίοδο. Προτείνουμε λοιπόν ότι ο υψηλός ρυθμός πληθωρισμού οφείλεται και στην επιτυχημένη προσπάθεια των εμπόρων να αποκτήσουν ένα μεγάλο μέρος του παραγόμενου πλούτου. Ένα λοιπόν από τα αίτια της πρωταρχικής συσσώρευσης κεφαλαίου που με τη σειρά του λειτούργησε ως ικανή συνθήκη για την ανάπτυξη της βιομηχανίας είναι οι γρήγοροι ρυθμοί συγκέντρωσης του κεφαλαίου και μέσω του πληθωρισμού.

Παράλληλα με τα παραπάνω είχε αρχίσει και η διαδικασία ενίσχυσης και μεγένθυσης του κράτους. Οι πόροι για την διαδικασία αυτή προέρχονταν από τη φορολογία, ιδιαίτερα των εμπόρων και τους δασμούς. Η συνεχής αύξηση των κρατικών εσόδων είχε ως αποτέλεσμα την επιβάρυνση της τιμής των προϊόντων και κατ'επέκταση την ενίσχυση του πληθωρισμού.

Το σύνθετο σχήμα ερμηνείας του πληθωρισμού που προτείνουμε για την περίοδο είναι φυσικά σχηματικό και χρίζει περαιτέρω διερεύνησης για να αποδειχτούν ή να απορριφθούν οι αιτιώδεις προτάσεις του.

Το τέλος της περιόδου αυτής είναι ταυτόχρονα η αρχή της βιομηχανίας. Ο βιομηχανικός καπιταλισμός ανατέλλει φέρνοντας μαζί του κάποια πρωτόγνωρα χαρακτηριστικά. Στα χαρακτηριστικά αυτά δεν συμπεριλαμβάνεται φυσικά η οικουμενικότητα ή η παγκοσμιότητα διότι τέτοια χαρακτηριστικά είχαν εμφανιστεί και πάλι σε άλλες ιστορικές περιόδους π.χ. Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία.

Ας δούμε πως ορίζει αυτή την καινοτομία στην παραγωγή ο Michael Mann: «Η ιδιωτική κατοχή των μέσων παραγωγής και ο πλήρης διαχωρισμός από την εργασία είναι με ιστορικούς όρους, εξαιρετικά ασυνήθιστα γεγονότα. Είναι φυσιολογικό να εντοπίσει κανείς στην ιστορία σωρεία αλληλοκαλυπτόμενων ιδιωτικών, οικογενειακών και κοινοτικών δικαιωμάτων επί των μέσων παραγωγής. Ειδικότερα, η ελεύθερα ενοικιαζόμενη εργασία είναι σπάνια (και συχνά περιορίζεται σε στρατιώτες και ξένους). Πρέπει επίσης να σημειώσουμε ότι η πλήρης ιδιωτική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής βρίσκεται σε αντίθεση με την κοινή λογική. Μία μεγάλη επιχείρηση λειτουργεί με συνεργασία των εργατών, εκείνων που διαθέτουν επιστημονικές γνώσεις και γνώσεις διοίκησης και εκείνων που παρέχουν το ρίσκο του κεφαλαίου (χωρίς να ξεχνάμε και

εκείνους που μπορεί να ασχολούνται με τις υποδομές της εκπαίδευσης, των επικοινωνιών και της υγείας). Έτσι είναι απόλυτα παράξενο να θεωρούνται εκείνοι που παρέχουν τη γη ή το κεφάλαιο ως οι μόνοι ιδιοκτήτες!»².

Αποτέλεσμα της πρώτης βιομηχανικής επανάστασης ήταν η παραγωγή προϊόντων με εξαιρετικά υψηλότερη παραγωγικότητα από την μανουφακτούρα. Η εφαρμογή των τεχνολογικών καινοτομιών και η συγκέντρωση της εργατικής δύναμης σε συγκεκριμένους χώρους είχε σαν αποτέλεσμα την τεράστια αύξηση της παραγωγικότητας επομένως και την κατακόρυφη πτώση του κόστους ανά μονάδα προϊόντος. Η παράλληλη με τα παραπάνω ανάπτυξη των μεταφορών είχαν σαν αποτέλεσμα την διεύρυνση των αγορών. Τα κέρδη έρεαν στις τσέπες των βιομηχάνων και των εμπόρων με έναν τρελό ρυθμό. Η ύπαρξη πολλών μικρών παραγωγικών μονάδων αλλά και εμπορικών οίκων επέβαλλαν έναν ανταγωνισμό ο οποίος δεν επέτρεπε την αύξηση των τιμών στα είδη πλατιάς κατανάλωσης. Τέτοια είδη ήταν πρωτίστως τα κλωστουφαντουργικά και τα μεταλλουργικά. Εκεί τα κέρδη ήταν ούτως ή άλλως τεράστια. Όσον αφορά το σιτάρι, το άνοιγμα των μεταφορών έφερε το σιτάρι της μαύρης γης, της Ρωσίας και της Ουκρανίας στη Δυτική Ευρώπη.

Η περίοδος λοιπόν αυτή χαρακτηρίζεται από μηδενικό πληθωρισμό έως και αρνητικό. Τα αίτια του ήταν:

1) Κάλυψη της ανάγκης για κέρδη μέσα από την κατακόρυφη μείωση του κόστους, τεράστια διεύρυνση των αγορών, άγρια εκμετάλλευση της εργατικής δύναμης.

2) Ανταγωνισμός σε σημαντική ανάπτυξη μεταξύ μικρών ή μεσαίων παραγωγικών και εμπορικών επιχειρήσεων.

3) Σταθεροποίηση των κρατικών εσόδων μέσω των δασμών και της φορολόγησης.

Δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι η παραπάνω κατάσταση σκιαγραφεί πρωτίστως το Ηνωμένο Βασίλειο και την περιοχή στα σύνορα Γαλλίας, Γερμανίας δηλαδή την περιοχή του Ρουρ και της Σιλεσίας. Δηλαδή τη Γαλλία και προς το τέλος της περιόδου και υπό σχετικά διαφορετικούς όρους την Γερμανία. Ήταν αυτό που είδε, περιέγραψε και καθόρισε την σκέψη του Άνταμ Σμιθ, του Ρικάρντο και εν μέρει του Μαρξ.

² M. Mann. Κράτη, Πόλεμος και Καπιταλισμός, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα 2006. σελ. 218.

3.3 Ο πληθωρισμός την περίοδο της οικονομικής ύφεσης της δεκαετίας του '30

Οι αρχές του 20^{ου} αιώνα σηματοδοτούνται στο οικονομικό επίπεδο από σημαντικές μεταβολές. Νέες δυνάμεις έχουν αναπτυχθεί στο καπιταλιστικό στερέωμα κυρίως δε οι Η.Π.Α. και η Γερμανία, ενώ η Γαλλία συνεχίζει την ανοδική της πορεία. Η οικονομική κρίση της δεκαετίας του '30 πέρα από τα οδυνηρά αποτελέσματα που είχε στις κατώτερες και τις μεσαίες οικονομικά τάξεις είχαν και ως αποτέλεσμα την κυριαρχία, μετά την κρίση πολύ λιγότερων επιχειρήσεων στην παγκόσμια αγορά. Οι μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις καταστράφηκαν.

Ο ισχυρός αντιπληθωρισμός της δεκαετίας του '30 αίτιο και αιτιατό ταυτόχρονα της οικονομικής κρίσης αποτελούσε λειτουργικό τμήμα του φαύλου αυτοτροφοδοτούμενου κύκλου της κρίσης. Ως βασικό αίτιο του μπορεί κυρίως να προσδιοριστεί η ανεξέλεγκτη κερδοσκοπία και η απομύζηση των πόρων από την κυρίαρχη οικονομικά τάξη χωρίς επανεπένδυση.

Η οικονομική δυσπραγία, η κατακόρυφη πτώση της αγοραστικής δύναμης των εργαζομένων και η υπερχρέωση των νοικοκυριών και ιδιαίτερα των αγροτικών αφαίρεσαν κάθε ικμάδα από την αγορά μέσα από την αποστράγγιση της ρευστότητας.

Η ανάκαμψη που την περιγράψαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο ήρθε με τον πόλεμο.

Ως αίτια του αντιπληθωρισμού μπορούμε να αναφέρουμε τα εξής:

α) Τις κυκλικές κρίσεις υπερπαραγωγής του καπιταλισμού. Στην πραγματικότητα δεν είναι κρίσεις υπερπαραγωγής αλλά κρίσεις αδυναμίας των εργαζομένων να αγοράσουν τα προϊόντα που οι ίδιοι παράγουν εξαιτίας της ιδιοποίησης ενός σημαντικού μέρους του παραγόμενου προϊόντος από την κυρίαρχη τάξη και ταυτόχρονα η μη επένδυση αυτού σε παραγωγικές δραστηριότητες.

β) Η αχαλίνωτη κερδοσκοπία που πραγματοποιήθηκε στη γη και στην δευτερογενή αγορά μετοχών. Μία κερδοσκοπία που οικονομικά στηρίχτηκε

στο παραπάνω τμήμα της υπερεργασίας που είχε περάσει στην κυρίαρχη τάξη.

γ) Στην αφαίρεση ενός σημαντικού μέρους του εισοδήματος που θα μπορούσε να καταναλωθεί από τις τράπεζες αλλά και από το κράτος.

3.4 Κοινωνικές-Πολιτικές μεταβολές και πληθωρισμός την περίοδο 1945-1970

Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου πολέμου οι νικητές παγίωσαν τα κέρδη τους. Η χώρα η οποία ανέλαβε πλέον την πρωτοκαθεδρία στον καπιταλιστικό κόσμο ήταν οι Η.Π.Α. Ολοκληρώθηκε λοιπόν η αντικατάσταση της ηγεμονικής θέσης της Αγγλίας από αυτή των Η.Π.Α.

Οι λαοί ταυτόχρονα έπρεπε να πάρουν και αυτοί το ανταλλάγμα τους για την συμμετοχή τους σ' αυτή την ανθρωποσφαγή. Τα ανταλλάγματα αυτά ήταν πολιτικά και οικονομικά. Τα πολιτικά περιέλαβαν την μαζική δημοκρατία και την επέκταση του δικαιώματος της ψήφου σε άνδρες, γυναίκες και μειονότητες. Τα οικονομικά ανταλλάγματα ήταν η συμμετοχή τους σε ένα μεγαλύτερο μερίδιο του παραγόμενου πλούτου.

Έτσι και για ένα διάστημα μιας εικοσιπενταετίας τα κύρια χαρακτηριστικά ήταν:

- 1) Η αποκατάσταση των ζημιών του πολέμου
- 2) Οι ισχυροί ρυθμοί ανάπτυξης
- 3) Η επικυριαρχία στην πολιτική και οικονομική ζωή του δυτικού κόσμου των Η.Π.Α.

- 4) Η γιγάντωση κυρίως των Αμερικανικών επιχειρήσεων, η δημιουργία πολυεθνικών εταιριών και η αλλαγή του χαρακτήρα τους σε γραφειοκρατικούς μηχανισμούς.

- 5) Και όσο αναφορά το θέμα που μας ενδιαφέρει καθ' όλη αυτήν την περίοδο ο πληθωρισμός εκρατείτο σε χαμηλά επίπεδα και γι' αυτό ονομάστηκε έρπων.

Τα αίτια του χαμηλού πληθωρισμού μπορούν να εντοπιστούν σε οικονομικούς, πολιτικούς και κοινωνικούς παράγοντες. Μπορούμε να προτείνουμε σε μια πρώτη διερεύνηση ως οικονομικά αίτια τα εξής:

α) Ο οργανισμός οικονομικής ανάπτυξης απέφερε αυτός καθ' αυτός τεράστια κέρδη στις επιχειρήσεις.

β) Η διαδικασία μετάβασης από την κυριαρχία της Βρετανίας σ' αυτή την Η.Π.Α. έκανε τις επιχειρήσεις προσεκτικές στις επιλογές τους.

Ως πολιτικούς λόγους μπορούμε να προσδιορίσουμε τους εξής:

α) Οι λαοί έπρεπε να πάρουν το μερίδιο που τους αναλογούσε από την νίκη.

β) Στα πλαίσια του ψυχρού πολέμου και του ανταγωνισμού των δύο παγκόσμιων κοινωνικοοικονομικών συστημάτων, ο καπιταλισμός ήθελε να δείξει ότι μπορούσε να οικοδομήσει μία κοινωνία της ευημερίας.

γ) Η άνοδος μετά τον πόλεμο των μαζικών λαϊκών κινημάτων, η αυξημένη δύναμη των σοσιαλιστικών και κομμουνιστικών κομμάτων στην Ευρώπη, η αίγλη της Σοβιετικής Ένωσης μετά τον πόλεμο αλλά και το πέρασμα μιας σειράς χωρών της Ευρώπης και της Ασίας στο πλευρό των Σοβιετικών καθιστούσε παρακινδυνευμένη για το σύνολο του συστήματος οποιαδήποτε ανένδοτη στάση απέναντι στα αιτήματα των εργαζόμενων.

δ) Οι κυβερνήσεις λόγω του συγκεντρωτισμού που είχε αναπτυχθεί κατά την περίοδο του πολέμου είχαν αυξημένη ισχύ και λόγο στα οικονομικά ζητήματα.

Στο κοινωνικό επίπεδο μπορούμε και πάλι κατ' αρχήν να προσδιορίσουμε τις εξής αιτίες:

A) Ο πόλεμος άμβλυνες τις ταξικές αντιθέσεις φέρνοντας στο προσκήνιο λαϊκές μάζες.

B) Τόνωσε την ομοιογένεια σε κάθε επιμέρους εθνικό σύνολο καθώς και την ικανότητα των λαϊκών στρωμάτων για την νίκη.

Πιστεύουμε λοιπόν ότι ένας συνδυασμός των παραπάνω αιτιών σε διαφορετική αναλογία για κάθε χώρα και χρονική στιγμή αποτελούν ένα συνεκτικό σώμα ερμηνείας του έρποντος πληθωρισμού της περιόδου που διαπραγματευτήκαμε.

3.5 Οικονομικές αλλαγές και ερμηνεία του πληθωρισμού από το 1980 έως σήμερα.

Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του '60 μια σειρά μεταβολών που είχαν ξεκινήσει πριν από τον πόλεμο και εντάθηκαν μετά από αυτόν και με την βοήθεια του είχαν ήδη δρομολογηθεί ή και παγιωθεί. Μπορούμε και πάλι να τις διακρίνουμε σε τρία διακριτά αλλά και αλληλοεξαρτώμενα πεδία.

A. Οικονομικό πεδίο:

1) Σε μια σειρά βασικών τομέων της οικονομίας κυριαρχούν μονοπώλια ή ολιγοπώλια.

2) Έχουν δημιουργηθεί τεράστιες επιχειρήσεις με πολυεθνικό χαρακτήρα.

3) Αρχίζει η δημιουργία που ολοκληρώνεται την επόμενη περίοδο, της δημιουργίας ολιγοπωλίων και στο λιανικό εμπόριο.

4) Μετασχηματίζονται οι επιχειρήσεις σε τεράστιους γραφειοκρατικούς οργανισμούς διοικούμενες από τεχνοκράτες αποκτώντας έτσι μια ιδιαίτερη ζωή.

5) Βαθαίνει η αλληλοδιαπλοκή μεταξύ βιομηχανίας, τραπεζοπιστωτικού συστήματος και περιφερόμενου κερδοσκοπικού κεφαλαίου.

B. Πολιτικό πεδίο:

1) Ολοκληρώνεται η κυριαρχία των Η.Π.Α. στον δυτικό κόσμο.

2) Παγιώνεται η πολιτική κυριαρχία της άρχουσας τάξης σε όποιες χώρες της Δύσης είχε τεθεί εν αμφιβόλω η κυριαρχία της μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

3) Η παραγωγική δυσκαμψία του σοσιαλιστικού μπλοκ βαθαίνει.

4) Η ισχύς των μεγάλων εταιριών έχει ως αποτέλεσμα το παραπέρα βάθεμα της σύμφυσης κράτους και μεγάλου κεφαλαίου αυξάνοντας έτσι την ειδική βαρύτητά τους στις πολιτικές αποφάσεις.

Παράλληλα με τα ανωτέρω πρέπει να συνυπολογίσουμε και τον εξής, κατά την γνώμη μας, σημαντικό παράγοντα:

Μετά το τέλος του Β' Παγκόσμιου Πολέμου οι Η.Π.Α. βρέθηκαν κάτοχοι του μεγαλύτερου αποθέματος χρυσού του κόσμου και με ένα

τεράστιο πλεόνασμα στο εμπορικό τους ισοζύγιο. Η ανισορροπία αυτή έθετε σε κίνδυνο την παγκόσμια εμπορική οικονομία και έπρεπε να διατεθούν τα περισσευόμενα κεφάλαια. Διατέθηκαν για την παραγωγική ανασυγκρότηση της Ευρώπης και της Ιαπωνίας και μέσω αυτής της πολιτικής επικυριαρχίας των Η.Π.Α.

Ως το τέλος της δεκαετίας του '60 ένα μεγάλο μέρος των διαθεσίμων των Η.Π.Α. είχε διατεθεί και το ισοζύγιο πληρωμών είχε ισοσκελιστεί και έτεινε να γίνει αρνητικό. Οι λόγοι γι' αυτό ήταν πολλοί οι περισσότεροι των οποίων συνδέονται με την δημιουργία και διατήρηση του ηγεμονικού Status quo των Η.Π.Α. Η σύνδεση των νομισμάτων των καπιταλιστικών χωρών με το δολάριο ωθούσε τις Η.Π.Α. να τυπώνουν δολάρια για να καλύπτουν πλέον τις δραστηριότητές τους. Αυτό βόλεψε και μια σειρά άλλες χώρες και μέχρι κάποια χρονική περίοδο ήταν αποδεκτό.

Οι μεταβολές αυτές στην διεθνή πολιτική σκηνή και στη θέση της ηγέτιδας δύναμης έπαιξαν και αυτές μάλλον έναν αρκετά σημαντικό ρόλο στην εκδήλωση του μεγάλου πληθωρισμού της δεκαετίας του '70.

Κατά τον Robert Gilpin: «Η κρίση της παγκόσμιας οικονομίας κατά την δεκαετία του 1980 οφείλεται εν μέρει στο γεγονός ότι αυτός ο μηχανισμός χρηματοδότησης της παγκόσμιας θέσης των Ηνωμένων Πολιτειών οδήγησε σε έναν δαπανηρό πληθωρισμό που υποβοήθησε στην υπονόμευση της σταθερότητας της παγκόσμιας οικονομίας»³.

Γ. Κοινωνικό πεδίο:

1) Το μαζικό κίνημα εξασθενεί παλινδρομώντας μεταξύ «της κοινωνίας ευημερίας» και της χαμένης ορμής της εναλλακτικής λύσης του σοσιαλισμού.

2) Η δημιουργία μαζικών κοινωνιών αποπροσανατολίζει και αποϊδεολογικοποιεί αποκρύπτοντας την ουσία της εκμετάλλευσης.

Η διαλεκτική σύζευξη των παραπάνω λόγων έκανε πλέον δυνατή την επιχείρηση απόσπασης των όποιων παροχών και πόρων είχαν δοθεί στο σύνολο των εργαζομένων.

Η πλέον αποτελεσματική μέθοδος ήταν η αύξηση της τιμής των αγαθών και των υπηρεσιών. Δηλαδή ο πληθωρισμός. Μέσω του

³ R. Gilpin. Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική. Εκδόσεις Ποιότητα. Αθήνα 2004. σελ. 296.

πληθωρισμού όλο και περισσότερο ποσοστό των κοινωνικά παραγόμενων πόρων περνούσε στα χέρια της κυρίαρχης τάξης.

Η «κοινωνία της ευημερίας» έλαβε τέλος και ήρθε η σειρά της κοινωνίας των νεόφτωχων.

Ο πληθωρισμός συνοδευόμενος από υψηλή ανεργία και οικονομική στασιμότητα εγκαθίδρυσαν την κυριαρχία τους.

Οι αναγκαίες συνθήκες που έπρεπε να πληρούνται για να συντελεστεί αυτή η διαδικασία ήταν το Α(1). Οι υπόλοιποι λόγοι των Α,Β,Γ, ήταν οι ικανές συνθήκες. Έτσι κατά την περίοδο αυτή, κατά την εκτίμησή μας και σε μια στοιχειώδη προσέγγιση, εληφθούν και οι αναγκαίες και οι ικανές συνθήκες για τον πληθωρισμό.

Ίσως κάποιος φέρει την αντίρρηση ότι η ύπαρξη ολιγοπωλίων και μονοπωλίων ερμηνεύει τις υψηλές τιμές αλλά όχι την συνεχή αύξησή τους. Θεωρούσε την προσέγγιση αυτή λανθασμένη κάτω από την οπτική των μεταβολών που συντελούνται και αυτό για δύο λόγους:

α) Η μεγέθυνση των επιχειρήσεων συντελούμενη και μέσω εξαγορών και συγχωνεύσεων είχε ανάγκη από όλο και περισσότερα ρευστά. Η εσωτερική λογική του συστήματος επέβαλε η συνεχή ανάπτυξη ή θάνατο. Η ανάγκη λοιπόν για όλο και μεγαλύτερη ρευστότητα επέβαλε συνεχή άνοδο των τιμών ώστε να αποσπάται όλο και μεγαλύτερο ποσοστό του παραγόμενου πλούτου.

β) Η γραφειοκρατικοποίηση των επιχειρήσεων άλλαξε τελείως τη λογική και τη δομή τους. Δεν ήταν πλέον κάποιες παραγωγικές μονάδες ενταγμένες σε ένα κοινωνικό σώμα. Ήταν μονάδες αυτοτελής και σχεδόν ανεξάρτητες από κάθε έλεγχο και κανονιστική ρύθμιση και η επέκτασή τους ήταν ταυτόχρονα όρος ζωής και για τις ίδιες και για τις διοικήσεις τους και για το στελεχιακό τους απαρτά.

Τα κράτη ακόμη και αν ήθελαν ήταν εξαιρετικά δύσκολο να ελέγξουν τις δραστηριότητες τους και την πολιτική τους. Μπορούμε ως παράδειγμα να αναφέρουμε ότι όταν το 2005 η ελληνική κυβέρνηση προσπάθησε να επιβάλλει ένα πρόστιμο για εναρμονισμένη πολιτική σε κάποιες αλυσίδες σούπερ-μάρκετ ο σύνδεσμος των ιδιοκτητών σούπερ-μάρκετ απείλησε ότι αν επιβληθεί το πρόστιμο τότε αυτό θα επιβαρύνει τις τιμές των προϊόντων. Και μιλάμε για μια σχετικά αδύνατη ομάδα της κυρίαρχης τάξης.

Τελικά όμως, ίσως πει κάποιος, ότι ο πληθωρισμός από την δεκαετία του '80 και μετά βρίσκεται υπό έναν σχετικό έλεγχο κυμαινόμενος στις ανεπτυγμένες χώρες σε ένα ποσοστό της τάξης του 3% ετησίως. Πέρα από το γεγονός ότι μπορούν να υπάρξουν ισχυρές αντιρρήσεις για την πραγματικότητα αυτού του μεγέθους, δηλαδή για το κατά πόσο το δείγμα είναι ορθά σταθμισμένο, ακόμη και ένας τέτοιος πληθωρισμός σε μόνιμη βάση αποτελεί ισχυρή αφαίμαξη για την συντριπτική πλειονότητα των πληθυσμών αυτών των χωρών. Ο υποτιθέμενος έλεγχος του πληθωρισμού τιμών είναι ψευδής διότι τον υποκαθιστά ο πληθωρισμός επιτοκίων.

Η σημερινή οικονομική πραγματικότητα είναι αυτή της αλληλοσύνδεσης τραπεζικών και βιομηχανικών κολοσσών. Οι τράπεζες και οι βιομηχανίες αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία. Ένα μεγάλο μέρος της αστικής τάξης είναι κάτοχοι βιομηχανιών και τραπεζών ταυτόχρονα. Έτσι στον πληθωρισμό τιμών προστίθεται ουσιαστικά και το υψηλότερο κέρδος των επιτοκίων. Όταν ο πληθωρισμός τιμών περνάει ένα όριο έρχεται η ώρα των τραπεζών να τον «τιθασεύσουν» με αύξηση των επιτοκίων. Έχουμε λοιπόν άμεσες εναλλαγές πληθωρισμού τιμών και πληθωρισμού επιτοκίων.

Η εναρμονισμένη αυτή πολιτική μεταξύ τραπεζικού συστήματος, βιομηχανίας και μεγάλου λιανικού εμπορίου έχει ως πρακτικό αποτέλεσμα μια συνεχή αύξηση του ποσοστού των κοινωνικά παραγόμενων πόρων που κατευθύνεται προς την τάξη των απαλλοτριωτών.

Η μέθοδος λοιπόν αυτή ελέγχου του δείκτη τιμών έχει το ίδιο πρακτικά αποτέλεσμα με τον συνεχώς υψηλό δείκτη τιμών. Φυσικά οι ρυθμοί άντλησης κοινωνικών πόρων έχουν μειωθεί γιατί έχει μειωθεί και η συνολική διασπορά αυτού του πλούτου και ταυτόχρονα η διαδικασία αυτή γεννά μικρότερες κοινωνικές εντάσεις. Παράλληλα μέσω των τραπεζών επιτυγχάνεται και ένα άλλο καθόλου ασήμαντο όφελος. Περνά στην κατοχή τους και ένα καθόλου ασήμαντο μέρος της ακίνητης ιδιοκτησίας των ασθενέστερων τάξεων. Γιατί βέβαια η ιδιοκτησία είναι ιερή αλλά κάποιον είναι ιερότερη.

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει ταυτόχρονα το γεγονός ότι η αύξηση των επιτοκίων γίνεται μέσω των κεντρικών τραπεζών δηλαδή από το κράτος. Η συμπαιγνία και η διαπλοκή κράτους, τραπεζών, βιομηχανίας και μεγαλεμπόρων είναι πιστεύουμε πασιφανής.

Ίσως αναρωτηθεί κανείς πως υποστηρίζουμε τη θέση για μια μεγάλη αύξηση των κερδών, των μεγάλων επιχειρήσεων όταν αρκετές φορές πολλές από αυτές παρουσιάζουν στους ισολογισμούς τους μικρά κέρδη. Θεωρούμε ότι γίνεται απόκρυψη των κερδών με λογιστικές διαδικασίες και συγκεκριμένα:

α) Τα κέρδη δεν υπολογίζονται ως ποσοστό του πάγιου επενδεδυμένου κεφαλαίου αλλά ως ποσοστό της συνολικής κυκλοφορίας του κεφαλαίου στην επιχείρηση.

β) Η δημιουργία τακτικών και έκτακτων αποθεματικών είναι μια πάγια διαδικασία μέσω της οποίας αποκρύπτονται τα κέρδη και μέσω αυτών πραγματοποιούνται οι τεράστιες εξαγορές και συγχωνεύσεις.

Όταν δεν υπάρχουν τέτοιου είδους αποθεματικά τότε εμφανίζονται αρκετές φορές τεράστια κέρδη όπως για παράδειγμα η αύξηση των κερδών της Ε.Τ.Ε κατά 102% κατά το 2005 ή της Eurobank κατά 47,5% κατά το ίδιο έτος.

3.6 Μία τεκμηρίωση των παραπάνω

Ας παρακολουθήσουμε τώρα, μέσω της διαδικασίας διαμόρφωσης της τιμής ενός προϊόντος την ισχύ ή όχι των ανωτέρω θεωριών. Το προϊόν αυτό είναι το πετρέλαιο.

Κάθε κοινωνία προσδιορίζεται και οριοθετείται σε ένα σημαντικό βαθμό από το ποσό και τη μέθοδο με την οποία αντλεί ενέργεια από τη φύση προς όφελός της.

Από την ανατολή ήδη της Βιομηχανικής Επανάστασης οι ρυθμοί άντλησης της απαιτούμενης ενέργειας οριοθετούσαν και διαμόρφωναν τις διάφορες φάσεις της. Κατά τον 20^ο αιώνα η ενέργεια που είναι απαραίτητη αντλείται σε πολύ μεγάλο ποσοστό από το πετρέλαιο.

Θεωρούμε λοιπόν τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται η τιμή του πετρελαίου ιδιαίτερος σημαντική, καθοριστική αλλά και χαρακτηριστική του θέματός μας.

Μπορούμε λοιπόν να παρακολουθήσουμε άμεσα και να ελέγξουμε την ισχύ των διαφόρων θεωριών στην διαμόρφωση της τιμής του πετρελαίου.

Κατά την διάρκεια των δεκαετιών του '80 και του '90 η τιμή του πετρελαίου κυμαινόταν από 30 έως 40 δολάρια το βαρέλι. Σύμφωνα με όλες τις μελέτες αλλά και σύμφωνα με τη δήλωση του προέδρου της Βενεζουέλας το κόστος ανά βαρέλι κυμαίνεται κατά μέσο όρο στα 35 δολάρια.

Η τιμή πώλησής του πλησιάζει πλέον τα 80 δολάρια το βαρέλι. καμία λοιπόν σύνδεση μεταξύ του κόστους και της τιμής πώλησης δεν υπάρχει. Τα προϊόντα λοιπόν δεν πωλούνται στην τιμή κόστους όπως ο Μαρξ και πολλοί άλλοι ακόμα και σήμερα ισχυρίζονται. Το κόστος των εργατικών ουδόλως επηρέασε την τιμή του προϊόντος τη στιγμή που το κόστος του παρέμεινε ουσιαστικά αμετάβλητο κατά την τελευταία εικοσαετία.

Φυσικά, σε όλη αυτή την πορεία της κατακόρυφης ανόδου της τιμής του πετρελαίου καμία ουσιώδης μεταβολή στην ποσότητα και στην ταχύτητα κυκλοφορίας του χρήματος δεν συντελέστηκε που να αιτιολογεί την άνοδο.

Οι μονεταριστές λοιπόν εθελοτυφλούν.

Από την άλλη, ο νόμος της ζήτησης και της προσφοράς δεν ερμηνεύουν το φαινόμενο για τους εξής λόγους:

α) Ο αριθμός αύξησης της ζήτησης είναι παραπλήσιος με αυτό και των προηγούμενων δεκαετιών. Ουδεμία λοιπόν μεταβολή στη ζήτηση υπήρξε.

β) Η προσφορά εξακολουθεί να είναι στα επίπεδα της ζήτησης και μάλιστα η άντληση γίνεται με ρυθμούς μέσης ισχύος των αντλιών. Δηλαδή η προσφορά μπορεί να αυξηθεί οποιαδήποτε στιγμή ζητηθεί.

γ) Το πετρέλαιο δεν εξαντλήθηκε ξαφνικά, δεν είναι δηλαδή ένα προϊόν με σπανιότητα μεγαλύτερη απ' ό τι πριν από δέκα χρόνια.

Οι λόγοι που κατά την γνώμη μας οδηγούν σ' αυτή την κούρσα της τιμής του πετρελαίου είναι οι γενικοί λόγοι που πριν αναπτύξαμε, δηλαδή: μονοπώληση του κλάδου κυρίως από τις επτά αδελφές, λόγοι πολιτικοί, γεωστρατηγικοί και γεωπολιτικοί καθώς και λόγοι κοινωνικοί.

Η άνοδος της τιμής του πετρελαίου λειτουργεί ως πρόσχημα για την άνοδο των τιμών του συνόλου των βιομηχανικών προϊόντων. Όταν και εάν η τιμή του πετρελαίου πέσει κανένα προϊόν δεν θα μειώσει την τιμή του. Επ' αυτού έχουμε τα αντίστοιχα φαινόμενα της πετρελαϊκής κρίσης των αρχών της δεκαετίας του '70. Η τιμή του πετρελαίου τότε είχε φτάσει πάλι τα 80

δολάρια το βαρέλι. Οι τιμές ανέβηκαν. Όταν η τιμή του πετρελαίου έπεσε, η τιμή κανενός προϊόντος δεν ακολούθησε αυτή την πτώση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ολοκληρώνοντας το πόνημά μας αυτό ελπίζουμε ότι προσεγγίσαμε το θέμα με έναν τρόπο πολυδιάστατο θεωρώντας ότι στα οικονομικά φαινόμενα συμπλέκονται ισχυρά κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες. Κανένα φαινόμενο δεν μπορεί να ερμηνευτεί, αυτό κάθε αυτό, χωρίς να λαμβάνεται υπόψιν η διαλεκτική σχέση του με ότι αποκαλείται περιβάλλον και μέσα στο χώρο και στο χρόνο που αυτό εκδηλώνεται. Επίσης θεωρούμε αυταπόδεικτο το γεγονός ότι ο πληθωρισμός έχει συγκεκριμένα αποτελέσματα στον οικονομικό και κοινωνικό τομέα. Μέσω και αυτού ο κοινωνικά παραγόμενος πλούτος περνά με μεγαλύτερους ρυθμούς στα χέρια της άρχουσας τάξης. Οι θεωρίες τιμών, όπως αναπτύχθηκαν στο κεφάλαιο I, δεν ικανοποιούν τις σημερινές πραγματικότητες. Οι θεωρίες για την πώληση των αγαθών στην περιοχή του κόστους είναι ορθές μόνο μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικά χρονικά πλαίσιο. Φυσικά το ίδιο ισχύει και για την Μαρξική Θεωρία τιμών η οποία διαμορφώθηκε κατά την περίοδο που ο καπιταλισμός περνούσε τη φάση του πλήρους ανταγωνισμού. Το ίδιο ισχύει και για την προσπάθεια μαθηματικοποίησης της θεωρίας των τιμών όπως αυτές εκφράστηκαν μέσω των εξισώσεων Φίσερ, Κεϊμπριτζ κ.τ.λ. Στις θεωρίες αυτές υπάρχει μια μικρή αλήθεια η οποία μπορεί να εκφραζόταν σε κάποιες συγκεκριμένες ιστορικές περιόδους. Οι μεταβλητές που υπεισέρχονται στον καθορισμό των τιμών είναι πολύ περισσότερες και αδυνατούν να περιγραφούν ποσοτικά αλλά μόνο ποιοτικά.

Βασικές συνιστώσες και πρότασής μας για την ερμηνεία του πληθωρισμού αποτελούν κάποιες συνθήκες τις οποίες θέσαμε.

Συγκεφαλαιώνοντας μπορούμε να θεωρήσουμε ως αναγκαίες συνθήκες τις εξής:

- 1) Την διαρκή και μόνιμη «ανάγκη» του ανθρώπου για αγαθά, κύρος και εξουσία.
- 2) Την ύπαρξη κοινωνικοοικονομικών συστημάτων ταξικά διαστρωματομένων. Οι βασικές ικανές συνθήκες που πρέπει να πληρούνται είναι:

α) Η ύπαρξη μονοπωλιακών ή ολιγοπωλιακών συνθηκών στην παραγωγή ή και στην αγορά αγαθών και χρήματος.

β) Οι κατάλληλες συνθήκες στο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.

Προς επίρρωσιν των ανωτέρω μπορούμε να αναφέρουμε παραδειγματικά ως λεγόμενες χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα. Εκεί πράγματι το φαινόμενο του πληθωρισμού ήταν ανύπαρκτο. Ο λόγος είναι ότι δεν εληρούντο η βασική συνθήκη της κατοχής των μέσων παραγωγής από ιδιώτες. Φυσικά το σύστημα αυτό κατέρρευσε όχι λόγω αδυναμίας στην κατανομή αλλά διότι δεν έλυσε το θέμα της παραγωγής. Η ανωτερότητα του καπιταλισμού στον τομέα της παραγωγής ήταν εμφανής.

Τα ανωτέρω αποτελούν και την θεωρητική βάση της αδυναμίας μας στο να προτείνουμε λύση στο πρόβλημα του πληθωρισμού. Ο λόγος γι' αυτό έγκειται στο ότι ενώ εντοπίζουμε την ρίζα του πληθωρισμού στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής η πρόταση για άρση αυτής της κατάστασης θα οδηγούσε, υπό τις παρούσες συνθήκες της θεωρίας και της σκέψης μας στη δημιουργία προβλήματος στην παραγωγή.

Φυσικά μία άλλη πρόταση θα μπορούσε να αναπτυχθεί προτείνοντας ένα τελείως διαφορετικό μοντέλο κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής δομής.

Οι παραπάνω σκέψεις μας, στοιχειωδώς επεξεργασμένες δεν νομίζουμε ότι αποτελούν μία ολοκληρωμένη διαπραγμάτευση του θέματος που μας απασχόλησε. Θα θεωρούσαμε τον εαυτό μας ευτυχή αν έχουμε εισαγάγει μια πιο ολιστική και σφαιρική διαδικασία μελέτης.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην προσπάθεια μας να μελετήσουμε το φαινόμενο του πληθωρισμού εκείνο που πρωτίστως καθόριζε την μεθόδευσή μας είναι ότι η οικονομία δεν υπάρχει εν κενώ. Η οικονομική και παραγωγική δραστηριότητα είναι δράσης της κοινωνίας και ως εκ τούτου καθορίζονται ισχυρά από το κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον.

Η οικονομική δραστηριότητα λοιπόν ως κοινωνικό παραγωγό καθορίζεται από τους κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς αλλά και τους καθορίζει.

Το φαινόμενο λοιπόν του πληθωρισμού είναι κατά την αποψη μας ένα φαινόμενο σύνθετο που δεν ερμηνεύεται με οικονομικούς όρους. Στην προσπάθεια μας λοιπόν αυτή προσπαθήσαμε να φανερώσουμε και να αναδείξουμε την αλληλοδιαπλοκή κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών παραγόντων και θεσμών ως ένα ενιαίο σώμα που επιδρά και καθορίζει το θέμα των τιμών.

Στο κεφάλαιο I αναφέραμε τις κύριες θεωρίες των τιμών όπως αυτές αναπτύχθηκαν από τους θεωρητικούς σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίοδο.

Στο κεφάλαιο II αναπτύξαμε τις κατά την γνώμη μας κύριες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές μεταβολές που συντελέστηκαν κατά την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα καθώς επίσης και τις θεωρίες που αναπτύχθηκαν σε μια προσπάθεια ερμηνείας αυτών.

Στα κεφάλαια I και II δίνονται στοιχεία για τους δείκτες τιμών μιας σειράς χωρών με τρόπο που να αναδεικνύει την ιστορικότητά τους αλλά και το οικονομικό και πολιτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματώνταν.

Στο κεφάλαιο III έχοντας ως οδηγό τη σκέψη για το σύνθετο του φαινομένου του πληθωρισμού προσπαθήσαμε να προσδιορίσουμε της ικανές συνθήκες για την εκδήλωση του φαινομένου του πληθωρισμού ή του αντιπληθωρισμού.

Τέλος, τονίζουμε ότι δεν διεκδικούμε καμία αλήθεια ή πρωτοτυπία απλά καταθέτουμε του προβληματισμό μας.

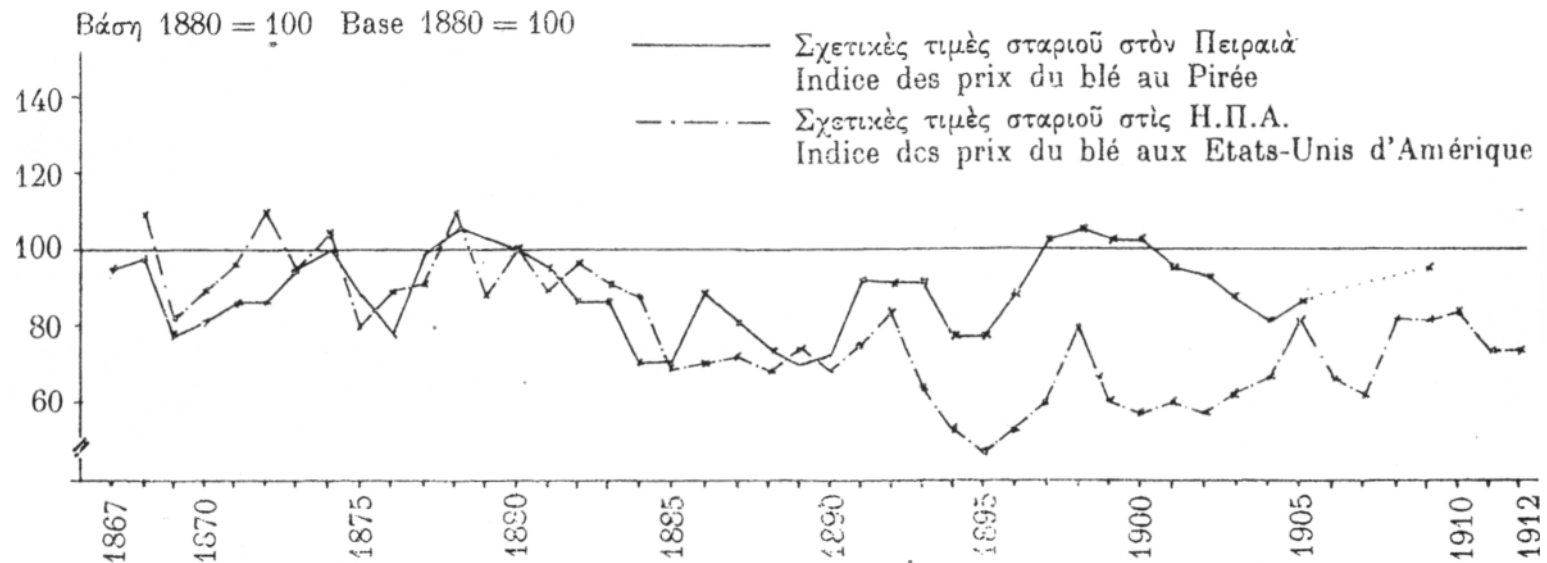
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- 1) Aldcroft Derek-Ville Simon (Επιμέλεια), η *Ευρωπαϊκή Οικονομία 1750- 1914*, Αλεξάνδρεια 2005, Αθήνα.
- 2) Βόστρικοφ ΠΑ, *Πληθωρισμός θεωριών για τον Πληθωρισμό*, Σύγχρονη Εποχή 1986, Αθήνα.
- 3) Galbraith J.K., *Μια Σφαιρική Άποψη για την Οικονομία*, Παπαζήσης, Αθήνα 2001.
- 4) Galbraith J.K., *Ταξίδι στο χρόνο της Οικονομίας*, Κάκτος 1998, Αθήνα.
- 5) Galbraith J.K., *Το Χρήμα*, Παπαζήσης 1976, Αθήνα.
- 6) Gilpin R., *Πόλεμος και Αλλαγή στη Διεθνή Πολιτική, Ποιότητα*, Αθήνα 2004.
- 7) Κυρίτσης Ν., *Ο Πληθωρισμός στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1985.
- 8) Lades David, *Ο Πλούτος και η Φτώχεια των Εθνών*, Λιβάνης, Αθήνα 2005.
- 9) Levinson Charles, *Πληθωρισμός. Κεφάλαιο και Πολυεθνικές Εταιρείες*, Παπαζήσης, Αθήνα 1973.
- 10) Μαρξ Κ., *Μισθός Τιμή και Κέρδος*, Κλασσικά Κείμενα χχ, Αθήνα.
- 11) Mann M., *Κράτη, Πόλεμος και Καπιταλισμός*, Κριτική, Αθήνα 2006.
- 12) Πιζάνια Π. – Μητροφάνη Γ., *Κίνηση των Τιμών στην Ελλάδα 1θ' αρχές – κ' αιώνα*, Μ.Ι.Ε.Τ. Αθήνα 1991.
- 13) Smith A., *Έρευνα για την Φύση και τις Αιτίες του Πλούτου των Εθνών*, Ελληνικά Γράμματα.
- 14) Trevithick J.A., *Πληθωρισμός. Ένας οδηγός για την κρίση της Οικονομικής Επιστήμης*, Σταμούλης, Αθήνα 1982.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ '
 Σχετικές τιμές σταριού στον Πειραιά και στις
 'Ηνωμένες Πολιτείες 'Αμερικής

DIAGRAMME
 Indice des prix du blé au Pirée et aux Etats-
 Unis d'Amérique

Πηγές: α) Δεδομένα του πίνακα 1.3· β) A. J. H. Latham, Larry Neal, «The International Market in Rice and Wheat 1868-1914», *The Economic History Review*, Vol. XXXVI, No 2, May 1983 (σ. 276).

Sources: a) Données du tableau 1.3; b) A. J. H. Latham, Larry Neal, «The international market in rice and wheat 1868-1914», *The Economic History Review*, vol. XXXVI, n° 2, mai 1983 (p. 276).

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀγορά: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ἐμπόρευμα: ΑΛΕΥΡΙ (Α)

Μηνιαῖοι μέσοι ὄροι τιμῶν

Προέλευση ἐμπορευμάτων: Πειραιᾶς

Διάστημα μέσων τιμῶν ἀπὸ 0,34 ἕως 0,67

Τιμὴ μονάδας: Δραχμὲς/Ὀκά

TABLEAU 6.1

Marché: LE PIREE

Marchandise: FARINE (A)

Prix moyens mensuels

Origine des marchandises: Le Pirée

Ecart entre les prix moyens: de 0,34 à 0,67

Prix unitaire: Drachmes/"Oka"

Ἔτος <i>Année</i>	Μήνας <i>Mois</i>	Μέση τιμὴ <i>Prix moyen</i>	Ἐλάχιστη τιμὴ <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμὴ <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμῶν <i>Effectif des prix</i>
1867	7	0,51	0,50	0,52	6
1867	8	0,52	0,52	0,52	9
1867	9	0,55	0,52	0,57	8
1867	10	0,58	0,57	0,58	6
1867	11	0,58	0,57	0,59	9
1867	12	0,58	0,58	0,58	6
1868	1	0,58	0,58	0,58	8
1868	2	0,59	0,58	0,60	8
1868	3	0,61	0,60	0,62	7
1868	4	0,63	0,62	0,63	9
1868	5	0,62	0,60	0,63	5
1868	6	0,54	0,54	0,55	3
1868	7	0,53	0,53	0,53	4
1868	8	0,52	0,52	0,52	2
1868	9	0,52	0,52	0,52	4
1868	10	0,52	0,52	0,52	3

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
 TABLEAU (Suite)

<i>Έτος</i> <i>Année</i>	<i>Μήνας</i> <i>Mois</i>	<i>Μέση τιμή</i> <i>Prix moyen</i>	<i>Ελάχιστη τιμή</i> <i>Prix minimum</i>	<i>Μέγιστη τιμή</i> <i>Prix maximum</i>	<i>Πλήθος τιμών</i> <i>Effectif des prix</i>
1868	11	0,52	0,52	0,52	2
1868	12	0,52	0,52	0,52	2
1869	1	0,52	0,52	0,52	4
1869	2	0,52	—	—	1
1869	3	0,52	0,52	0,52	5
1869	4	0,49	0,48	0,50	2
1869	5	0,48	0,48	0,48	4
1869	6	0,48	0,48	0,48	3
1869	7	0,48	—	—	1
1869	8	0,49	0,48	0,50	2
1869	12	0,46	0,44	0,48	6
1870	1	0,47	0,46	0,48	2
1871	11	0,51	—	—	1
1872	6	0,50	0,48	0,52	13
1872	7	0,49	0,48	0,50	13
1872	8	0,49	0,48	0,49	14
1872	9	0,51	0,50	0,52	10
1872	10	0,51	0,41	0,55	18
1872	11	0,54	0,54	0,55	12
1873	1	0,53	0,52	0,54	16
1873	2	0,52	0,52	0,53	13
1873	3	0,53	0,52	0,54	14
1873	4	0,53	0,52	0,54	14
1873	5	0,52	0,51	0,53	14
1873	6	0,51	0,51	0,52	14
1873	7	0,51	0,51	0,52	6
1873	8	0,53	0,51	0,56	11
1873	9	0,56	0,55	0,56	12
1873	10	0,55	0,55	0,56	12

Έτος <i>Année</i>	Μήνας <i>Mois</i>	Μέση τιμή <i>Prix moyen</i>	Ελάχιστη τιμή <i>Prix minimum</i>	Μεγιστη τιμή <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμών <i>Effectif des prix</i>
1873	11	0,56	0,55	0,57	12
1873	12	0,58	0,55	0,60	9
1874	1	0,59	0,59	0,60	18
1874	2	0,59	0,59	0,60	4
1874	3	0,60	0,59	0,60	5
1874	5	0,63	0,63	0,64	8
1874	6	0,62	0,61	0,63	12
1874	7	0,56	0,55	0,57	9
1874	8	0,54	0,52	0,55	7
1874	10	0,51	0,51	0,52	4
1874	11	0,52	0,51	0,52	12
1874	12	0,51	0,51	0,52	6
1875	1	0,51	0,50	0,52	6
1875	3	0,50	—	—	1
1875	4	0,50	—	—	1
1875	6	0,49	—	—	1
1875	7	0,49	0,49	0,50	2
1875	8	0,52	—	—	1
1875	9	0,50	—	—	1
1875	10	0,48	0,48	0,49	2
1875	11	0,49	0,48	0,50	2
1875	12	0,48	—	—	1
1876	1	0,48	—	—	1
1877	11	0,63	—	—	1
1878	3	0,67	—	—	1
1878	4	0,65	—	—	1
1878	5	0,58	0,55	0,60	3
1878	7	0,52	—	—	1
1878	8	0,52	—	—	1

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
TABLEAU (Suite)

<i>Έτος</i> <i>Année</i>	<i>Μήνας</i> <i>Mois</i>	<i>Μέση τιμή</i> <i>Prix moyen</i>	<i>Ελάχιστη τιμή</i> <i>Prix minimum</i>	<i>Μεγιστη τιμή</i> <i>Prix maximum</i>	<i>Πλήθος τιμών</i> <i>Effectif des prix</i>
1879	2	0,53	0,53	0,53	3
1879	3	0,53	—	—	1
1879	10	0,65	0,62	0,67	4
1879	11	0,65	0,57	0,66	7
1880	3	0,63	0,63	0,63	4
1880	4	0,63	0,63	0,63	4
1880	5	0,59	0,56	0,63	3
1880	6	0,53	0,50	0,56	4
1880	7	0,48	0,48	0,49	4
1880	8	0,54	—	—	1
1880	9	0,54	0,54	0,55	3
1880	10	0,58	0,58	0,58	6
1880	11	0,56	0,55	0,58	4
1880	12	0,55	0,55	0,56	3
1881	1	0,54	0,53	0,55	3
1881	2	0,52	0,52	0,52	3
1881	3	0,51	0,51	0,52	3
1881	4	0,49	0,49	0,49	2
1881	5	0,49	0,49	0,50	4
1881	6	0,51	0,51	0,51	3
1881	7	0,58	0,50	0,67	2
1881	8	0,54	0,51	0,57	2
1881	9	0,54	0,54	0,54	2
1881	10	0,54	0,54	0,54	4
1881	11	0,54	0,54	0,54	4
1881	12	0,55	0,55	0,55	2
1882	1	0,55	0,55	0,55	3
1882	2	0,55	0,55	0,55	4
1882	3	0,54	0,54	0,55	2
1882	4	0,54	0,53	0,55	3

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
TABLEAU (Suite)

Έτος <i>Année</i>	Μήνας <i>Mois</i>	Μέση τιμή <i>Prix moyen</i>	Ελάχιστη τιμή <i>Prix minimum</i>	Μεγιστη τιμή <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμών <i>Effectif des prix</i>
1882	5	0,53	0,53	0,53	5
1882	6	0,51	0,51	0,51	2
1882	7	0,51	0,51	0,51	3
1882	9	0,66	—	—	1
1883	1	0,47	—	—	1
1883	2	0,47	—	—	1
1883	3	0,47	—	—	1
1886	6	0,42	0,41	0,44	3
1886	7	0,41	—	—	1
1886	8	0,41	—	—	1
1887	10	0,42	—	—	1
1887	11	0,42	0,42	0,42	2
1887	12	0,41	—	—	1
1888	1	0,42	0,42	0,42	3
1888	2	0,42	—	—	1
1888	3	0,39	—	—	1
1888	4	0,39	0,39	0,39	2
1888	5	0,38	—	—	1
1889	5	0,39	0,39	0,39	2
1889	6	0,38	0,38	0,39	4
1889	7	0,38	—	—	1
1889	8	0,38	0,38	0,38	2
1889	9	0,38	—	—	1
1889	11	0,36	0,36	0,37	2
1889	12	0,38	0,37	0,38	2
1890	1	0,39	0,38	0,40	3
1890	2	0,38	0,38	0,39	4
1890	3	0,38	0,38	0,38	3

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
TABLEAU (Suite)

Έτος <i>Année</i>	Μήνας <i>Mois</i>	Μέση τιμή <i>Prix moyen</i>	Ελάχιστη τιμή <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμή <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμών <i>Effectif des prix</i>
1890	4	0,37	0,36	0,38	3
1890	5	0,38	0,38	0,38	2
1890	6	0,38	0,38	0,38	3
1890	7	0,38	—	—	1
1890	8	0,38	0,38	0,38	3
1890	10	0,40	0,39	0,40	3
1890	11	0,39	0,39	0,40	4
1890	12	0,41	0,41	0,41	2
1891	1	0,40	—	—	1
1891	2	0,41	0,41	0,42	2
1891	3	0,42	0,41	0,44	2
1891	5	0,46	0,45	0,46	4
1891	6	0,44	0,43	0,45	4
1891	7	0,43	0,43	0,44	2
1891	8	0,50	0,49	0,51	2
1891	9	0,50	0,49	0,51	5
1891	10	0,51	0,50	0,53	3
1891	11	0,63	0,57	0,66	3
1891	12	0,62	0,60	0,64	3
1892	1	0,59	0,59	0,59	2
1892	2	0,57	0,57	0,57	2
1892	3	0,53	0,53	0,54	2
1892	4	0,54	—	—	1
1892	5	0,47	0,44	0,49	5
1892	6	0,44	0,42	0,46	3
1892	7	0,44	0,42	0,47	8
1892	8	0,45	0,44	0,46	2
1892	9	0,45	0,44	0,46	2
1892	10	0,47	0,44	0,51	3
1892	11	0,45	0,44	0,46	2
1892	12	0,47	0,44	0,52	3

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
TABLEAU (Suite)

<i>Έτος</i> <i>Année</i>	<i>Μήνας</i> <i>Mois</i>	<i>Μέση τιμή</i> <i>Prix moyen</i>	<i>Ελάχιστη τιμή</i> <i>Prix minimum</i>	<i>Μέγιστη τιμή</i> <i>Prix maximum</i>	<i>Πλήθος τιμών</i> <i>Effectif des prix</i>
1893	1	0,46	0,44	0,48	6
1893	2	0,47	0,45	0,49	5
1893	3	0,47	0,45	0,49	3
1893	4	0,46	0,45	0,48	4
1893	5	0,54	0,48	0,58	5
1893	6	0,52	0,48	0,56	4
1893	7	0,47	0,46	0,48	3
1893	8	0,46	0,44	0,47	3
1893	9	0,46	0,44	0,48	5
1893	10	0,45	0,43	0,48	4
1893	11	0,44	0,42	0,46	4
1893	12	0,43	0,42	0,45	2
1894	1	0,43	0,41	0,45	4
1894	2	0,42	0,41	0,44	2
1894	3	0,42	0,41	0,44	2
1894	4	0,42	0,41	0,44	2
1894	5	0,42	0,40	0,44	4
1894	6	0,40	0,39	0,42	4
1894	7	0,38	0,36	0,40	4
1894	8	0,37	0,36	0,38	2
1894	9	0,35	0,34	0,37	2
1894	10	0,34	0,33	0,36	2
1894	11	0,40	0,34	0,50	4
1895	1	0,38	0,36	0,39	2
1895	7	0,39	0,38	0,41	2
1895	8	0,39	0,37	0,41	6
1895	9	0,39	0,37	0,40	2
1895	10	0,39	0,37	0,42	6
1895	11	0,42	0,40	0,44	4
1895	12	0,44	0,42	0,46	6
1896	2	0,45	0,43	0,46	2

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
TABLEAU (Suite)

Έτος <i>Année</i>	Μήνας <i>Mois</i>	Μέση τιμή <i>Prix moyen</i>	Ελάχιστη τιμή <i>Prix minimum</i>	Μεγιστη τιμή <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμών <i>Effectif des prix</i>
1896	3	0,45	0,43	0,46	4
1896	4	0,44	0,42	0,46	6
1896	5	0,43	0,41	0,45	4
1896	6	0,42	0,39	0,44	6
1896	7	0,40	0,38	0,42	4
1896	8	0,41	0,38	0,45	6
1896	9	0,43	0,41	0,46	4
1896	10	0,45	0,42	0,47	4
1896	11	0,47	0,45	0,50	4
1896	12	0,48	0,47	0,50	2
1897	2	0,48	0,47	0,50	2
1897	3	0,48	0,46	0,50	4
1897	4	0,47	0,46	0,48	2
1897	5	0,51	0,48	0,54	6
1897	6	0,53	0,52	0,54	2
1897	7	0,54	0,52	0,56	4
1897	8	0,56	0,54	0,58	6
1897	9	0,57	0,56	0,59	4
1897	10	0,58	0,57	0,60	4
1897	11	0,60	0,58	0,62	6
1897	12	0,61	0,60	0,62	2
1898	1	0,60	0,58	0,62	4
1898	2	0,59	0,58	0,60	2
1898	3	0,59	0,58	0,60	2
1898	4	0,64	0,58	0,73	8
1898	5	0,67	0,62	0,73	8
1898	6	0,56	0,45	0,65	10
1898	7	0,47	0,45	0,50	2
1898	8	0,46	0,43	0,50	4
1898	9	0,48	0,43	0,52	6
1898	10	0,54	0,50	0,57	6

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
TABLEAU (Suite)

<i>Έτος</i> <i>Année</i>	<i>Μήνας</i> <i>Mois</i>	<i>Μέση</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>moyen</i>	<i>Ελάχιστη</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>minimum</i>	<i>Μέγιστη</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>maximum</i>	<i>Πλήθος</i> <i>τιμών</i> <i>Effectif</i> <i>des prix</i>
1901	10	0,51	—	—	1
1901	11	0,51	—	—	1
1901	12	0,52	—	—	1
1902	1	0,53	—	—	1
1902	2	0,53	0,53	0,54	2
1902	4	0,51	—	—	1
1902	7	0,49	—	—	1
1902	11	0,47	—	—	1
1909	3	0,51	0,49	0,53	6
1909	4	0,52	0,51	0,54	3
1909	5	0,53	0,50	0,55	3
1912	12	0,56	0,55	0,58	2

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
 TABLEAU (Suite)

Έτος <i>Année</i>	Μήνας <i>Mois</i>	Μέση τιμή <i>Prix moyen</i>	Ελάχιστη τιμή <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμή <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμών <i>Effectif des prix</i>
1898	11	0,54	0,52	0,56	4
1898	12	0,54	0,52	0,56	4
1899	1	0,54	0,52	0,56	6
1899	2	0,53	0,52	0,55	4
1899	3	0,52	0,49	0,55	6
1899	4	0,51	0,49	0,52	8
1899	5	0,49	0,47	0,52	4
1899	6	0,48	0,47	0,50	2
1899	7	0,48	0,46	0,50	4
1899	8	0,48	0,46	0,50	4
1899	9	0,51	0,47	0,55	8
1899	10	0,52	0,47	0,55	8
1899	11	0,52	0,50	0,55	7
1899	12	0,53	0,51	0,55	6
1900	1	0,53	0,52	0,54	2
1900	2	0,53	0,52	0,54	2
1900	3	0,54	0,52	0,56	6
1900	4	0,53	0,52	0,55	4
1900	5	0,53	0,52	0,54	2
1900	6	0,53	0,52	0,54	2
1900	7	0,52	0,51	0,54	4
1900	8	0,52	0,51	0,53	2
1900	9	0,51	0,50	0,52	2
1900	10	0,51	0,50	0,52	2
1900	11	0,51	0,50	0,52	2
1900	12	0,52	0,51	0,53	2
1901	1	0,50	0,41	0,54	4
1901	2	0,53	—	—	1
1901	7	0,50	0,49	0,52	3
1901	9	0,50	—	—	1

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
 TABLEAU (Suite)

Έτος <i>Année</i>	Μέση τιμή <i>Prix moyen</i>	Ελάχιστη τιμή <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμή <i>Prix maximum</i>	Πληθος τιμών <i>Effectif des prix</i>
1884	—	—	—	—
1885	—	—	—	—
1886	0,42	0,41	0,44	5
1887	0,42	0,41	0,42	4
1888	0,40	0,38	0,42	8
1889	0,38	0,36	0,39	14
1890	0,39	0,36	0,41	31
1891	0,50	0,40	0,66	31
1892	0,48	0,42	0,59	35
1893	0,47	0,42	0,58	48
1894	0,40	0,33	0,50	32
1895	0,41	0,36	0,46	28
1896	0,44	0,38	0,50	46
1897	0,55	0,46	0,62	42
1898	0,57	0,43	0,73	60
1899	0,51	0,46	0,56	67
1900	0,53	0,50	0,56	32
1901	0,51	0,41	0,54	12
1902	0,51	0,47	0,54	6
1903	—	—	—	—
1904	—	—	—	—
1905	—	—	—	—
1906	—	—	—	—
1907	—	—	—	—
1908	—	—	—	—
1909	0,52	0,49	0,55	12
1910	—	—	—	—
1911	—	—	—	—
1912	0,56	0,55	0,58	2

LE PIREE-FARINE

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀγορά: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ἐμπόρευμα: ΑΛΕΥΡΙ (Α)

Ἐτήσιοι μέσοι ὄροι τιμῶν

Ἰσχύουσα ἐμπορευμάτων: Πειραιᾶς

Διάστημα μέσων τιμῶν ἀπὸ 0,38 ἕως 0,63

Τιμὴ μονάδας: Δραχμὲς/Ὀκά

TABLEAU

Marché: LE PIREE

Marchandise: FARINE (A)

Prix moyens annuels

Origine des marchandises: Le Pirée

Ecart entre les prix moyens: de 0,38 à 0,63

Prix unitaire: Drachmes/"Oka"

Ἔτος <i>Année</i>	Μέση τιμὴ <i>Prix moyen</i>	Ἐλάχιστη τιμὴ <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμὴ <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμῶν <i>Effectif des prix</i>
1867	0,55	0,50	0,59	44
1868	0,58	0,52	0,63	57
1869	0,49	0,44	0,52	28
1870	0,47	0,46	0,48	2
1871	0,51	—	—	1
1872	0,51	0,41	0,55	80
1873	0,54	0,51	0,60	147
1874	0,57	0,51	0,64	85
1875	0,50	0,48	0,52	18
1876	0,48	—	—	1
1877	0,63	—	—	1
1878	0,58	0,52	0,67	7
1879	0,62	0,53	0,67	15
1880	0,57	0,48	0,63	36
1881	0,53	0,49	0,67	34
1882	0,54	0,51	0,66	23
1883	0,47	0,47	0,47	3

ΠΙΝΑΚΑΣ : (Συνέχεια)
TABLEAU (Suite)

<i>Έτος</i> <i>Année</i>	<i>Μέση</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>moyen</i>	<i>Ελάχιστη</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>minimum</i>	<i>Μεγιστη</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>maximum</i>	<i>Πλήθος</i> <i>τιμών</i> <i>Effectif</i> <i>des prix</i>
1885	0,38	0,32	0,43	3
1886	0,38	—	—	1
1887	0,53	0,41	0,61	18
1888	0,57	0,55	0,63	15
1889	—	—	—	—
1890	—	—	—	—
1891	—	—	—	—
1892	0,54	0,51	0,56	5
1893	0,54	0,51	0,58	7
1894	0,55	0,51	0,69	5
1895	0,66	0,60	0,72	12
1896	0,63	0,60	0,66	21
1897	0,56	0,50	0,62	46
1898	0,53	0,49	0,57	45
1899	0,53	0,45	0,62	165
1900	0,59	0,51	0,64	30
1901	0,56	0,32	0,64	56
1902	0,52	0,44	0,69	103
1903	0,59	0,49	0,68	27
1904	0,52	0,52	0,57	23
1905	0,57	0,50	0,70	61
1906	0,52	0,50	0,63	45
1907	0,46	0,40	0,52	52
1908	0,48	0,44	0,52	32
1909	0,48	0,44	0,52	8
1910	0,48	0,41	0,60	26
1911	0,52	0,38	0,58	44
1912	0,48	0,38	0,62	85

LE PIREE - HARICOTS SECS

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀγορά: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ἐμπόρευμα: ΦΑΣΟΛΙΑ

Ἐτήσιοι μέσοι ὄροι τιμῶν

Σύνολο τιμῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ προσέλευση καὶ ποιότητα

Διάστημα μέσων τιμῶν ἀπὸ 0,30 ἕως 0,66

Τιμὴ μονάδας: Δραχμὲς/Ἄκα

TABLEAU

Marché: LE PIREE

Marchandise: HARICOTS SECS

Prix moyens annuels

Total des prix toutes origines et qualités confondues

Ecart entre les prix moyens: de 0,30 à 0,66

Prix unitaire: Drachmes/“Oka”

Ἔτος <i>Année</i>	Μέση τιμὴ <i>Prix moyen</i>	Ἐλάχιστη τιμὴ <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμὴ <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμῶν <i>Effectif des prix</i>
1868	0,47	0,42	0,55	10
1869	0,42	0,42	0,42	6
1870	—	—	—	—
1871	—	—	—	—
1872	—	—	—	—
1873	—	—	—	—
1874	0,43	0,40	0,49	24
1875	0,43	0,30	0,54	8
1876	—	—	—	—
1877	—	—	—	—
1878	—	—	—	—
1879	0,38	0,38	0,39	2
1880	0,30	0,30	0,30	2
1881	0,30	0,29	0,32	22
1882	0,40	0,34	0,48	29
1883	0,44	0,40	0,50	25
1884	0,40	0,38	0,50	11

LE PIREE - COKE

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀγορά: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ἐμπόρευμα: ΚΟΚ

Ἐτήσιοι μέσοι ὄροι τιμῶν

Σύνολο τιμῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ προέλευση καὶ ποιότητα

Διάστημα μέσων τιμῶν ἀπὸ 41,78 ἕως 103,89

Τιμὴ μονάδας: Δραχμὲς/Τόνο

TABLEAU

Marché: LE PIREE

Marchandise: COKE

Prix moyens annuels

Total des prix toutes origines et qualités confondues

Ecart entre les prix moyens: de 41,78 à 103,89

Prix unitaire: Drachmes/Tonne

Ἔτος <i>Année</i>	Μέση τιμὴ <i>Prix moyen</i>	Ἐλάχιστη τιμὴ <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμὴ <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμῶν <i>Effectif des prix</i>
1889	64,29	57,50	70,00	14
1890	72,66	31,00	95,00	25
1891	71,30	61,00	78,00	30
1892	67,00	60,00	75,00	12
1893	67,39	63,50	72,50	14
1894	67,87	64,50	72,00	8
1895	66,16	60,00	70,00	16
1896	65,89	60,00	70,00	9
1897	74,00	67,50	76,50	6
1898	58,00	58,00	58,00	11
1899	69,05	45,00	102,50	64
1900	103,89	92,00	120,00	9
1901	77,60	70,00	92,00	43
1902	66,91	65,00	70,00	45
1903	64,43	62,00	68,00	37
1904	57,78	55,00	62,00	23
1905	48,84	44,00	55,00	56

ΠΙΝΑΚΑΣ (Συνέχεια)
 TABLEAU (Suite)

<i>Έτος</i> <i>Année</i>	<i>Μέση</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>moyen</i>	<i>Ελάχιστη</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>minimum</i>	<i>Μέγιστη</i> <i>τιμή</i> <i>Prix</i> <i>maximum</i>	<i>Πλήθος</i> <i>τιμών</i> <i>Effectif</i> <i>des prix</i>
1906	50,26	46,00	59,00	42
1907	56,65	48,00	62,00	31
1908	50,54	45,00	56,00	13
1909	42,40	40,00	44,00	5
1910	42,00	42,00	42,00	13
1911	41,78	40,00	60,00	36
1912	55,92	48,00	65,00	38

LE PIREE - PAPIER A ECRIRE

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀγορά: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ἐμπόρευμα: ΧΑΡΤΙ ΓΡΑΦΗΣ

Ἐτήσιοι μέσοι ὄροι τιμῶν

Ἔνολο τιμῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ προέλευση καὶ εἶδος

Διάστημα μέσων τιμῶν ἀπὸ 2,25 ἕως 2,93

Τιμὴ μονάδας: Δραχμὲς/Ὀκά

TABLEAU

Marché: LE PIREE

Marchandise: PAPIER A ECRIRE

Prix moyens annuels

Total des prix toutes origines et types confondus

Ecart entre les prix moyens: de 2,25 à 2,93

Prix unitaire: Drachmes/"Oka"

Ἔτος <i>Année</i>	Μέση τιμὴ <i>Prix moyen</i>	Ἐλάχιστη τιμὴ <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμὴ <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμῶν <i>Effectif des prix</i>
1899	2,93	2,70	3,20	95
1900	2,55	2,50	2,60	20
1901	2,68	2,50	2,80	84
1902	2,60	2,40	2,80	89
1903	2,63	2,40	2,70	75
1904	—	—	—	—
1905	2,71	2,50	2,90	59
1906	2,53	2,40	2,80	44
1907	2,50	2,40	2,60	51
1908	2,50	2,40	2,60	32
1909	2,50	2,40	2,60	6
1910	—	—	—	—
1911	2,25	2,10	2,40	70
1912	2,25	2,10	2,40	81

LE PIREE - TISSUS JAUNES (STRATZA)

ΠΙΝΑΚΑΣ 53.4 (Συνέχεια)

TABLEAU 53.4 (Suite)

<i>Έτος</i>	<i>Μέση τιμή</i>	<i>Ελάχιστη τιμή</i>	<i>Μέγιστη τιμή</i>	<i>Πλήθος τιμών</i>
<i>Année</i>	<i>Prix moyen</i>	<i>Prix minimum</i>	<i>Prix maximum</i>	<i>Effectif des prix</i>
1899	20,10	16,50	26,50	78
1900	20,85	18,00	24,50	17
1901	22,00	18,00	28,00	82
1902	21,38	18,00	25,00	90
1903	21,28	17,00	24,50	73
1904	20,67	20,00	21,25	21
1905	21,82	17,50	22,50	30
1906	19,21	16,00	22,00	38
1907	19,67	16,00	25,00	52
1908	20,23	16,00	25,00	33
1909	20,25	16,00	24,50	6
1910	19,87	14,00	24,00	24
1911	18,83	13,00	27,00	69
1912	18,75	13,00	24,00	80

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀγορά: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ἐμπόρευμα: ΥΦΑΣΜΑΤΑ ΚΙΤΡΙΝΑ (ΣΤΡΑΤΖΑ)

Ἐτήσιοι μέσοι ὄροι τιμῶν

Σύνολο τιμῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ προέλευση καὶ ποιότητα

Διάστημα μέσων τιμῶν ἀπὸ 14,54 ἕως 22,00

Τιμὴ μονάδας: Δραχμὲς/Μπάλα

TABLEAU

Marché: LE PIREE

Marchandise: TISSUS JAUNES (STRATZA)

Prix moyens annuels

Total des prix toutes origines et qualités confondues

Ecart entre les prix moyens: de 14,54 à 22,00

Prix unitaire: Drachmes/Balle

Ἔτος <i>Année</i>	Μέση τιμὴ <i>Prix moyen</i>	Ἐλάχιστη τιμὴ <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμὴ <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμῶν <i>Effectif des prix</i>
1882	17,98	17,00	19,00	6
1883	17,28	16,50	17,50	16
1884	14,54	14,00	16,04	14
1885	15,50	15,50	15,50	2
1886	—	—	—	—
1887	16,25	16,00	16,50	2
1888	—	—	—	—
1889	—	—	—	—
1890	—	—	—	—
1891	—	—	—	—
1892	—	—	—	—
1893	—	—	—	—
1894	—	—	—	—
1895	—	—	—	—
1896	17,05	16,75	17,25	21
1897	16,79	16,75	17,00	46
1898	17,58	16,00	22,00	36

LE PIREE-BISQUITS

ΠΙΝΑΚΑΣ

Ἀγορά: ΠΕΙΡΑΙΑΣ

Ἐμπόρευμα: ΜΠΙΣΚΟΤΑ

Ἐτήσιοι μέσοι ὄροι τιμῶν

Σύνολο τιμῶν ἀνεξάρτητα ἀπὸ προέλευση καὶ ποιότητα

Διάστημα μέσων τιμῶν ἀπὸ 2,89 ἕως 3,00

Τιμὴ μονάδας: Δραχμὲς/Ἄοκα

TABLEAU

Marché: LE PIREE

Marchandise: BISCUITS

Prix moyens annuels

Total des prix toutes origines et qualités confondues

Ecart entre les prix moyens: de 2,89 à 3,00

Prix unitaire: Drachmes/“Oka”

Ἔτος <i>Année</i>	Μέση τιμὴ <i>Prix moyen</i>	Ἐλάχιστη τιμὴ <i>Prix minimum</i>	Μέγιστη τιμὴ <i>Prix maximum</i>	Πλήθος τιμῶν <i>Effectif des prix</i>
1898	3,00	—	—	1
1899	2,90	2,80	3,00	88
1900	2,90	2,80	3,00	16
1901	2,90	2,80	3,00	84
1902	2,90	2,80	3,00	87
1903	2,90	2,80	3,00	70
1904	—	—	—	—
1905	2,90	2,80	3,00	55
1906	2,90	2,80	3,00	43
1907	2,90	2,80	3,00	44
1908	—	—	—	—
1909	—	—	—	—
1910	—	—	—	—
1911	2,89	2,80	3,00	66
1912	2,89	2,80	3,00	80